

SERGIO BOLOGNA

ΝΑΖΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

ΚΡΙΣΗ, ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΒΙΑ
ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΚΤΕΤΕ

ΝΑΖΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Τίτλος πρωτοτύπου:

Nazismo e Classe Operaia 1933-1993,
Ιούνιος 1993.

Η επιμελημένη εκ νέου από τον
Bologna έκδοση μεταφράστηκε
στα αγγλικά υπό τον τίτλο *Nazism
and the Working Class* τον Ιανουάριο
του 1997.

φωτογραφία εξωφύλλου: Γερμανοί Κομμουνιστές αντιφασίστες,
Σεπτέμβριος 1928, Βερολίνο.

(Από το *gettyimages, 1920s*, εκδ. Kohnemann, 1998 Λονδίνο)

SERGIO BOLOGNA

ΝΑΖΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ
ΚΡΙΣΗ, ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΒΙΑ
ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Το κείμενο του Sergio Bologna *Ναζισμός και Εργατική Τάξη* κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις *antifa scripta* σε 1.000 αντίτυπα τον Σεπτέμβριο του 2011.

Πρόκειται για τη διάλεξη που έδωσε ο Sergio Bologna στο συνέδριο που διοργανώθηκε στο Εργατικό Κέντρο του Μιλάνο στις 3 Ιουνίου 1993, με αφορμή τα 60 χρόνια από την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία.

Η αναπαραγωγή του κειμένου για κινηματικούς σκοπούς είναι ελεύθερη. Σε αυτή την περίπτωση θα εκτιμούσαμε την αναφορά σε τούτη την έκδοση.

μετάφραση από τα αγγλικά: άλκης, βαγγέλης
επιμέλεια, σελιδοποίηση: άγγελος, πόλυ
εξώφυλλο: νεκτάριος

Ούτε ακόμη και οι νεκροί δεν θα 'ναι ασφαλείς από τον εχθρό,
εάν αυτός νικήσει.

Και ο εχθρός αυτός δεν έχει σταματήσει να νικά.

Walter Benjamin, Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας, 1940

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος των εκδόσεων antifa scripta.....	13
Εισαγωγή των Sergio Bologna και Primo Moroni.....	27
Οι εργάτες που ψήφισαν τον Χίτλερ: ο νέος ιστορικός ρεβιζιονισμός.....	39
Η ιστορική έρευνα στη Γερμανία σήμερα.....	42
Καταναγκαστική εργασία στη ναζιστική περίοδο: παραδείγματα έρευνας.....	45
Η δουλειά του Timothy Mason και η διαμάχη μεταξύ των Γερμανών ιστορικών.....	47
Το κίνημα των ιστορικών της καθημερινότητας.....	52
Η διαμάχη πάνω στον "εκσυγχρονισμό".....	58
Η δομή του εργατικού δυναμικού στο τέλος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης.....	62
Το παζλ των μικροεπιχειρήσεων.....	65
Το Κομμουνιστικό Κόμμα και οι άνεργοι εργάτες.....	67

Ο κατακερματισμός των ανέργων και οι διασπάσεις του εργατικού κινήματος.....	70
Η Πρόνοια ως σύστημα ελέγχου.....	76
Το στρώμα των "αντι-κοινωνικών": από τα γραφεία της Πρόνοιας στα <i>Lager</i>	85
Τα χρόνια του ακήρυχτου εμφυλίου.....	94
Μαχητές του δρόμου και " <i>wilde Cliquen</i> ": ποιος πολέμησε στους δρόμους του Βερολίνου;.....	102
<i>Kneifen Kampagne</i> : η καμπάνια για τον έλεγχο των καπηλειών.....	111
Από τη συνθηκολόγηση των συνδικάτων στα πρώτα μέτρα της χιτλερικής κυβέρνησης για τη βιομηχανία.....	126
Βιβλιογραφικό σημείωμα.....	161

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

των εκδόσεων *antifa scripta*

Το κείμενο που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος αυτού του βιβλίου είναι το προϊόν της απομαγνητοφώνησης μιας διάλεξης που πραγματοποίησε ο Σέρτζιο Μπολόνια [Sergio Bologna] στο Εργατικό Κέντρο του Μιλάνο στις 3 Ιουνίου του 1993. Ο υπότιτλος (που, σημειωτέον, επιλέχθηκε από εμάς), είναι ενδεικτικός των περιεχομένων. Όντως, το θέμα στα όσα ακολουθούν είναι η κατάσταση της εργατικής τάξης, το κράτος πρόνοιας και η αντιφασιστική βία στη Γερμανία κατά τη διάρκεια των χρόνων που προηγήθηκαν της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία. Ο Μπολόνια θα υποστηρίξει και θα αποδείξει ότι όχι μόνο δεν ισχύει η θέση σύμφωνα με την οποία ο βασικός υποστηρικτής του Χίτλερ ήταν η γερμανική εργατική τάξη, αλλά ότι η οργανωμένη εργατική τάξη, στην πραγματικότητα, στάθηκε το τελευταίο εμπόδιο στην άνοδο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος στην εξουσία.

Θα ήταν χρήσιμο εδώ να πάρει ο αναγνώστης μια ι-

δέα για το μέγεθος και τη διάρκεια των επεισοδίων στα οποία αναφέρεται ο Μπολόνια. Όπως λοιπόν διαβάζουμε σε μία από τις βασικές πηγές για το θέμα,

καθώς τα βασικά ριζοσπαστικά κόμματα έμπαιναν σε φάση πλήρους δραστηριοποίησης, το *Zusammenstoss* [βία] άρχισε να εξαπλώνεται με ανησυχητικούς ρυθμούς και να αποκτά νέα χαρακτηριστικά. Οι αριθμοί θυμάτων που παραδέχονται τα ίδια τα κόμματα για την περίοδο 1924 - 1929 υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας επίμονης σύγκρουσης, η οποία ωστόσο κατά κανένα τρόπο δεν θα μπορούσε ακόμη να χαρακτηριστεί καθολική. Σύμφωνα λοιπόν με το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα (NSDAP), 30 από τα μέλη του κατέληξαν έπειτα από συγκρούσεις με κομμουνιστές κατά τη διάρκεια της περιόδου. Αντίστοιχα οι τραυματίες ήταν 1.241 μόνο για την περίοδο 1928-1929. Σύμφωνα με τις πηγές του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας (KPD) από την άλλη, κατά τη διάρκεια της περιόδου από το τέλος του 1923 έως τις αρχές του 1930, 92 εργάτες σκοτώθηκαν και 239 τραυματίστηκαν από "φασίστες" (ξέχωρα από τις αντίστοιχες απώλειες που αποδόθηκαν στην αστυνομία). Όσο για τις υπόλοιπες οργανώσεις, τα μέλη των *Stalhelm* που έπεσαν στη μάχη εναντίον του κομμουνισμού σύμφωνα με μια πηγή υπολογίζονται σε 26, ενώ η *Reichsbanner* έχασε 13 μέλη μεταξύ του 1924 και του 1928¹.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου που ακολούθησε όμως, ο αριθμός των θυμάτων αυξάνεται δραματικά. Το NSDAP αναφέρει 17 νεκρούς και πάνω από 2.500 τραυματίες το 1930, 42 νεκρούς και 6.300 τραυματίες το 1931· τα αντίστοιχα νούμερα για το τελευταίο έτος προτού ο Χίτλερ καταλάβει την εξουσία είναι 84 και 9.715. Η κομμουνιστική Ερυθρά Βοήθεια, μια οργάνωση που ασχολούνταν με τη νομική βοήθεια και τη γενική υποστήριξη των θυμάτων της πολιτικής βίας και των οικογενειών τους, υπολόγιζε τα θύματα των Ναζί σε 44 το 1930, 52 το 1931 και 75 μόνο στο πρώτο μισό του 1932, ενώ οι τραυματίες για τα έτη 1930 και 1931 ανέρχονται σε 18.000 (...).²

Η αντιφασιστική μάχη στη Γερμανία του μεσοπολέμου δόθηκε από την εργατική τάξη με συνείδηση της σημασίας της, υπήρξε μακρόχρονη, πικρή και αιματηρή, και χάθηκε με την καθολική στρατιωτική και πολιτική ήττα του 1933. Αυτή είναι η ιστορία που θέλει να αφηγηθεί ο Μπολόνια. Μόνο που υπάρχει ένα ζήτημα. Αντί να ξεκινήσει με αυτό που θα 'λεγε κανείς πως είναι "το ζουμί", δηλαδή με τη συναρπαστική παράθεση των επεισοδίων της αντιφασιστικής βίας, το κείμενο ξεκινάει με μια απρόσμενη κριτική αναδρομή στην ιστοριογραφία της περιόδου, έπειτα εκτιμά την "τεχνική σύνθεση" της γερμανικής εργατικής τάξης του μεσοπολέμου, ακολούθως συνεχίζει με μια περιήγηση

στο κράτος Πρόνοιας και τα επιδόματα ανεργίας στη δημοκρατία της Βαϊμάρης και μόνο κατόπιν καταλήγει να ασχολείται με τις μάχες στο δρόμο.

Αρχικά αυτή η δομή ξενίζει. Αφού η “ιστοριογραφία” είναι η γραφή των ιστορικών έργων, οι “αναδρομές στην ιστοριογραφία” δεν μπορεί παρά να είναι παραθέσεις ονομάτων συγγραφέων που δεν τους ξέρει η μάνα τους και τίτλων βιβλίων που δεν θα διαβάσουμε ποτέ. Μα πόσο βαρετό! Άσε πια τη γέννηση του γερμανικού “κράτους Πρόνοιας” και τη σχέση της με την αντιφασιστική βία. Μα υπάρχει τέτοια σχέση;

Από τη μεριά μας θα θέλαμε να υποστηρίξουμε ότι αυτή η με την πρώτη ματιά παράξενη δομή είναι ένα από τα βασικά προτερήματα του κειμένου του Μπολόνια. Ας μιλήσουμε πρώτα για τη “βαρετή αναδρομή στην ιστοριογραφία”. Το εγχείρημα της “αναθεώρησης” της γερμανικής ιστορίας ξεκίνησε τη δεκαετία του ’80, απέκτησε πολιτικό νόημα και μαζί ορμή έπειτα από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου και είχε συνειδητό στόχο το γκρέμισμα των ιδεολογημάτων που είχαν συνοδεύσει το “γερμανικό θαύμα” (την αναγέννηση του γερμανικού κράτους μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) και την αντικατάστασή τους με καινούρια. Φυσικά, εφόσον αυτός που έκανε το γκρέμισμα ήταν οι ιδεολόγοι του κεφαλαίου, τα καινούρια ιδεολογήματα ήταν για χρήση δική τους και των αφεντικών τους. Οι “νέοι ιστορικοί” έβαλαν σκοπό να πα-

λέψουν με τα γερμανικά “ενοχικά σύνδρομα” που συνόδευαν κάθε ενασχόληση με την ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, να αποκαταστήσουν την περηφάνια του γερμανικού έθνους, να ξεπλύνουν την αστική τάξη και να ενοχοποιήσουν την εργατική τάξη για την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία. Το έργο τους λοιπόν δεν ήταν ασήμαντο· ούτε λίγο ούτε πολύ, θέλησαν (και ακόμη θέλουν) να κατασκευάσουν μια νέα κυρίαρχη ιδεολογία κομμένη και ραμμένη για τις ανάγκες του μεταψυχροπολεμικού γερμανικού ιμπεριαλισμού.

Όπως όμως ανακαλύπτουμε διαβάζοντας το “βαρετό” πρώτο μέρος του κειμένου, οι νέοι ιδεολόγοι του γερμανικού ιμπεριαλισμού εξαρχής βρήκαν απέναντί τους σκληρούς αντίπαλους και ο Μπολόνια φιλοδοξεί να είναι ένας από αυτούς. Ο Μπολόνια θέλει να διασώσει την εργατική τάξη από τις ευθύνες που τής αποδίδονται για την άνοδο του Ναζισμού, θέλει να αποδείξει ότι η εργατική τάξη ήταν το τελευταίο και ίσως το μοναδικό εμπόδιο μεταξύ του Ναζισμού και της εξουσίας. Όχι απλά για λόγους υστεροφημίας και ταξικής περηφάνιας, αλλά για να διασώσει μαζί τις σημερινές αντιλήψεις για το τι ήταν ο φασισμός και πώς κυριάρχησε. Διασώζοντας την γερμανική εργατική τάξη του μεσοπολέμου από τη ρετσινιά του Ναζιστή, ο Μπολόνια συνειδητά προσπαθεί να διαμορφώσει τις αντιλήψεις μας για τις κοινωνίες όπου ζούμε σήμερα, και μαζί τις αντιλήψεις μας για τον φασισμό, τις δυνα-

τότητές μας να αναγνωρίζουμε έγκαιρα την επανεμφάνισή του, τις δυνατότητές μας να τον αντιπαλέψουμε.

Οπότε το πρώτο μέρος του κειμένου δεν είναι ούτε άτοπο, ούτε βαρετό. Γιατί εδώ ανακαλύπτουμε ότι οι ιδεολόγοι του κεφαλαίου έχουν πολλά να πουν για το θέμα του χιτλερικού Ναζισμού και ότι οι στόχοι τους είναι στόχοι πολιτικοί, είναι στόχοι σημερινοί. Εδώ καταλαβαίνουμε ότι η αντίστοιχη συζήτηση που έχει ξεκινήσει *σχετικά με την ελληνική ιστορία* από το 2000 και μετά³, όχι μόνο άντλησε τη μεθοδολογική της έμπνευση από τις αντίστοιχες γερμανικές εμπειρίες, αλλά και ότι είχε εξαρχής αντίστοιχους πολιτικούς στόχους για σήμερα. Καταλαβαίνουμε ότι η ενασχόληση με την ιστορία του φασισμού και της αντιφασιστικής βίας κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου δεν είναι απλά μια διασκεδαστική αναπόληση παλιών κατορθωμάτων (ή ηττημένων εγχειρημάτων, αναλόγως των προτιμήσεων). Αντιθέτως, είναι μια συζήτηση που έχει να κάνει με το παρόν· γι' αυτό και εκτός από συναρπαστική, είναι και εμπόλεμη και πολιτικά ζωτική⁴.

Η ίδια, αν όχι μεγαλύτερη, πολιτική σημασία χαρακτηρίζει το επόμενο μέρος του κειμένου που ασχολείται με την εμφάνιση και τις ειδικές μορφές του κράτους Πρόνοιας στη Γερμανία του μεσοπολέμου. Η εικόνα που μας παρουσιάζεται εδώ είναι το λιγότερο παράξενη. Πουθενά δεν θα βρούμε την εικόνα του κρά-

τους Πρόνοιας ως μεγάλου πατέρα στην οποία μας έχει συνηθίσει η αριστερά, πουθενά δεν θα βρούμε τη λατρεμένη "κατάκτηση των εργατικών αγώνων" που πρέπει να φυλάσσεται ως κόρη οφθαλμού. Αντίθετα με αυτούς τους κοινούς τόπους, η ζοφερή αφήγηση του Μπολόνια μάς περιγράφει ένα κράτος Πρόνοιας που στα πρώτα του βήματα είχε για βασικό του στόχο τη διαίρεση και για βασική του λειτουργία τη στρατιωτική διαχείριση του προλεταριάτου. Ο Μπολόνια φτάνει να ανιχνεύσει την ιστορική προέλευση των γερμανικών στρατοπέδων συγκέντρωσης στις εργατικές νομοθεσίες της δεκαετίας του '20, ακριβώς δηλαδή στις νομοθεσίες που έθεταν τις πρώτες βάσεις της γερμανικής προνοιακής πολιτικής.

Εδώ λοιπόν, το γερμανικό κράτος Πρόνοιας του μεσοπολέμου μας παρουσιάζεται, όχι ως αγαθός πατέρας, αλλά ως απεριόριστα κακόβουλο σύστημα διαχείρισης της εργατικής δύναμης, ως κρατικά οργανωμένος αντίπαλος των αντιφασιστών εργατών. Είναι και αυτή μια γνώση για σήμερα, γνώση που λείπει από τις σημερινές σχετικές συζητήσεις που θέλουν το κράτος Πρόνοιας των προηγούμενων δεκαετιών να είναι αντικείμενο υπεράσπισης με κάθε θυσία. Πράγματι, η συνήθως άρρητη παραδοχή αυτών των συζητήσεων είναι ότι η καταστροφή του κράτους πρόνοιας που εξελίσσεται γύρω μας, έχει σαν αιτία απλά και μόνο τη θέληση των αφεντικών για περισσότερα κέρδη, τη δίψα για

“ιδιωτικοποίηση”, τη θέληση να αναλάβει η εργατική τάξη το κόστος της αναπαραγωγής της. Κατά τη γνώμη μας όλα αυτά ενέχουν κάποια αλήθεια. Από την άλλη όμως, το δίδαγμα που κομίζει ο Μπολόνια από το ναζιστικό παρελθόν, έχει να μας πει κάτι επιπλέον. Ότι το λεγόμενο κράτος Πρόνοιας, με άλλα λόγια η κρατική ενασχόληση με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, δεν ήταν πάντα και απαραίτητως μια ενασχόληση με την αναπαραγωγή των εργατών ως βιολογικών όντων. Υπήρξαν καιροί και –μάλιστα αυτοί οι καιροί ήταν οι καιροί των απαρχών του κράτους πρόνοιας– που η κρατική ενασχόληση με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης διέθετε μια σκοτεινή αναστροφή όψη, μια όψη διαίρεσης, καταγραφής, καταστολής και τελικά εξόντωσης των εργατών. Με λίγα λόγια, έχουμε εδώ μια ιστορική τεκμηρίωση της θέσης που είχε διατυπώσει ο Τζωρτζ Καφέντζις [George Caffentzis] από το 1980:

Ο “πόλεμος” και η “άμυνα” αποτελούν βασικό, αν και παραγνωρισμένο, μέρος της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης το οποίο μπορεί να φτάσει να επιβάλλει τον θάνατο εκατομμυρίων εργατών. Το Άουσβιτς, το Νταχάου, το Μπάλσεν ήταν εργοστάσια εξόντωσης των οποίων το προϊόν –η θανάτωση με ασφυξία και η αποτέφρωση εκατομμυρίων σωμάτων– υπήρξε θεμελιώδης στιγμή της ναζιστικής “εργατικής πολιτικής”. Η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης δεν πρέπει να θεωρείται

ταυτόσημη με την αναπαραγωγή των “ανθρώπινων σωμάτων” και των “ανθρώπινων όντων”. Επιπλέον, οι κρατικές δαπάνες για την Πρόνοια μπορούν ταυτόχρονα να είναι δαπάνες για την άμυνα (...)⁵

Αν λοιπόν σύμφωνα με τον Καφέντζις τα “εργοστάσια εξόντωσης” έφτασαν στο μέγιστο της παραγωγής και της παραγωγικότητάς τους κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, το κείμενο του Μπολόνια μάς μεταφέρει στα πρώτα διστακτικά πειράματα γύρω από την “οργάνωση της παραγωγής” ως οργάνωση της εξόντωσης. Και μας αποκαλύπτει ότι οι απαρχές των εργοστασίων εξόντωσης δεν ήταν “στρατιωτικές”, αλλά “πολιτικές”: θα τις βρούμε στο “κράτος Πρόνοιας” της δημοκρατίας της Βαϊμάρης, στις νομοθεσίες που το κατασκεύασαν και στο εργατικό δυναμικό που το λειτουργούσε.

Το δίδαγμα είναι για εμάς σαφές, ίσως όμως χρειάζεται να το ξεκαθαρίσουμε λίγο παραπάνω. Ο Μπολόνια αποδεικνύει ότι οι λειτουργίες του κράτους Πρόνοιας έχουν στο παρελθόν υπάρξει πειθαρχικές και κατασταλτικές, ότι το κράτος Πρόνοιας στις απαρχές του λειτουργούσε θανατηφόρα, ότι οι λειτουργίες που εκφράζει είχαν στο παρελθόν μια ανάστροφη όψη. Θα μπορούσε λοιπόν να υποπτευθεί κανείς ότι είναι αυτή η ανάστροφη όψη που εμφανίζεται και σήμερα με τόσο πάταγο γύρω μας. Ότι αυτό που εξελίσσεται σήμερα δεν είναι απλά και μόνο η “εγκατάλειψη”

του κράτους Πρόνοιας στα χέρια "των ιδιωτών". Πράγματι βέβαια, αυτή η διαδικασία βρίσκεται σε εξέλιξη και αφορά τις λειτουργίες που εμείς έχουμε συνηθίσει να ονομάζουμε προνοιακές (την υγεία, την εκπαίδευση, τη σύνταξη) και οι οποίες, όντως, όλο και περισσότερο καταλήγουν στον κάλαθο των αχρήστων. Όσο όμως αυτό το πέταμα στα σκουπίδια θα εξελίσσεται, το καπιταλιστικό κράτος δεν θα εγκαταλείψει την ενασχόληση με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Μόνο που όλο και περισσότερο θα εννοεί αυτή τη διαδικασία με τον ανάστροφο τρόπο που θα δούμε να περιγράφεται παρακάτω για την περίπτωση της "δημοκρατικής" Γερμανίας του μεσοπολέμου.

Οι πολιτικές συνέπειες αυτής της θέσης είναι σημαντικές. Γιατί αν την υιοθετήσουμε δεν μπορούμε πια να ελπίζουμε σε αυτό που ελπίζουν οι διάφορες εκφάνσεις της αριστεράς, στην επιστροφή δηλαδή στο παρελθόν του κράτους Πρόνοιας ως αγαθού πατέρα. Αυτές οι εποχές έχουν περάσει ανεπιστρεπτί, οι αντιλήψεις των καπιταλιστικών κρατών σχετικά με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αλλάζουν δίχως γυρισμό, ακριβώς γιατί στη βάση τους δεν βρίσκονται απλά τακτικές εμπνεύσεις όπως η "δίψα για ακόμη περισσότερο κέρδος" ή η αναζήτηση της "αποτελεσματικότητας", αλλά η ανάγκη για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης στους καιρούς της καπιταλιστικής κρίσης και αυτή είναι μια στρατηγική ανάγκη, που δεν εκ-

πορεύεται από τους ειδικούς και τις ιδέες τους, αλλά είναι συνυφασμένη με την ιστορική περίοδο που διανύει το καπιταλιστικό σύστημα κοινωνικής οργάνωσης. Τα όσα εξελίσσονται γύρω μας δεν έχουν γυρισμό, πόσο μάλλον όταν το μόνο εργαλείο που παρέχεται για τον γυρισμό είναι οι κατάρες, τα παρακάλια και η επίκληση της “λογικής”.

Μαθαίνουμε λοιπόν κάτι από αυτό το ιστορικό βιβλίο: ότι ο δρόμος για να πολεμήσουμε την κατάρρευση του κράτους Πρόνοιας δεν είναι η αναζήτηση τρόπων επιστροφής στο καπιταλιστικό παρελθόν. Από την άλλη, κανένα ιστορικό βιβλίο –κι εδώ που τα λέμε κανένα βιβλίο– δεν μπορεί να μας μάθει ποιος είναι ο “σωστός” δρόμος της ταξικής πάλης. Αυτό είναι έργο για τους σημερινούς ανθρώπους, έργο για το σημερινό προλεταριάτο. Ο Μπολόνια από τη μεριά του, μπορεί να μας περιγράψει ορισμένα από τα επίτηδες ξεχασμένα επεισόδια της πολύχρονης αντιφασιστικής μάχης που συντάραξε τη Γερμανία από το 1925 έως το 1933.

Όπως αποδεικνύεται, εκείνη η αντιφασιστική μάχη ήταν λυσοσασμένη και συνειδητή. Δόθηκε από εργάτες και ανέργους που για να ηττηθούν χρειάστηκε η επιστράτευση ολόκληρου του κρατικού και παρακρατικού μηχανισμού. Σήμερα δεν μπορεί καν να ελπίζει κανείς στην επανάληψη αυτής της χαμένης μάχης –η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Μας μένει μόνο η κληρονομιά των ξεχασμένων αδελφών που αντιμέτωποι με

τη χειρότερη κρατική βία κράτησαν την αξιοπρέπειά τους και το μίσος τους μέχρι τέλους. Και δεν υπάρχει συνταγή για τη χρήση αυτής της κληρονομιάς, εκτός από εκείνη που μας υπέδειξε ο Βάλτερ Μπέντζαμιν στη διαθήκη του: ότι δηλαδή, όσο είναι αλήθεια ότι η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται, άλλο τόσο αλήθεια είναι ότι το κάθε φορά παρόν σχηματίζει αστερισμούς με τις εποχές που παρήλθαν. Είναι δική μας δουλειά να διακρίνουμε τους αστερισμούς και να καταλαβαίνουμε τι μας διδάσκουν.

Σε κάθε περίπτωση, όπως και να 'ναι οι ερμηνείες μας, το βιβλίο του Μπολόνια είναι γεμάτο τέτοιους αστερισμούς.

antifa scripta
9/2011

Σημειώσεις

1. Οι *Stalhelm* [Χαλυβδόκρανοι] ήταν εθνικιστική παραστρατιωτική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1918. Το 1934 ενσωματώθηκε στα SA. Η *Reichsbanner* ήταν οργάνωση αυτοάμυνας που συνδέθηκε με το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Ιδρύθηκε το 1924 και διαλύθηκε το 1933.

2. Eve Rosenhaft, *Beating the Fascists? The German Communists and Political Violence, 1929-1933*, Cambridge University Press, 1983 (2008), σελ. 6. Ευχαριστούμε τον σύντροφο Ν. που μας προμήθευσε αυτό το βιβλίο.

3. Δεν είναι εδώ ο τόπος να αναφερθούμε σε αυτή τη συζήτηση. Θα αρκεστούμε να αναφέρουμε ότι στους βασικούς

Έλληνες “αναθεωρητές” συγκαταλέγονται ο Στάθης Καλύβας, καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Yale και ο Νίκος Μαραντζίδης, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Μακεδονίας, αμφότεροι τακτικοί αρθρογράφοι του ελληνικού τύπου και ειδικά της φιλόξενης “Καθημερινής”, που με ορισμένες τιμητικές εξαιρέσεις αντιμετωπίζουν μάλλον χαμηλότερης ποιότητας αντίλογο απ’ ό,τι οι Γερμανοί τους συνάδελφοι. Μια καλή αφετηρία για να πάρει κανείς μια ιδέα είναι το: Στάθης Καλύβας, “Μεθοδολογικές Προϋποθέσεις της Μελέτης του Δωσιολογισμού” στο “*Εχθρός εντός των τειχών: Όψεις του Δωσιολογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*”, Μιχαηλίδης, Νικολακόπουλος, Φλάισερ (επ.), Ελληνικά Γράμματα, 2006, σελ. 79 - 90. Το κείμενο υπάρχει και στο internet.

4. Ορισμένα δικά μας σχετικά κείμενα βρίσκονται στη διεύθυνση *antifascistpla.net* > *προηγούμενα τεύχη*, στις διάφορες συνέχειες της μόνιμης στήλης “*Σπονδές στο Γαλανόμαυρο*”. Επίσης σχετική είναι και η εισήγηση για την εκδήλωση “*Ο φασισμός χωρίς Σβάστικα*” της αντιφασιστικής συνέλευσης *autonome antifa* που έγινε το Νοέμβριο του 2010, η οποία κυκλοφορεί στα ίδια σημεία που κυκλοφορεί το βιβλίο αυτό.

5. George Caffentzis, “The Work/Energy Crisis and the Apocalypse”, στο *Midnight Notes, Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973 - 1992*, Autonomedia, 1992, σελ. 227. Ο τονισμός στο πρωτότυπο.

Διευκρινήσεις

Το κυρίως κείμενο μεταφράστηκε από τα αγγλικά. Η εισαγωγή των Σέρτζιο Μπολόνια και Πρίμο Μορόνι (Primo Moroni) μεταφράστηκε από τα ιταλικά. Από τα ιταλικά μεταφράστηκε και το βιβλιογραφικό σημείωμα με το οποίο κλείνει το βιβλίο. Αυτό το βιβλιογραφικό σημείωμα είναι γραμμένο το 1993, οπότε θα μπορούσε να είναι πιο επίκαιρο και βέβαια πάσχει από έλλειψη της πιο προσιτής για εμάς αγγλικής βιβλιογραφίας. Παρόλ' αυτά το συμπεριλάβαμε, για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί απαριθμεί τα "μη πανεπιστημιακά ερευνητικά κέντρα" που βοήθησαν στην έρευνα, περιγράφοντας ένα φαινόμενο ενδιαφέρον και εντελώς άγνωστο στην Ελλάδα. Δεύτερον και κυριότερο, γιατί μας φαίνεται πως δείχνει τον τεράστιο βαθμό στον οποίο, ακόμη και ένα μικρό σχετικά βιβλίο, πρέπει να αντλεί και να βασίζεται στη δουλειά άλλων. Είναι κι αυτή με τον τρόπο της μια χρήσιμη γνώση, πόσο μάλλον που τώρα τελευταία το χαρακτηριστικό ελληνικό φαινόμενο του "μοναδικού συγγράμματος" έχει αρχίσει να παρατηρείται και στα εγχώρια κινηματικά πράγματα με όλες τις ζοφερές συνδηλώσεις του. Μοναδικό ελαφρυντικό εδώ είναι ότι η προηγούμενη κατάσταση ήταν εκείνη του καθόλου συγγράμματος, η γνωστή και ως "κούτρα"...

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
των Sergio Bologna και Primo Moroni

Στα τέλη του Γενάρη με αρχές Φλεβάρη του 1993, εφημερίδες, περιοδικά και τηλεοπτικές εκπομπές βρήκαν την ευκαιρία να παραθέσουν βιαστικά τις απόψεις τους γύρω από την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία. Ήταν η εξηκοστή επέτειος από αυτό το σημαντικό γεγονός και στην κοινή γνώμη δεν είχε ακόμη καταλαγιάσει η τρομερή εντύπωση που είχε προκαλέσει το κύμα νεοναζιστικής και ξενοφοβικής βίας το οποίο είχε συνταράξει την επανενωμένη Γερμανία στο δεύτερο μισό του 1992 και είχε επισημανθεί με τον πιο emphaticό τρόπο από τα ίδια μέσα. Ο Ναζισμός ξαναγυρνούσε στ' αλήθεια, στα σαλόνια της μεγάλης πολιτικής αλλά και στα πεζοδρόμια: οι αγκυλωτοί σταυροί πολλαπλασιάζονταν, στα κράνη των παραστρατιωτικών της νέας ανεξάρτητης Κροατίας, αλλά και στα μπουφάν νεαρών Ρώσων, Γερμανών, Ούγγρων, Αμερικανών και πάει λέγοντας.

Ήδη από το Φθινόπωρο του 1992 είχαμε οργανώσει μία εκδήλωση με θέμα τον γερμανικό νεοναζισμό σε

συνεργασία με το Κοινωνικό Κέντρο της οδού Κονκέτα [Conchetta]. Η αφορμή ήταν οι επιθέσεις που είχαν δεχθεί τα παιδιά του κέντρου από ακροδεξιούς της μιλανέζικης επαρχίας. Σε εκείνη την εκδήλωση, βασιστήκαμε σε στοιχεία γύρω από το φαινόμενο του νεοναζισμού στην πρώην ανατολική Γερμανία, για να επισημάνουμε ότι το φαινόμενο είχε βαθιές ρίζες εκεί, ότι το κομμουνιστικό καθεστώς το είχε υποτιμήσει και υπό μία έννοια ανεχθεί, καθώς και ότι η κατάσταση στη Γερμανία δεν ήταν σοβαρότερη από εκείνη των αμέσως προηγούμενων ετών, μόνο που τότε ο τύπος είχε επιλέξει να την αγνοήσει. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο κίνδυνος μιας αναβίωσης του νεοναζισμού στη Γερμανία μπορούσε να γίνει αντιληπτός εντός ενός ευρύτερου πλαισίου· δεν υπήρχαν περισσότεροι λόγοι ανησυχίας από όσους υπήρχαν τα προηγούμενα χρόνια.

Οι έρευνες που είχαμε χρησιμοποιήσει σε εκείνη την εκδήλωση, επεσήμαιναν ένα κοινωνιολογικό γεγονός που αξίζει την προσοχή μας: το 50% των νέων που συμμετείχαν σε επεισόδια νεοναζιστικής και ξενοφοβικής βίας ήταν εργάτες ή μαθητευόμενοι εργάτες. Δεν ήταν δυνατόν λοιπόν να μιλήσει κανείς για τον ακροδεξιό εξτρεμισμό δίχως να μιλήσει για την κρίση της βιομηχανικής εργασίας, για την κρίση της εργατικής ταυτότητας και πάνω απ' όλα για τα προβλήματα της νεολαίας, είτε επρόκειτο για το Λος Άντζελες, είτε για τη Μόσχα, είτε για το Βερολίνο πριν και μετά την πτώ-

ση του Τείχους, είτε τέλος για το Μιλάνο. Αλλά οι κοινωνικοπολιτισμικές αναλύσεις που αφορούν το σήμερα δεν επαρκούν. Εξίσου (ή μήπως κυρίως;) αναγκαίο είναι να αναμετρηθούμε για άλλη μια φορά με την ιστορία και τα ειδικά χαρακτηριστικά του χιτλερικού Εθνικοσοσιαλισμού.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι μεταξύ των πολιτισμικών ρευμάτων που προετοίμασαν την επανεμφάνιση ενός δεξιού εξτρεμισμού που χρησιμοποιεί τη χιτλερική σημειολογία, κεντρική θέση κατέχει ο λεγόμενος “αρνητισμός”, το ψευδοϊστοριογραφικό ρεύμα που ασχολείται με την άρνηση του εβραϊκού ολοκαυτώματος και άλλες παρομοίου επιπέδου ανοησίες. Αλλά ο “αρνητισμός” είναι μόνο μία όψη (και για να λέμε την αλήθεια, η λιγότερο περίπλοκη όψη) ενός ευρύτερου ρεύματος που είναι γνωστό ως “ιστορικός αναθεωρητισμός”. Ο πρωταγωνιστής του ιστορικού αναθεωρητισμού δεν είναι δηλωμένοι νεοναζιστές ιδεολόγοι, αλλά ιστορικοί με αναφορές στη φιλελεύθερη και δημοκρατική, ακόμη και στη σοσιαλιστική παράδοση, οι οποίοι δηλώνουν ανοιχτά την αποστροφή τους, τόσο απέναντι στο δεξιό εξτρεμισμό, όσο και απέναντι στις διάφορες μορφές ολοκληρωτικής διακυβέρνησης.

Αυτοί οι μελετητές, όλοι τους αξιοσέβαστες μορφές του δυτικού ακαδημαϊκού κόσμου, αποδομούν το σύστημα κανόνων που μέχρι πρότινος διείπε την ιστορική μνήμη του Εθνικοσοσιαλισμού. Είναι βέβαια αλή-

θεια ότι αυτή η ιστορική μνήμη είχε μεν διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια της αντιφασιστικής πάλης, αλλά είχε μετέπειτα ταριχευθεί για να παράξει μια σειρά κοινών τόπων εναντίον των οποίων αρκετοί μελετητές είχαν υψώσει δικαίως τη φωνή τους. Παρά όλ' αυτά, είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο "ιστορικός αναθεωρητισμός" για τον οποίο μιλάμε έχει συνεισφέρει στην επανανομιμοποίηση της χιτλερικής εμπειρίας στη συλλογική συνείδηση και έχει δημιουργήσει μια σειρά νέων παραδειγμάτων που βρίσκονται στο κέντρο των πολιτισμικών αποσκευών της νέας ευρωπαϊκής μεσαίας τάξης. Η άρρητη προϋπόθεση που βρίσκεται στη βάση αυτής της διαδικασίας είναι ακριβώς η άρνηση των παλιών παραδειγμάτων πάνω στα οποία είχε διαμορφωθεί η ιστορική μνήμη κατά τη διάρκεια της αντιφασιστικής πάλης.

Ένα βασικό σχετικό ζήτημα είναι η σχέση μεταξύ εθνικοσοσιαλισμού και εργατικής τάξης. Κατά τη γνώμη των νέων "αναθεωρητών", η παραδοσιακή ιδέα σύμφωνα με την οποία ο Εθνικοσοσιαλισμός ήταν ένα κίνημα των μεσαίων στρωμάτων που ανδρώθηκε με την υποστήριξη του μεγάλου κεφαλαίου, δεν είναι παρά μια μεταγραφή με ιστοριογραφικούς όρους ενός ιδεολογικού σχήματος που κατασκευάστηκε από τον σταλινισμό, για να γίνει έπειτα σιωπηρά αποδεκτό, αν όχι από το σύνολο της ιστοριογραφίας, τουλάχιστον από ένα σημαντικό κομμάτι της φιλελεύθερης πολιτειο-

λογίας. Αντιθέτως, εδώ και κάποια χρόνια, οι ιστορικοί "αναθεωρητές" προσπαθούν να αποδείξουν ότι ο Εθνικοσοσιαλισμός ήταν ένα φαινόμενο περισσότερο εργατικό παρά μικροαστικό. Συνεπώς, οι νεαροί εργάτες που βρίσκονται σήμερα μεταξύ των νεοναζιστών δεν αποτελούν παράγοντα ρήξης, αλλά παράγοντα συνέχειας με το παρελθόν.

Αυτού του είδους η ανάγνωση του ναζιστικού φαινομένου δεν απέχει πολύ από την ιδέα ότι το "εργατικό κράτος" της πρώην ανατολικής Γερμανίας θα πρέπει να θεωρείται ο πραγματικός κληρονόμος του χιτλερικού καθεστώτος, εν πάση περιπτώσει πολύ περισσότερο απ' ό,τι η Δυτική Γερμανία. Κι έτσι, η θέση περί "συνέχειας" μεταξύ προπολεμικής και μεταπολεμικής Γερμανίας, μια θέση που υποστηρίχθηκε σχετικά με τη Γερμανία του Αντενάουερ από την κομμουνιστικής έμπνευσης ιστοριογραφία και όχι μόνο, σήμερα, μετά την πώση του Τείχους, στρέφεται ενάντια στους εμπνευστές της.

Προκειμένου να υποστηρίξουν τη θέση ότι ο Εθνικοσοσιαλισμός βρήκε στήριγμα πρώτα απ' όλα στην εργατική τάξη, οι ιστορικοί "αναθεωρητές" παραθέτουν έναν εντυπωσιακό όγκο στοιχείων, κυρίως εκλογικού τύπου. Είναι πασίγνωστο ότι τα νούμερα δεν μπορεί κανείς να τα αμφισβητήσει εύκολα· παρόλα αυτά, η ανάγνωση και η ερμηνεία τους είναι περίπλοκο πρόβλημα. Δεν είναι πάντα αλήθεια ότι οι αριθμοί μιλούν από

μόνοι τους. Χώρια που η ίδια η έννοια της εργατικής τάξης δεν είναι πάντα μονοσήμαντη.

Πρέπει λοιπόν να ξετυλίξουμε το κουβάρι· δεν πρέπει όμως να απορρίψουμε αυτές τις νέες έρευνες εκ των προτέρων, αντιθέτως πρέπει να τις διαβάσουμε προσεκτικά, να τις φέρουμε σε αντιπαράθεση με άλλες έρευνες που πολύ συχνά αγνοούνται. Με λίγα λόγια, αν θέλουμε να αναμετρηθούμε με την ανάλυση του σημερινού νεοναζισμού δίχως να καταφεύγουμε σε βεβαιωμένες αναλογίες με το παρελθόν, είτε αυτές προέρχονται από τους ιστορικούς “αναθεωρητές”, είτε από την ταριχευμένη ιστορική μνήμη, θα πρέπει να ξανανοήσουμε τη διαμάχη γύρω από την ιστορία του Εθνικοσοσιαλισμού.

Θα πρέπει όμως να το κάνουμε με “πάθος πολιτικό”, με εκείνο το είδος διανοητικής έντασης που χαρακτηρίζει όσους γνωρίζουν ότι διεξάγουν μια μάχη πρώτα και κύρια πολιτική. Και εδώ βρίσκεται το ζήτημα. Η σημερινή ιστοριογραφική κουλτούρα είναι μια κουλτούρα ακαδημαϊκή. Μπορεί λοιπόν “πάθος πολιτικό” να χαρακτηρίζει τον πραγματικό κόσμο, αλλά η λεγόμενη πανεπιστημιακή έρευνα είναι το μακρινότερο πράγμα από αυτό το πάθος που μπορεί να φανταστεί κανείς.

Για να καταλάβουμε καλύτερα αυτό το σημείο μπορούμε να σκεφτούμε το παράδειγμα του Μιλάνο, μιας πόλης όπου βρίσκουμε την έδρα ούτε λίγο ούτε πολύ πέντε ξεχωριστών πανεπιστημίων, και μαζί να σκε-

φτούμε τη δεκαετία που μόλις τελειώνει, τη δεκαετία του σκανδάλου Ταντζεντόπολι*, τη δεκαετία της "αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας" που τώρα επιδεικνύει όλη τη μιζέρια της μέσα και έξω από τις αίθουσες των δικαστηρίων. Γιατί άραγε ουδέποτε ο ακαδημαϊκός κόσμος του Μιλάνο δεν κατέδειξε το γεγονός ότι το κομματικό σύστημα αφάνιζε αργά αργά τόσο τη δημοκρατία όσο και την οικονομία; Καλοπληρωμένες υπηρεσίες συμβούλου, ένταξη στο μισθολόγιο διεφθαρμένων πολιτικών και επιχειρήσεων σε αποσύνθεση -αυτό είναι όλο κι όλο που έχουμε να θυμόμαστε από τον μιλλανέζικο ακαδημαϊκό κόσμο της δεκαετίας του '80.

Στη προσπάθειά μας να ξανανοήσουμε τη διαμάχη γύρω από την ιστορία του Εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία και ειδικά γύρω από τη σχέση του Ναζισμού με τα εργατικά στρώματα, χρειαστήκαμε βοήθεια, συμβουλές, υλικό που προέρχεται από τη σκέψη άλλων. Για να τα βρούμε όλα αυτά, δεν απευθυνθήκαμε σε κάποιο πανεπιστημιακό ίδρυμα, αλλά σε τέσσερα

*Αναφέρεται στην καταιγίδα σκανδάλων που ξέσπασε μεταξύ 1992 και 1996 στην Ιταλία. Στο επίκεντρο βρέθηκε η διαφθορά του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος, αλλά οι αποκαλύψεις έφταναν μέχρι το ρόλο των μυστικών υπηρεσιών στις βομβιστικές επιθέσεις του τέλους της δεκαετίας του '60. Η όλη διαδικασία κατέληξε στην κατάρρευση του ιταλικού πολιτικού συστήματος, στη δικαστική δίωξη και καταδίκη πρώην πρωθυπουργών και στην εμφάνιση του Μπερλουσκόνι. Η λέξη "*Tangentopoli*" μπορεί να μεταφραστεί κατά λέξη ως "Μιζούπολη" (*tangente* στα ιταλικά σημαίνει, μεταξύ άλλων, και μίζα). (σ.τ.μ)

μη πανεπιστημιακά ερευνητικά κέντρα, τρία γερμανικά και ένα ιταλικό. Για να οργανώσουμε τη συζήτηση δεν απευθυνθήκαμε σε κάποια από τις φράξιες της μιλλανέζικης πολιτισμικής ζωής, σε κάποιον εκδότη, σε κάποιο όργανο της δημόσιας διοίκησης. Για να μιλήσουμε σε ένα προσεκτικό κοινό προσπαθήσαμε να αποφύγουμε τόσο τους ειδικούς, όσο και τους καταναλωτές πολιτισμού. Οι πρώτοι δεν θα μας άκουγαν, τους ενδιαφέρει μόνο η συζήτηση αναμεταξύ τους. Όσο για τους δεύτερους, ας συνεχίσουν να συχνάζουν στις κοσμικές εκδηλώσεις τους κι ο θεός να μας φυλάει από δαύτους!

Σε αυτό το σημείο λοιπόν, έχουμε πολλούς να ευχαριστήσουμε. Τον Καρλ Χάινς Ροθ [Karl Heinz Roth] και την Ανγκέλικα Έμπινχαους [Angelika Ebbinghaus] του "Ιδρύματος για την Κοινωνική Ιστορία του 20ου Αιώνα" του Αμβούργου, τους Ίνγκε Μάρσολεκ [Inge Marbolek] και Τιλ Σελτζ Μπράντενμπουργκ [Till Schelz-Brandenburg] του "Ερευνητικού Κέντρου για την Ιστορία του Εργατικού Κινήματος στην επαρχία της Βρέμης", τον Μίκαελ Βιλντ [Michael Wildt], εκδότη της επιθεώρησης των ιστορικών της βάσης "*Werkstatt Geschichte*" και συνεργάτη του "Ερευνητικού Κέντρου για την Ιστορία του Εργατικού Κινήματος στην επαρχία του Αμβούργου", τον καθηγητή Τόμας Κρέμερ Μπαντόνι [Thomas Crämer-Badoni], διδάσκοντα αστικής κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο της

Βρέμης. Όλοι τους έθεσαν στη διάθεσή μας τόσο τις βιβλιοθήκες των ιδρυμάτων τους, όσο και τις δικές τους, επέλεξαν και φωτοτύπησαν υλικό και παρείχαν συμβουλές και παρατηρήσεις. Προφανώς βέβαια, στην ανάγνωση και την επεξεργασία του υλικού ακολουθήσαμε τη δική μας ερμηνεία η οποία ενδεχομένως δεν συμφωνεί με τις αντίστοιχες των ερευνητών που μας βοήθησαν.

Είμαστε επίσης ευγνώμονες στον Δρα Χανς Πέτερ Χέμπελ [Hans Peter Hebel], διευθυντή του Ινστιτούτου Γκέτε του Μιλάνο, στον Ρικάρντο Τέρτσι [Riccardo Terzi], γραμματέα της CGIL της Λομβαρδίας, στον Άλντο Μπονόμι [Aldo Bonomi], διευθυντή του ερευνητικού ινστιτούτου Aaster και της επιθεώρησης "Iter", στα μέλη του πολιτιστικού συλλόγου του Calusco και τους νέους του Κοινωνικού Κέντρου της οδού Conchetta 18 που μας βοήθησαν να οργανώσουμε την εκδήλωση που έλαβε χώρα στην αίθουσα Buozzi του Εργατικού Κέντρου του Μιλάνο στις 3 Ιουνίου του 1993. Είμαστε ειδικά υποχρεωμένοι στον Τσέζαρε Μπερμάνι [Cesare Bergmani] που μαγνητοφώνησε και κατέγραψε το κείμενο της εκδήλωσης. Το αποτέλεσμα της απομαγνητοφώνησης έγινε αντικείμενο νέας επεξεργασίας κατά τη διάρκεια της οποίας ενσωματώθηκαν και οι πιο σημαντικές από τις παρατηρήσεις που εκφράστηκαν στη συζήτηση που ακολούθησε.

Στο κείμενο που προέκυψε, προσθέσαμε ένα μάλλον

ογκώδες “βιβλιογραφικό σημείωμα”, το οποίο πάντως δεν φιλοδοξεί να είναι εξαντλητικό. Ελπίζουμε να αποτελέσει βοηθητικό εργαλείο για όσους θα ήθελαν να εμβαθύνουν στο ζήτημα, είτε είναι μελετητές, είτε ερευνητές, είτε απλά ενδιαφερόμενοι. Η βασικότερη συνεισφορά εδώ προέρχεται από τον Πιερ Πάολο Ρότζιο [Pier Paolo Ruggio] της “Βιβλιοθήκης και Αρχείου Luigi Micheletti” της Μπρέσια, ενός άλλου μη πανεπιστημιακού ερευνητικού κέντρου που επίσης πρέπει να παλέψει για την επιβίωση με δεδομένη τη σπάνη των πόρων, παρόλ’ αυτά δεν παύει να αποτελεί πηγή πρωτοβουλιών, με τελευταία ένα σεμινάριο για τον “αρνητισμό” και τη νεοναζιστική δεξιά που έλαβε χώρα στη Μπρέσια στις 9 Δεκεμβρίου του 1993 με πληθώρα συμμετεχόντων. Τέλος, οφείλουμε ειδικές ευχαριστίες στον Δρα Μάνφρεντ Στάινκιουλερ [Manfred Steinkühler], γενικό πρόξενο της RFT στο Μιλάνο, που πάντα ακολουθεί και υποστηρίζει τις πρωτοβουλίες που θεωρεί πως ασχολούνται κριτικά και αδιάλλακτα με το ναζιστικό παρελθόν.

Sergio Bologna, Primo Moroni
Μιλάνο, 31 Δεκεμβρίου 1993

ΝΑΖΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Οι εργάτες που ψήφισαν τον Χίτλερ: ο νέος ιστορικός ρεβιζιονισμός

Τα εκλογικά αποτελέσματα της δεκαετίας του '30 άρχισαν να γίνονται αντικείμενο ανάλυσης ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Η ανάλυση αυτή αναβαθμιζόταν και εμπλουτιζόταν διαρκώς, έχοντας πλέον καταλήξει στο ακόλουθο συμπέρασμα: τα εκλογικά ποσοστά του Ναζιστικού Κόμματος που προέρχονταν από την εργατική τάξη αυξάνονταν συνεχώς κατά την περίοδο που προηγήθηκε της κατάληψης της εξουσίας από τους Ναζί. Ο Γιούργκεν Φάλτερ [Jürgen Falter], ένας από τους ιστορικούς που ερεύνησαν το φαινόμενο σε βάθος, παρουσίασε τα αρχικά αποτελέσματα της έρευνάς του το 1986 στο περιοδικό του Ιδρύματος Friedrich Ebert –οργανισμού που πρόσκειται στο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Στο πιο πρόσφατο άρθρο του, που δημοσιεύτηκε στις αρχές του χρόνου¹ στο περιοδικό *Geschichte und Gesellschaft*², ο Φάλτερ παρουσι-

ασε τα τελικά αποτελέσματα της έρευνάς του σε 42.000 κάρτες μελών του Ναζιστικού Κόμματος, από τις οποίες προέκυπτε πως πάνω από το 40% των μελών ήταν εργάτες.

Αυτό που βλέπουμε να ξεδιπλώνεται εδώ είναι μια ερμηνεία του Ναζισμού ως φαινόμενο εντός του οποίου το συστατικό της εργατικής τάξης είναι εξαιρετικά ισχυρό –αν όχι καθοριστικό. Πρόκειται για ένα συμπέρασμα που φιλοδοξεί να κάτσει στη μύτη της παραδοσιακής ερμηνείας, η οποία αντιλαμβάνεται το ναζιστικό Κόμμα ως το Κόμμα της *Mittelstand*, των μεσοστρωμάτων. Αυτή, λοιπόν, είναι η μία εκδοχή του προβλήματος.

Κατά τη γνώμη μου υπάρχει ακόμα ένα βασικό ζήτημα. Από την πτώση του Τείχους κι έπειτα, στη Γερμανία έκανε την εμφάνιση της με αξιοσημείωτη εκδοτική δυναμική μια πληθώρα άρθρων και βιβλίων που στόχευαν ν' αποδείξουν πως το εργατικό στοιχείο ήταν καθοριστικής σημασίας για το Ναζισμό, τόσο κατά την περίοδο που προηγήθηκε της ανόδου του στην εξουσία, όσο και κατόπιν αυτής. Και πως οι πολιτικές του ναζιστικού καθεστώτος ήταν ευνοϊκές για την εργατική τάξη, καθώς έτειναν στην άμβλυση των διαχωριστικών γραμμών με τους μεσοαστούς. Πρόκειται, δηλαδή, για μια άποψη που –κινούμενη πάνω σ' αυτή την υποτιθέμενη γραμμή του εξισωτισμού– μετατρέπει τον Χίτλερ σε αυθεντικό “σοσιαλεπαναστάτη” του 20ου αιώνα.

Κομβικής σημασίας για το εν λόγω ρεύμα του ρεβι-

ζιονισμού αποτελεί το βιβλίο του Ράινερ Τσίτελμαν [Rainer Zitelman] "*Hitler, Selbstverständnis eines Revolutionärs*"³ στο οποίο και θα αναφερθούμε.

Πριν όμως ασχοληθούμε με τις θέσεις του Τσίτελμαν, αξίζει να καταδείξουμε το γεγονός πως σχεδόν το 90% της βιβλιογραφίας που αφορά στη σχέση εργατικής τάξης και Ναζισμού στη Γερμανία δεν αποδέχεται την ερμηνεία που προαναφέραμε. Εντούτοις, η εκδοτική μας βιομηχανία επιλέγει να αγνοεί αυτό το γεγονός και προωθεί με ζέση, μέσω των μήντια, όσα βιβλία αμφισβητούν τις αποδεκτές ιστορικές ερμηνείες. Η ιταλική Αριστερά επίσης, καθώς αρέσκεται να ακολουθεί τις πολιτιστικές μόδες, έχει κι αυτή με τη σειρά της μετατραπεί σε παπαγαλάκι του εν λόγω ιστοριογραφικού ρεβιζιονισμού.

Στο κείμενο του Τσίτελμαν, λοιπόν, έχουμε να κάνουμε με μια ατεκμηρίωτη δουλειά, αποτελούμενη από αποσπάσματα λόγων και κειμένων του Χίτλερ δίχως την παραμικρή έρευνα αρχειακών πηγών. Η βασική του θέση είναι πως ο Χίτλερ υπήρξε ένας αληθινός ηγέτης της εργατικής τάξης που ενδιαφερόταν ειλικρινά για την κοινωνική αναβάθμισή της. Ότι εγκαινίασε κάποιες εξαιρετικά προχωρημένες πολιτικές άμβλυνσης των κοινωνικών αντιθέσεων μέσω του έμμεσου μισθού.

Ξαναλέω πως όλα αυτά δεν βασίζονται σε μια προσεκτική εξέταση των ιστορικών δεδομένων, αλλά στα γραπτά και τους λόγους του Χίτλερ. Επιπλέον, θα έλε-

γα πως έχουμε να κάνουμε με ένα νέο είδος ιστοριογραφίας σε σχέση με την ιστοριογραφία γύρω από την οποία αναπτύχθηκε το ζήτημα του λεγόμενου *Historikerstreit*⁴. Το ζήτημα αυτό αφορούσε στη διαμάχη γύρω από τη φύση του Ναζισμού και την ενοχή του γερμανικού λαού, όπως περιγραφόταν κατά βάση στη δουλειά του Ερνστ Νόλτε [Ernst Nolte]. Η αντιπαράθεση ξεκίνησε το 1986 και έως το 1989 είχε ήδη κάνει τον κύκλο της, αφενός επειδή είχε ξεθυμάνει, αφετέρου επειδή το 1989 σημαδεύτηκε από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Το γεγονός αυτό εγκαινίασε μια νέα ολόκληρη σειρά αντιπαράθεσεων που αναπόφευκτα αντανakλόνταν στην ιστοριογραφία.

Η νέα πολεμική στην οποία αναφέρομαι δεν έχει φτάσει ακόμα στην Ιταλία, μα πιστεύω πως θα το κάνει σύντομα. Και οφείλουμε να μην βρεθούμε προ εκπλήξεως. Προκειμένου, λοιπόν, να αποφύγουμε την αμυντική στάση στην οποία θα προσπαθήσει να μας ωθήσει αυτός ο ρεβιζιονισμός, χρειάζεται να αντιδράσουμε προκαταβολικά ώστε να αποσαφηνίσουμε δημοσίως τους όρους της νέας διαμάχης.

Η ιστορική έρευνα στη Γερμανία σήμερα

Η πτώση του Τείχους πέρα από το ότι δημιούργησε νέες αντιπαράθεσεις, κατέστησε προσβάσιμο έναν τεράστιο όγκο νέου ιστορικού υλικού -αποτελούμενου από τα αρχεία της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερ-

μανίας που αφορούσαν βιομηχανικά και οικονομικά στοιχεία της ναζιστικής περιόδου. Το υλικό αυτό είναι ανεκτίμητο για την αποκατάσταση της προλεταριακής ζωής και εργασίας επί Ναζισμού. Επίσης, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80 μια σειρά από μεγάλες βιομηχανίες στη Δυτική Γερμανία άνοιξαν τα αρχεία τους όχι μόνο για τους μελετητές της βιομηχανικής ιστορίας, αλλά και για τους ιστορικούς γενικότερα. Η εταιρεία *Daimler Benz* αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα: το 1987 δημοσιεύτηκαν σχεδόν ταυτόχρονα δύο ερευνητικά πρότζεκτ που αφορούσαν τη συγκεκριμένη εταιρεία. Το πρώτο υλοποιήθηκε από μια ομάδα ερευνητών που η βασική τους έγνοια ήταν να παρουσιάσουν μια εξωραϊσμένη εικόνα της εταιρείας. Το δεύτερο, αντιθέτως, κατάφερε να καταδείξει τις βαριές ευθύνες της *Daimler Benz* και τη συμμετοχή της στην προετοιμασία της ναζιστικής πολεμικής μηχανής μέσω της καταναγκαστικής εργασίας. Το δεύτερο αυτό έργο, "*The Daimler Benz-Buch*"⁵, υλοποιήθηκε από το Ίδρυμά μας (κυρίως από τον Καρλ Χάινς Ροθ [Karl Heinz Roth]) και απέκτησε ευρεία απήχηση. Αποδείχτηκε σημαντικό γιατί επέφερε το αναγκαίο ρήγμα στον τοίχο σιωπής που περιέβαλλε το ζήτημα της καταναγκαστικής εργασίας επί Ναζισμού –και στο οποίο θα επανέλθω αργότερα. Επιπλέον, ανάγκασε την *Daimler Benz* να απολογηθεί δημοσίως για τη σιωπή και τους αντιφατικούς ισχυρισμούς των "επίσημων"

ιστορικών της, όπως επίσης και να δαπανήσει –για λόγους δημόσιου προφύλ– το διόλου ευκαταφρόνητο ποσό των 20 εκατομμυρίων μάρκων ως αποζημίωση στους επιβιώσαντες εργάτες και τις οικογένειές τους.

Η πώση του Τείχους και τα περιρρέοντα γεγονότα ταρακούνησαν τις δομές της ιστορικής έρευνας στην πρώην Ανατολική Γερμανία και ώθησαν σε αυτοκριτική πολλούς Ανατολικογερμανούς ιστορικούς. Αυτοκριτική που είχε κυρίως να κάνει με το πώς αντιμετώπιζαν τη σχέση μεταξύ Ναζισμού και εργατικής τάξης.

Κοντολογίς, από το 1989 κι έπειτα, τέθηκαν οι βάσεις για τη συνέχιση της ενδελχούς έρευνας των αρχείων και των ντοκουμέντων της ναζιστικής περιόδου. Κάτι που με τη σειρά του οδήγησε σε μια ανθηρή εκδοτική δραστηριότητα. Η ερευνητική δουλειά των δύο αυτών δεκαετιών έχει παράξει συμπεράσματα τα οποία πολύ δύσκολα θα κατορθώσει να ξεριζώσει ο ρεβιζιονιστικός μηχανισμός.

Η πρόθεσή μου, επιστώντας την προσοχή σας σε όλη αυτή την έρευνα, είναι η εξής: να σας καταστήσω ικανούς να κρίνετε οι ίδιοι την αβασιμότητα και την ανειλικρίνεια που χαρακτηρίζουν τις νέες φωνές του ιστορικού αναθεωρητισμού, όπως και τη βαθιά άγνοια όσων επιλέγουν να εκδώσουν τα βιβλία του.

*Καταναγκαστική εργασία στη ναζιστική περίοδο:
παραδείγματα έρευνας*

Πρώιμο παράδειγμα της έρευνας αυτής αποτελεί ένα άρθρο του Ούλριχ Χέρμπερτ [Ulrich Herbert], διευθυντή του Κέντρου Σπουδών της Ναζιστικής Περιόδου στο Αμβούργο. Το άρθρο αυτό είχε δημοσιευτεί στο περιοδικό *"Geschichte und Gesellschaft"* το 1979, με τον τίτλο *"Εργάτες και εθνικοσοσιαλισμός. Μια ιστορική αποτίμηση και κάποια ανερέυνητα ζητήματα"*. Ο Ούλριχ Χέρμπερτ είναι διάσημος ιστορικός (ειδικά στην Ιταλία), γνωστός για τη δουλειά του στο παραγνωρισμένο ζήτημα των ξένων εργατών στη γερμανική οικονομία από το 1938 κι έπειτα.

Επίσης, όπως είπα και παραπάνω, το ζήτημα της καταναγκαστικής εργασίας ήταν από τα βασικά σημεία της έρευνας του Καρλ Χάινς Ροθ πάνω στην ιστορία της *Daimler Benz*. Προσφάτως, αποτελεί και το αντικείμενο της έρευνας πολλών Ιταλών ιστορικών.

Δυστυχώς, όμως, ελάχιστοι από αυτούς έχουν ασχοληθεί με την έρευνα της κοινωνικής ιστορίας του Ναζισμού. Γι' αυτό το λόγο χρήζουν αναφοράς δύο πρόσφατες δουλειές από Ιταλούς ερευνητές. Η μελέτη του Γκουστάβο Κόρνι [Gustavo Corni] με τίτλο *"Η αγροτική πολιτική του Εθνικοσοσιαλισμού, 1930-1939"*, καθώς και το έργο του Μπρουνέλο Μαντέλι [Brunello Mantelli] *"Camerati del Lavoro"*⁶ σχετικά με τη χρήση καταναγκαστικής εργασίας από τη γερμανική πολεμική οικονομία.

Αυτές οι μελέτες του Μαντέλι εξελίσσονταν παράλληλα με μια άλλη μελέτη του Ιδρύματός μας πάνω στη μεταφορά Ιταλών εργατών στη ναζιστική Γερμανία -επρόκειτο για ένα προτζεκτ προφορικής ιστορίας κυρίως υπό την ευθύνη του Τσέζαρε Μπερμάνι [Cesare Bergmani]. Η δουλειά του Μπερμάνι άνοιξε νέους ορίζοντες στην κατανόηση της καθημερινής ζωής στη ναζιστική Γερμανία, βασιζόμενη σε ένα παραγνωρισμένο επεισόδιο των σχέσεων μεταξύ του Τρίτου Ράιχ και της φασιστικής Ιταλίας: την παράδοση κάπου μισού εκατομμυρίου Ιταλών εργατών με αντάλλαγμα προμήθειες καυσίμων. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά ανώμαλο επεισόδιο στη ιστορία της ιταλικής μετανάστευσης, μιας και πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η μετανάστευση ήταν αυθόρμητη και μη ελέγξιμη. Αντιθέτως, στην περίπτωση που εξετάζουν οι Μπερμάνι και Μαντέλι, η ανταλλαγή εργατικού δυναμικού έγινε μέσω επίσημης διακρατικής συμφωνίας.

Όπως έλεγα, η προοδευτική γερμανική ιστοριογραφία μάς έδωσε μια χρήσιμη οπτική των χρόνων της πολεμικής οικονομίας -κυρίως σε ό,τι αφορά την πολυεθνική σύνθεση της εργατικής τάξης, την ανελαστικότητα που χαρακτήριζε την εθνική της διαστρωμάτωση και το γεγονός ότι το 80% των εργατών δούλευαν υπό καταναγκαστικό καθεστώς.

Αυτό ακριβώς το στοιχείο της καταναγκαστικής εργασίας έχει παράξει ένα νέο πεδίο έρευνας, με το

οποίο καταπιείστηκε όχι μόνο το Ίδρυμά μας αλλά και άλλοι ερευνητές, παρέχοντας μια θεμελιώδη βάση για την κατανόηση των σχέσεων μεταξύ του Ναζισμού και της εργατικής τάξης.

Η δουλειά του Timothy Mason και η διαμάχη μεταξύ των Γερμανών ιστορικών

Κομβική δουλειά πάνω στη σχέση του Ναζισμού και της εργατικής τάξης αποτελεί το βιβλίο του Τίμοθου Μείσον [Timothy W. Mason] με τίτλο *"Η εργατική τάξη και η 'εθνική κοινότητα'"*⁷, το οποίο ριζοσπαστικοποίησε την αντίληψή μας για τη συμπεριφορά της εργατικής τάξης κατά τη ναζιστική περίοδο. Κάπου στα μέσα της δεκαετίας του '70, ο συγγραφέας χρησιμοποίησε αδημοσίευτα ντοκουμέντα για να αποδείξει –σε αντίθεση με κάθε προηγούμενη θέση– πως στη ναζιστική Γερμανία κατά την περίοδο από το 1936-37 κι έπειτα (ειδικά στις γραμμές της εργατικής τάξης και μάλιστα όχι μόνο στα εργοστάσια) υπήρξε παθητική αντίσταση. Αυτή η αντίσταση έπαιρνε συχνά και πιο δυναμικές μορφές, όπως οι απεργίες, στις οποίες το καθεστώς αναγκαζόταν να απαντήσει με κατασταλτικά μέτρα. Με αυτό τον τρόπο ο Μείσον ανέτρεψε ολοκληρωτικά την κυρίαρχη άποψη ότι δεν υπήρξε αντίσταση στους Ναζί παρά μόνο στους πρώτους μήνες της ανόδου τους στην εξουσία.

Η θέση του Μείσον υποστηρίζεται από μια εξαιρετι-

κά πλούσια τεκμηρίωση που καλύπτει τα τρία τέταρτα του βιβλίου του –των 1.300 σελίδων– που κυκλοφόρησε το 1975. Δυστυχώς το μοναδικό κομμάτι του που μεταφράστηκε στα ιταλικά ήταν η εισαγωγή του. Η μετάφραση έγινε το 1980 από τον εκδοτικό οίκο De Donato, υπό τον τίτλο *“La politica sociale del terzo reich”*⁸, μια έκδοση που δυστυχώς αποσύρθηκε από την κυκλοφορία μετά τη χρεοκοπία του εκδότη της.

Από εκείνη τη στιγμή κι έπειτα κάθε ιστορική έρευνα αναγκαζόταν να αναμετρηθεί με τη δουλειά του Μείσον, η οποία αφενός εγκαινίασε την έναρξη περαιτέρω σχετικών ερευνών, αφετέρου γέννησε μια σκληρή αντιπολίτευση.

Το νέο ρεύμα του ρεβιζιονισμού απορρίπτει εξ ολοκλήρου το έργο του Μείσον. Η αξία ωστόσο της δουλειάς του –πέρα από τη μελέτη της υποκειμενικής συμπεριφοράς των Γερμανών εργατών– έγκειται στον επαναπροσδιορισμό της ιστοριογραφίας του Ναζισμού. Κάτι αντίστοιχο στη Γερμανία –τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70– εμφανίστηκε μόνο μία φορά, μέσα από το διάλογο που πυροδότησε ο σπουδαίος ιστορικός από το Αμβούργο, Φριτζ Φίσερ [Fritz Fischer]. Έκτοτε, η δυτική ιστοριογραφία συνέχιζε απλά να ξεφουρνίζει βιβλία για το Ναζισμό ως ολοκληρωτικό μοντέλο, ακολουθώντας τους κανόνες της –τυφλής σε κοινωνικά φαινόμενα ευρείας κλίμακας– ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας.

Παρά το γεγονός πως ακόμα και ο ίδιος ο Φίσερ ανήκε σε αυτή τη σχολή, η συνεισφορά του έγκειται στο ό-τι έθεσε το ζήτημα της “συνεχούς των ελίτ” στη γερμανική ιστορία, μιας συνεχούς που αναπαραγόταν ανενόχλητη κατά τη μετάβαση από τη βιχελμιανή στη βαϊμαρινή κι από εκεί στη ναζιστική περίοδο. Το συνεχές των μπλοκ εξουσίας (και ειδικά στο πεδίο της οικονομικής εξουσίας) είχε ως αποτέλεσμα την ακύρωση της σημασίας της εκάστοτε θεσμικής αλλαγής. Γενικά μιλώντας, οι μεταβάσεις από τη μοναρχία στη δημοκρατία κι από κει στη δικτατορία αποτελούσαν αλλαγές προσωπείου και μόνο, καθώς η πραγματική δύναμη παρέμενε στα χέρια των ίδιων μπλοκ εξουσίας.

Κατά συνέπεια, πολλοί ήταν οι ιστορικοί που έσπευσαν να εξαπολύσουν την πολεμική τους ενάντια σε μια τέτοια ερμηνεία της ιστορίας.

Ένας από τους πρωταγωνιστές της πολεμικής αυτής –κι αυτό είναι κάτι που μας φέρνει στο πεδίο των ενδιαφερόντων μας– ήταν ο ιστορικός Γιούργκεν Κόκα [Jürgen Kocka] που θεωρείται εκ των ιδρυτών της κοινωνικής ιστορίας στη Γερμανία. Οι ιστορικοί αυτοί αντέτασσαν στα επιχειρήματα του Φίσερ την αντίληψη ότι η κοινωνική δυναμική πρέπει να αναλύεται εξετάζοντας τις ταξικές σχέσεις και την εμφάνιση σχηματισμών, όπως τα μαζικά σοσιαλιστικά κόμματα. Επρόκειτο για μια αντίληψη που ερχόταν σε αντιπαράθεση με τη “στατική” άποψη του Φίσερ, η οποία κατά

τη γνώμη τους παρέμενε εγκλωβισμένη στην ανάλυση περί ηγεμονικών ελίτ. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, για τον Καρλ Χάινς Ροθ και τη δουλειά του Ιδρύματος του Αμβούργου, οι θέσεις του Φίσερ αποτέλεσαν βασικό ερμηνευτικό εργαλείο.

Οι διαμάχες που ακολούθησαν δεν είχαν να κάνουν ειδικά με το Ναζισμό, επέφεραν ωστόσο σημαντικές επιπτώσεις στην ιστοριογραφία της ναζιστικής περιόδου και ειδικότερα στην αντιπαράθεση ανάμεσα στους ίδιους τους ιστορικούς. Πιο συγκεκριμένα, δημιούργησαν ένα ρήγμα μεταξύ του κυρίαρχου ρεύματος του Γιούργκεν Κόκα από τη μία και των "νέων" ιστορικών από την άλλη, που, καθώς ξεπήδησαν από τα κινήματα του '68, απέδιδαν μεγαλύτερη αξία στην "ιστορία της καθημερινότητας"⁹, καταργώντας τους διαχωρισμούς μεταξύ προσωπικού και πολιτικού. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για μία τάση που απομακρυνόταν από την κλασική ιστορία που λειτουργούσε μέσα από το σχήμα εργατική τάξη=συνδικάτα.

Καθώς η διαμάχη εξελισσόταν αναδύθηκαν νέες, διαφορετικές αντιλήψεις για την "εργατική τάξη". Για τον Κόκα και τη σχολή του, εργατική τάξη σήμαινε νέτα-σκέτα "μισθωτοί εργάτες"· για τους ιστορικούς της καθημερινότητας η αντίληψη αυτή ήταν στείρα και μονολιθική, καθώς, σύμφωνα με την προσέγγισή τους, ο ιστορικός οφείλει να αναλύει όλες τις διαιρέσεις και τις ανισότητες μέσα στην κοινωνία, ειδικότερα δε να

αναλύει όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής, ακόμα και όταν αυτές δεν είναι πρωταρχικά καθορισμένες από τη μισθωτή εργασία. Αυτή η διαμάχη, λοιπόν, έχει σημαντικές συνέπειες πάνω στο ζήτημα της σχέσης μεταξύ εργατικής τάξης και Ναζισμού.

Γιατί συμβαίνει αυτό; Αν υιοθετήσουμε τη μονολιθική έννοια της εργατικής τάξης, θα καταλήξουμε αναπόφευκτα σε μια σχηματική κριτική για τη σχέση της με το ναζιστικό καθεστώς -το στήριξε/δεν το στήριξε, του αντιστάθηκε/δεν του αντιστάθηκε. Απεναντίας, αν χρησιμοποιήσουμε την εξαιρετικά διαφοροποιημένη οπτική της πολυεπίπεδης ταξικής σύνθεσης και αναλύσουμε τις καθημερινές συμπεριφορές ως πολιτικές συμπεριφορές, τότε προκύπτει ένα εντελώς διαφοροποιημένο πεδίο για να αξιολογήσουμε τη στάση του γερμανικού πληθυσμού γενικότερα και του προλεταριάτου ειδικότερα. Ένα πεδίο που θα μας επιτρέψει να εξάγουμε πιο συμπαγή και γειωμένα συμπεράσματα. Επιπλέον, η αντίληψη του Κόκα (κοντινή με αυτήν πολλών Ιταλών ιστορικών φίλα προσκείμενων στο πρώην Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας) αποδίδει κεντρικό ρόλο στις παραδοσιακές εργατικές οργανώσεις, όπως το Κόμμα και το συνδικάτο στην ιστορία της εργατικής τάξης. Οι ιστορικοί αυτής της τάξης τείνουν να ταυτίζουν την τάξη με το Κόμμα. Αντιθέτως, οι ιστορικοί της καθημερινότητας επιδιώκουν να δώσουν έμφαση στην "αυτονομία" της εργατικής τάξης από το Κόμμα και την ιδεολογία του και

στην “απόσταση” που χωρίζει την κουλτούρα (ή καλύτερα τις κουλτούρες) των διαφόρων εργατικών και προλεταριακών ομάδων από την κουλτούρα του Κόμματος και του συνδικάτου¹⁰.

Το κίνημα των ιστορικών της καθημερινότητας¹¹

Οι ιστορικοί της τάσης του Κόκα που ασχολούνταν με το Ναζισμό, σε γενικές γραμμές αξιολογούσαν αρνητικά τη στάση της εργατικής τάξης και έκριναν κατ’επέκταση τη δουλειά του Μείσον υπερβολική. Οι *Alltagshistoriker*¹² από την άλλη, ανακάλυψαν στον Μείσον ένα πολύ ενδιαφέρον σημείο αναφοράς. Κι έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του ’70, η Γερμανία είδε την ανάδυση ενός νέου κινήματος –αυτό των *Geschichtswerkstätten* ή των “Εργαστηρίων Ιστορίας”. Όπως και αλλού, επρόκειτο για ένα κίνημα μη-επαγγελματιών ιστορικών της καθημερινότητας, το οποίο κάλλιστα μπορεί να θεωρηθεί κομμάτι του κινήματος των *Burgerinitiativen* (λαϊκών συνελεύσεων) και του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα, στο βαθμό που υπερασπίστηκε το δικαίωμα των τοπικών κοινωνιών να γνωρίζουν και να κατανοούν το ίδιο τους το παρελθόν. Πάνω απ’ όλα όμως, ήταν ένα σπουδαίο κίνημα γιατί απέτρεψε την απομάκρυνση και τη δαιμονοποίηση του γερμανικού ναζιστικού παρελθόντος, καθιστώντας έτσι εφικτή την αποκατάσταση της προλεταριακής ιστορίας, καθώς το βασικό ενδιαφέρον του

κινήματος δεν ήταν η Ιστορία των Μεγάλων Πρωταγωνιστών, μα αυτή των “λησμονημένων”.

Αυτή, λοιπόν, ήταν η μία εκδοχή των *neue soziale Bewegungen* (των “νέων κοινωνικών κινημάτων”) στη δεκαετία του '80. Έφτασε στην ακμή της την περίοδο '83-'84 και σήμερα βρίσκει την έκφρασή της σε δύο έντυπα: το *Geschichtswerkstatt* και το *Werkstatt Geschichte*¹³.

Μία από τις αιχμές της αντιπαράθεσης ανάμεσα στους κλασικούς ιστορικούς και αυτούς της “καθημερινότητας” είχε να κάνει με τον ορισμό της “κουλτούρας”. Οι πρώτοι κατηγορούσαν τους δεύτερους πως αντικαθιστούν την έννοια της “τάξης” (δηλαδή έναν κοινωνικό σχηματισμό που ορίζεται από ένα σύνολο υλικών συνθηκών ποσοτικά επαληθεύσιμων) με την έννοια της “κουλτούρας”, που αποτελεί ένα συνονθύλευμα υποκειμενικών και “μη υλικών” στοιχείων που τείνουν να διαλύσουν την “ταξική” ταυτότητα. Την ίδια στιγμή, οι ιστορικοί της καθημερινότητας επέστρεφαν τις κατηγορίες, υποστηρίζοντας πως οι κλασικοί ιστορικοί επιθυμούν να περιορίσουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής τάξης στα αυστηρώς ποσοτικά, αναβαθμίζοντας με τον τρόπο αυτό την κομματική και συνδικαλιστική ιδεολογία, αναγορεύοντάς τις, συνεπώς, σε αποκλειστικό στοιχείο της συλλογικής εργατικής κουλτούρας.

Παράλληλα με τη διαμάχη αυτή, εξελισσόταν κι άλλη μία σχετικά με τη χρήση των προφορικών πηγών

στα πλαίσια της ιστορικής έρευνας. Επρόκειτο για μια σημαντική μεθοδολογική διαμάχη με την έννοια πως εγκαινίασε μια νέα περίοδο μελετών για τη σχέση της εργατικής τάξης με το Ναζισμό. Αυτό όμως που ήταν το πραγματικά ενδιαφέρον με την περίπτωση της, είχε να κάνει με τα συμπεράσματα που κατέκτησε πατώντας στο στέρεο έδαφος της έρευνας πάνω σε ντοκουμέντα και μνήμες. Σε αυτά τα πλαίσια ήταν που πραγματοποιήθηκαν και τα δύο μεγάλα πρότζεκτ προφορικής ιστορίας (σε επιμέρους περιοχές) ως προσπάθειες καλύτερης κατανόησης της στάσης του γερμανικού λαού υπό το Ναζισμό: η έρευνα του Λουτζ Νιτχάμερ [Lutz Niethammer] για τη βιομηχανική επικράτεια της Ρουρ και η μελέτη του Μάρτιν Μπρόσζατ [Martin Broszat] για την (βασικά αγροτική) περιοχή της Βαυαρίας στην οποία ο Ναζισμός γνώρισε τις πρώτες του επιτυχίες. Φυσικά, οι δύο αυτές μελέτες δεν ήταν και οι μοναδικές. Αντιθέτως, ακολούθησαν πολλές αντίστοιχες δουλειές, που εστίαζαν σε μια συγκεκριμένη περιφέρεια, πόλη, χωριό, γειτονιά, εργοστάσιο ή ακόμα και παρέα. Οπότε, βρισκόμαστε σε μια ιστορική στιγμή όπου αναδύεται ένα πρότζεκτ διάχυτης, αλλά ταυτόχρονα τοπικά εστιασμένης έρευνας, που αφενός δικαιώνει τις θέσεις του Μείσον, αφετέρου αναδεικνύει την αμφιθυμία της εργατικής στάσης και συμπεριφοράς.

Όπως είπα και προηγουμένως, ένα μέρος της διαμάχης είχε να κάνει με την αντίθεση ανάμεσα στην προ-

λεταριακή κουλτούρα και την κουλτούρα των κομμάτων και των συνδικάτων. Η τάση των “ιστορικών της καθημερινότητας” υποστήριζε πως η προλεταριακή κουλτούρα γεννιέται σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα (σε γειτονιές, εργοστάσια, τοπικές κοινότητες) αποτελώντας μια *gruppspezifisch*¹⁴ κουλτούρα. Είναι, αν θέλετε, μια υποκουλτούρα, πράγμα που με τη σειρά του σημαίνει πως την ιστορία της εργατικής τάξης θα πρέπει να την αντιλαμβανόμαστε εξίσου ως ιστορία από αλληλένδετες υποκουλτούρες.

Παράλληλα, οι εν λόγω ιστορικοί υποστήριζαν πως η ιστορία της εργατικής τάξης θα πρέπει να αναλυθεί σε όλο το εύρος του κατακερματισμού που έχει υποστεί η τάξη. Θα ήταν λάθος για τον εκάστοτε μελετητή –κι αυτό είναι κάτι που συναντάται πολύ συχνά στη δουλειά των ερευνητών της εργατικής ιστορίας– να περιορίσει την έρευνά του μόνο στο βιομηχανικό προλεταριάτο που πολιτιστικά ήταν δεμένο με το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και το συνδικάτο. Η ιστοριογραφική αυτή καινοτομία θεμελιώνει μια ριζοσπαστική κριτική στην έννοια της κουλτούρας με τον τρόπο που την εννοεί η σοσιαλδημοκρατία. Κάποιες από τις έρευνες υποστήριξαν πως η κουλτούρα του Κόμματος ήταν ξένη στη βάση του. Μάλιστα για να την περιγράψουν εισέγαγαν το νεολογισμό *Wissensozialismus* (σοσιαλισμός της αφηρημένης γνώσης). Οι ιστορικοί, σε αυτή την περίπτωση, θεωρούσαν πως η ιστορία της κουλτούρας

πρέπει να ερευνάται στις νοοτροπίες της εργατικής τάξης στο μαζικό επίπεδο, με τη λογική πως σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους το χάσμα ανάμεσα στην κουλτούρα της βάσης και σε αυτή των κομματικών στελεχών γίνεται τεράστιο.

Κάποιος, φυσικά, θα μπορούσε να διαφωνήσει με τις προαναφερθείσες θέσεις. Η αλήθεια, ωστόσο, είναι πως υπήρξαν εξαιρετικά πρωτοποριακές κι έθεσαν σε κίνηση μια σειρά από καρποφόρες ερευνητικές δουλειές που αποσκοπούσαν στην εδραίωση της σχέσης ανάμεσα στην ιστορική μνήμη και τις νέες γενιές των Γερμανών, χωρίς τη μεσολάβηση της αποστερωμένης ακαδημαϊκής αυθεντίας ή των κομματικών στελεχών. Έτσι λοιπόν έχουμε στη διάθεσή μας μια ιστοριογραφία που αποκαλύπτει την αληθινή ιστορία των περιοχών όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα, φέρνοντας στην επιφάνεια τα ιστορικά τους απομεινάρια και αποκαθιστώντας σε συγκεκριμένους τόπους (σε πόλεις ισοπεδωμένες από τον πόλεμο και χτισμένες από την αρχή) τη μνήμη του παρελθόντος τους, και ειδικότερα τη μνήμη του παρελθόντος τους υπό το Ναζισμό.

Μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε τις πρωτοβουλίες που αποκάλυψαν τα ίχνη στρατοπέδων συγκέντρωσης ή άλλων μικρότερων στρατοπέδων εργασίας, όπως και τις πρωτοβουλίες συλλογής και ανασυγκρότησης της μνήμης κοινοτήτων που είχαν διασπαρεί στα χρόνια του πολέμου, είτε αυτές ήταν γειτονιές, εί-

τε εργοστάσια, είτε χωριά.

Ας σημειωθεί δε, ότι μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είχαμε μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών λόγω της (εξωτερικής και εσωτερικής) μετανάστευσης και της επιστροφής περιοχών –που άλλοτε ανήκαν στην επικράτεια του Τρίτου Ράιχ– σε γειτονικά κράτη, όπως η Πολωνία, η Ρωσία και η Τσεχοσλοβακία. Επιπλέον, ο χωρισμός της Γερμανίας σε δύο κράτη και τα μεγάλα μεταναστευτικά κύματα εργατών από τη Νότια Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Τουρκία είχαν κι αυτά σαν αποτέλεσμα τη διαρκή πληθυσμιακή ανακατανομή πολλών περιοχών. Οπότε καταλαβαίνουμε πως η ανάδειξη του παρελθόντος και η ιστορική μνήμη είναι ουσιώδη στοιχεία για την πολιτική νοηματοδότηση και δράση.

Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει πως είτε το θέλουμε είτε όχι, η ιστορία έχει πολιτική λειτουργία. Ή, όπως αναφέρεται και στον τίτλο της πρόσφατα δημοσιευμένης συλλογής *"Geschichte als demokratische Auftrag"* (Η ιστορία ως δημοκρατικό διακύβευμα), η διατήρηση και η επεξεργασία της μνήμης θα πρέπει να είναι μία από τις βασικές δεσμεύσεις της δημοκρατίας. Φυσικά αναφερόμαστε σε έναν ορισμό της ιστορίας σε πλήρη αντίθεση με τον ακαδημαϊκό, τόσο όσον αφορά στη μέθοδο και τις προθέσεις, όσο και στον τόνο και τη γλώσσα.

Ας σημειωθεί ότι δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που αυτές οι πρωτοβουλίες βάσης βρήκαν στήριξη από τοπικά σωματεία και δημοτικές αρχές, κάτι το οποίο α-

ποτέλεσε πρόκληση για το ακαδημαϊκό κατεστημένο. Είδαμε, επίσης, αρκετούς επαγγελματίες ιστορικούς να εγκαταλείπουν την απομόνωση και να εμπλέκονται σε τέτοιου είδους πρωτοβουλίες: εργοστασιακά συμβούλια να οργανώνουν συγκεντρώσεις και ηχογραφήσεις προσωπικών αφηγήσεων, αλλά και να προτρέπουν τις εταιρείες ν' ανοίξουν τα αρχεία τους. Είδαμε, ακόμη, ιερείς να συνεργάζονται στα πλαίσια τέτοιων ερευνών ώστε να γίνουν προσβάσιμα τα αρχεία της Εκκλησίας. Είδαμε, επιπλέον, δασκάλους και κοινωνικούς λειτουργούς να συμμετέχουν ενεργά σε τέτοιες προσπάθειες.

Όπως και να 'χει, το σημείο στο οποίο θέλουμε να καταλήξουμε είναι το εξής: μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '80 υπήρξε στη Γερμανία ένα κίνημα βάσης ικανό να ελέγχει και να επηρεάζει την πανεπιστημιακή ιστορική έρευνα. Ένα κίνημα που κατάφερε να προσθέσει πολλά κομμάτια στο ιστορικό παζλ της προλεταριακής ζωής τόσο επί Βαϊμάρης όσο και επί Ναζισμού.

Η διαμάχη πάνω στον "εκσυγχρονισμό"

Ένα από τα ζητήματα που έχει κινητοποιήσει τους ιστορικούς τα τελευταία δέκα χρόνια είναι η διαμάχη γύρω από το λεγόμενο ζήτημα του "εκσυγχρονισμού". Με άλλα λόγια, ο Εθνικοσοσιαλισμός μακριά από το να θεωρείται ιστορική οπισθοδρόμηση —όπως τον α-

ντιμετώπιζαν παλαιότερες ερμηνείες— γίνεται εδώ αντιληπτός ως μια περίοδος ριζικών καινοτομιών σε όλα τα επίπεδα, όχι μόνο από τεχνολογική και οικονομική σκοπιά αλλά και με όρους κοινωνικής και βιομηχανικής πολιτικής, διαχείρισης των μήντια και πάει λέγοντας. Είναι περιττό, φυσικά, να πούμε πως μια τέτοια θεώρηση ψαρεύει στα θολά (φασιστικά) νερά, καθώς αν κάποιος παραδέχεται πως το ναζιστικό καθεστώς υπήρξε όντως πρωτοποριακό και εκσυγχρονιστικό, τότε είναι πιθανό να καταλήξει έχοντας μια ευνοϊκή άποψη γι' αυτό.

Το πρόβλημα στην προκειμένη περίπτωση έχει να κάνει με την ασάφεια όρων όπως “σύγχρονο” και “εκσυγχρονισμός” και με τις αξίες που τους έχουν προσδώσει διάφοροι ιστορικοί, αναλόγως των απόψεών τους γύρω από την ιδέα της ιστορικής προόδου. Πρόκειται όμως για ένα πρόβλημα που μας αφορά άμεσα μιας και το τελευταίο διάστημα έχει σχετιστεί με το ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής και πιο συγκεκριμένα με τον τρόπο που η ναζιστική πολιτική στόχευε στην “ενσωμάτωση” της εργατικής τάξης.

Ο Καρλ Χάινς Ροθ, στην πιο πρόσφατη δουλειά του που πρόκειται να εκδοθεί από το Ίδρυμά μας, έχει επιδοθεί στη συλλογή ντοκουμέντων από το Ινστιτούτο Επιστήμης της Εργασίας του DAF¹⁵. Σε αυτή του τη δουλειά, μας δίνει μια λεπτομερή περιγραφή των φάσεων και των απόψεων γύρω από τη συγκεκριμένη δια-

μάχη, υιοθετώντας παράλληλα μια θέση κατηγορηματικά αντίθετη με αυτήν του εκσυγχρονισμού. Με άλλα λόγια, ο Ροθ αντί να βλέπει στο ναζιστικό καθεστώς πολιτικές "ενσωμάτωσης" του προλεταριάτου, εντοπίζει απεναντίας πολιτικές ελέγχου, καταπίεσης και καταστροφής της εργατικής τάξης.

Όπως καταλαβαίνουμε φυσικά, η διαμάχη δεν λαμβάνει χώρα μόνο σε σχέση με τη ναζιστική περίοδο, αλλά επεκτείνεται και στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Αξίζει να αναφέρουμε μία από τις σημαντικότερες συνεισφορές στο θέμα, αυτή του νεαρού ιστορικού (που δυστυχώς μας άφησε πρόσφατα) Ντέτλεφ Πόουκερτ [Detlev Peukert], ο οποίος επινόησε τη φράση "η παθολογία του Μοντέρνου" για να περιγράψει τις οπισθοδρομικές διαστάσεις του βαιμαρινού και χιτλερικού καθεστώτος. Ο Πόουκερτ ασχολήθηκε, ανάμεσα σε άλλα, με την αντιναζιστική δράση της νεολαίας και των εργατών. Το βιβλίο του με τίτλο *"Η κοινωνική Ιστορία του Τρίτου Ράιχ"* εκδόθηκε στα ιταλικά το '89 και οι συνάδελφοί του δημοσίευσαν στη μνήμη του μια σειρά άρθρων πάνω στην έννοια του "εκσυγχρονισμού" και τη χρήση του από τους ιστορικούς¹⁶.

Όλες αυτές οι αντιπαλότητες, και οι πολυεπίπεδες έρευνες που τις τροφοδότησαν, ήταν το πρώτο βήμα για να απαντηθούν τα θεμελιώδη ερωτήματα του Μείσον: γιατί η παθητική αντιναζιστική αντίσταση δεν μετατράπηκε σε ενεργητική, σε μια ανοιχτή εκδήλωση α-

νταγωνισμού και γιατί δεν υπήρξε ένας αγώνας αυτο-
θυσίας εκ μέρους της εργατικής τάξης, τέτοιος ώστε
να επιβιώσει ως κομμάτι της συλλογικής της μνήμης;
Γιατί οι όποιες αντιστάσεις στο καθεστώς ηττήθηκαν
ολοσχερώς; Και πώς είναι δυνατόν "αριστεροί" ιστορι-
κοί, κοντινοί στο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (όπως ο
Γκούντερ Μάι [Günther Mai] σε άρθρο του που δημο-
σιεύτηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80) να γράφουν
πως: "Η μπουρζουαζία έφερε τον Χίτλερ στην εξουσία,
η εργατική τάξη τον κράτησε εκεί".

Πρόκειται για ιστορικό ρεβιζιονισμό; Για υπερβολές
της πολεμικής; Είναι αποτέλεσμα της τάσης υποβιβα-
σμού του ρόλου της εργατικής τάξης σήμερα; Είναι ιδε-
ολογική στάση; Ή μήπως αποτελεί το λογικό συμπέρα-
σμα που προκύπτει από την ανάγνωση των ντοκουμέ-
ντων; Είναι πια ο Μείσον παρελθόν; Μήπως παρερμή-
νευσε τα ντοκουμέντα; Είναι ο διαχωρισμός που θέτει
μεταξύ "αντίθεσης" και "αντίστασης" τεχνητός; Ή μή-
πως έχει να κάνει με αυτό που θα έλεγαν οι περισσότε-
ροι, ότι δηλαδή η αντίσταση υπήρξε τόσο ασήμαντη και
μειοψηφική που δεν μπορούσε παρά να αποτελεί ένα
περιφερειακό και ασήμαντο επεισόδιο;

Θα ήθελα να επιχειρήσω να απαντήσω σε αυτά τα ε-
ρωτήματα, βασιζόμενος στη δουλειά που έχει γίνει από
άλλους ιστορικούς στη Γερμανία και αλλού. Θα περιο-
ριστώ, ωστόσο, σε δυο βασικά στοιχεία της περιόδου
που καλύπτει τη μετάβαση από τη Βαϊμάρη στο Ναζι-

σμό: τη διαχείριση της ανεργίας από το καθεστώς και τη βίαιη σύγκρουση με τις ναζιστικές συμμορίες. Καλύτερα όμως από το να δώσω απαντήσεις, θα προσπαθήσω να αναδιατυπώσω τα ερωτήματα, με την ελπίδα να αναδειξω πτυχές της ιστορίας του γερμανικού προλεταριάτου που είναι, ίσως, άγνωστες στο ευρύ κοινό.

Η δομή του εργατικού δυναμικού στο τέλος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης

Μετά το μακροσκελές αυτό πρόλογο θα περάσω στο προκείμενο. Έχω χωρίσει το κυρίως σώμα του κειμένου σε τρία μέρη: το πρώτο μιλάει για την ταξική σύνθεση και τη δομή του εργατικού δυναμικού την περίοδο της Κρίσης, προτού ο Χίτλερ πάρει την εξουσία. Το δεύτερο αφορά την οργάνωση της αυτοάμυνας και τις ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα στις ναζιστικές συμμορίες και το γερμανικό προλεταριάτο, στο παράδειγμα του Βερολίνου. Το τρίτο θίγει τις πολιτικές απασχόλησης, τη βιομηχανική ανάκαμψη και την πολιτική συμπεριφορά της εργατικής τάξης τα πρώτα χρόνια του ναζιστικού καθεστώτος.

Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, με την τεχνική σύνθεση της τάξης. Ποια ήταν η εργατική τάξη στο τέλος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης; Αν εξετάσουμε τις στατιστικές που συγκεντρώθηκαν από τον Χάινριχ Βίνκλερ [Heinrich A. Winkler] στον τρίτο τόμο της μνημειώδους δουλειάς του πάνω στο εργατικό κίνημα της Βαϊ-

μάρης¹⁷, λίγα στοιχεία επαρκούν για να περιγράψουν την κατάσταση: στο τέλος της Δημοκρατίας, ο αριθμός των εργατών που δούλευαν σε βιοτεχνίες με λιγότερους από 10 υπαλλήλους ανερχόταν στα 7.000.000 από ένα συνολικό αριθμό 14,5 εκατομμυρίων, περίπου δηλαδή το 50% του εργατικού δυναμικού. Το 1925, ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 6,8 εκατομμύρια από ένα συνολικό 18,5 εκατομμυρίων (δηλαδή 34%). Οπότε, όταν μιλάμε για την εργατική τάξη στην τελευταία περίοδο της Βαϊμάρης, μιλάμε για μια ιδιαίτερα κονιορτοποιημένη εργατική τάξη που εργαζόταν σ' ένα κατακερματισμένο εργοστασιακό περιβάλλον, υποταγμένη σε μια -πρώιμη για την εποχή της- αποκέντρωση της παραγωγής. Σε αυτά τα πλαίσια, αν η Δημοκρατία της Βαϊμάρης υπήρξε ένα εντυπωσιακό εργαστήριο του εκσυγχρονισμού, ήταν σε κάποιο βαθμό εξαιτίας αυτού του είδους της παραγωγής: σε αντίθεση με το πνεύμα των καιρών και τη συγκεντροποίηση του μεγάλου φορντικού εργοστασίου, ακολούθησε το δρόμο της αποκέντρωσης ώστε να πετύχει ένα στιβαρότερο πολιτικό και συνδικαλιστικό έλεγχο του εργατικού δυναμικού.

Την ίδια στιγμή πρέπει να συνυπολογίσουμε και τη μαζική παρουσία αυτοαπασχολούμενων εργατών, το ποσοστό των οποίων αυξήθηκε από 15,9% του εργατικού δυναμικού το 1925 σε 16,4% το 1933, με το συνολικό ποσοστό των εργατών να παραμένει σταθερό στο 46%. Σύμφωνα με τον Χάχτμαν [Hachtmann], συγγρα-

φέα ενός βιβλίου για το βιομηχανικό προλεταριάτο στο Τρίτο Ράιχ (1989), οι αυτοαπασχολούμενοι αντιπροσώπευαν το 17,1% των ειδικευμένων εργατών (μάστορες, τεχνίτες) και το 25,1% όσων εργάζονταν στις μεταφορές. Βρισκόμαστε, λοιπόν, μπροστά σε μια κατακερματισμένη εργατική τάξη που κινείται σε ένα σχετικά ασταθές περιβάλλον απασχόλησης.

Τα στοιχεία που αφορούν την ανεργία ανά κλάδο έχουν στην κορυφή της λίστας τους –ακριβώς πιο πάνω από τους εργαζόμενους στα επαγγέλματα μετάλλου– μια περίεργη εργατική φιγούρα, η οποία αναφέρεται ως *Lohnarbeiter wechselnder Art*: ο όρος αυτός περιγράφει τον κινητικό μισθωτό εργάτη που μετακινείται από τον έναν τομέα στον άλλο –από την κλωστοϋφαντουργία στις κατασκευές, από τη βιομηχανία στις μεταφορές και από τις αγροτοκαλλιέργειες στις υπηρεσίες– χωρίς σταθερή απασχόληση σε κανέναν από τους κλάδους αυτούς. Οι ιστορικοί έχουν δώσει ελάχιστη προσοχή σε αυτή τη φιγούρα. Αντιθέτως, οι στατιστικολόγοι της εποχής, όντας εξαιρετικά προχωρημένοι ερευνητές και με βαθιά κατανόηση του κόσμου της εργασίας, είχαν εντυπωσιαστεί από την εμφάνιση αυτής της φιγούρας του χειρώνακτα εργάτη (δεν επρόκειτο μόνο για ανειδίκευτους εργάτες αλλά και για ειδικευμένους που πουλούσαν την εργατική τους δύναμη εδώ κι εκεί, ακριβότερα απ’ ό,τι θα μπορούσαν να κάνουν αν παρέμεναν σε έναν συγκεκριμένο τόπο εργασίας). Οπότε οι

στατιστικολόγοι εισήγαγαν τον όρο *Lohnarbeiter wechselnder Art*, για να περιγράψουν αυτή την ασαφή, περιπλανώμενη μάζα, η ανεργία της οποίας υπολογιζόταν το 1931 σε 900.000, το 1933 σε 1.296.000, ενώ στο Βερολίνο ή σε περιοχές σαν το Κρόντσμπεργκ –στην ακμή της Κρίσης– άγγιξε το 45% και 48% αντίστοιχα.

Το παζλ των μικροεπιχειρήσεων

Υπάρχει, λοιπόν, ένα πολύ συγκεκριμένο πρόβλημα που προκύπτει από τις παραπάνω στατιστικές: τι πάτημα θα μπορούσαν να έχουν οι οργανώσεις του εργατικού κινήματος, και συγκεκριμένα οι Σοσιαλδημοκράτες αλλά και τα Καθολικά και σοσιαλιστικά συνδικάτα, σ' ένα εργατικό δυναμικό τόσο κατακερματισμένο, διάσπαρτο και κινητικό; Το σοσιαλδημοκρατικό συνδικάτο είχε εστιάσει τις προσπάθειές του στο κομμάτι της εργατικής τάξης που δούλευε στα μεγάλα εργοστάσια ή στο δημόσιο τομέα όπου οι συμβάσεις γίνονταν λίγο ως πολύ σεβαστές. Από την άλλη όμως, όλη εκείνη η τεράστια περιοχή του μικρο-εργοστασίου ήταν μια περιοχή όπου κυριαρχούσαν άγραφοι κανόνες και σχέσεις οικογενειακού τύπου. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για εργασιακές συνθήκες που χαρακτηρίζονταν είτε από την απομόνωση, είτε στην καλύτερή τους φάση από στιγμές μιας ανοργάνωτης συνοχής.

Αυτή η περιοχή λοιπόν δεν ερευνήθηκε παρά ελάχιστα από τους ιστορικούς εξαιτίας της πίστης τους στην

παλιά εκείνη αντίληψη πως οι μικροεπιχειρήσεις αποτελούσαν προκαπιταλιστικού, κυρίως, τύπου βιοτεχνίες και πως οι μικροεπιχειρηματίες και οι μάστορες ανήκαν στη *Mittelstand*, στη μεσαία τάξη, και άρα ήταν όλοι αντιδραστικοί. Το πρόβλημα είναι πως ακόμα και σήμερα, η ιστοριογραφία κουβαλά τις ίδιες προκαταλήψεις των ιστορικών του σοσιαλδημοκρατικού εργατικού κινήματος, οι οποίοι θεωρούσαν ως εργατική τάξη μόνο όσους δούλευαν στα μεγάλα εργοστάσια και είχαν αφιερώσει την έρευνά τους στον αντίστοιχο τομέα.

Η πεποίθηση αυτή βασιζόταν σε μια απόλυτη αντίληψη περί προόδου, σύμφωνα με την οποία μόνο το μεγάλο εργοστάσιο είναι σε θέση να εισαγάγει διαδικασίες εκσυγχρονισμού, δημιουργώντας μια παραγωγική αστική τάξη από τη μια, και μια συνδικαλισμένη εργατική τάξη από την άλλη. Με αυτόν τον τρόπο, η προκατάληψη αυτή τύφλωσε κυριολεκτικά τους ιστορικούς πάνω στην αληθινή φύση της αποκεντρωμένης παραγωγής μέσω της οποίας ο καπιταλισμός χτύπησε από πολύ νωρίς τη συνοχή και τη συνδικαλιστική ενότητα της εργατικής τάξης¹⁸. Το αποτέλεσμα είναι πως οι ιστορικοί έλαβαν υπόψη τους μόνο τα “μικροαφεντικά” και όχι τους υπαλλήλους τους, επιμένοντας να βλέπουν το βιοτεχνικό τομέα σαν προκαπιταλιστικό απομεινάρι και όχι σαν αποτέλεσμα της αποκέντρωσης της παραγωγής του μεγάλου εργοστασίου και του ε-

σκεμμένου κατακερματισμού της εργατικής τάξης. Αποδειξή πως έχουμε να κάνουμε με ένα “μοντέρνο” φαινόμενο (ή με μια “παθολογία του μοντέρνου” όπως θα το έθετε ο Πόουκερτ) και όχι με κάποιο προκαπιταλιστικό απομεινάρι, είναι το γεγονός ότι στην περίοδο της αποκαλούμενης “ορθολογικοποίησης” της παραγωγής (μετά το 1925 δηλαδή), όταν οι τεϋλορικές μέθοδοι άρχισαν να εισάγονται μαζικά στη Γερμανία –και άρα υπήρχε όντως μια διαδικασία εκσυγχρονισμού του κεφαλαίου–, ο αριθμός των εργαζομένων σε μικρές επιχειρήσεις με λιγότερους από δέκα εργάτες παρέμεινε σταθερός.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα και οι άνεργοι εργάτες

Θα επιστρέψω τώρα στο ερώτημα της κοινωνικής βάσης του Κομμουνιστικού Κόμματος. Και θα το κάνω αρχίζοντας από τη φάση της ορθολογικοποίησης της παραγωγής που ξεκίνησε το 1924, όταν ο τεράστιος πληθωρισμός είχε μόλις αντιμετωπιστεί μέσω μιας νομισματικής μεταρρύθμισης και ειδικότερα με τη βοήθεια των Αμερικάνων.

Η παραγωγικότητα στη βαριά βιομηχανία αυξήθηκε κατά 30% την περίοδο 1925-1928 και κατά 25% στον τομέα των καταναλωτικών αγαθών. Πρόκειται για τη “χρυσή εποχή” της Βαϊμάρης η οποία όσο κι αν ήταν τέτοια για μερικά τμήματα της “νέας αστικής τάξης” δεν υπήρξε καθόλου “χρυσή” για την εργατική τάξη.

Οι μισθοί (εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις) παρέμειναν κατά μέσο όρο κάτω από τους αντίστοιχους του 1913, για να μην αναφέρουμε το πλήθος των μισθολογικών βαθμίδων. Σε αυτή την περίοδο λοιπόν, όχι μόνο δεν βελτιώθηκαν οι συνθήκες για την εργατική τάξη, αλλά αντιθέτως ξεκίνησε ο συστηματικός διωγμός από τα εργοστάσια των πιο μαχητικών στελεχών του Κομμουνιστικού και του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Κατάσταση, που σε συνδυασμό με την επόμενη περίοδο της Κρίσης προκάλεσε σημαντικές αυξομειώσεις στη βάση του Κ.Κ. με πολλά από τα μέλη του ν' αποχωρούν, αλλά και πολλά νεαρά άτομα να πυκνώνουν ξανά τις γραμμές του. Ενδεικτικό είναι πως το 1931, δεύτερο χρόνο της Κρίσης, το γερμανικό Κ.Κ. αποτελούνταν κατά 80% από ανέργους, όπως επίσης και το ότι στο οργανωτικό συνέδριο του Βερολίνου (προπύργιο του Κόμματος) οι 878 από τους 940 αντιπροσώπους ήταν κι αυτοί άνεργοι. Την ίδια στιγμή, τα χρόνια της Κρίσης αποτέλεσαν για το Κόμμα χρόνια εντυπωσιακής εκλογικής ανόδου. Καθώς κάθε εκλογική νίκη ή αποτυχία τείνει πάντα να μεταφράζεται σε ποσοστό "κοινωνικής δύναμης" του Κόμματος, χρειάζεται να εξετάσουμε το εξής: ποια ήταν βάσει της κοινωνικής θέσης των μελών και των υποστηρικτών του η αληθινή δύναμη του Κομμουνιστικού Κόμματος, με την έννοια της επιρροής του επί των μηχανισμών εξουσίας.

Μιας και αποτελούνταν στη μεγάλη του πλειοψηφία

από ανέργους (εργάτες που απολύθηκαν, αλλά και νέους που αναζητούσαν για πρώτη φορά δουλειά), το Κ.Κ. δεν ήταν σε θέση να έχει συνδικαλιστική δύναμη. Και γι' αυτό αναγκαζόταν να περιοριστεί στην προπαγάνδα με την ελπίδα πως όσα από τα στελέχη του επιβίωναν ακόμα σε εργασιακούς χώρους θα μπορούσαν να λειτουργήσουν σαν κινητήριοι μοχλοί συγκρούσεων.

Είναι προφανές πως για ένα Κόμμα που ήταν βαθιά προσκολλημένο στην "εργατίζουσα" αντίληψη (σύμφωνα με την οποία ο αντικαπιταλιστικός αγώνας θα κερδιζόταν στους εργασιακούς χώρους, εντός των παραγωγικών σχέσεων) μια τέτοια κατάσταση ήταν περισσότερο από ανησυχητική. Το Κ.Κ. ένιωθε αναγκασμένο να στραφεί σε "ευρύτερα" κοινωνικά πεδία, σε μαζικές καμπάνιες που ήταν τόσο θορυβώδεις όσο και αφηρημένες, δίνοντας κατά συνέπεια μεγαλύτερη βαρύτητα στην "προπαγανδιστική", "πολιτιστική", "ιδεολογική" και βασικά εκλογοκεντρική πλευρά της δράσης του. Αυτή η παράδοξη θέση ενός εργατικού Κόμματος χωρίς συνδικαλιστική δύναμη ήταν ένας από τους λόγους της αυξανόμενης "ιδεολογικοποίησης" του σε μια περίοδο που η συλλογική οργάνωση –και σαν αποτέλεσμα της Κρίσης– θα όφειλε να στρέφεται σε πιο απτές και χειροπιαστές λύσεις: την ικανοποίηση των πιο βασικών ανθρώπινων αναγκών.

Την ίδια βέβαια στιγμή, η ανεργία δεν ήταν αποκλειστικό πρόβλημα του Κόμματος, αλλά αποτελούσε

καθολική συνθήκη, με τους άνεργους να μην είναι πια περιθωριακό κομμάτι της κοινωνίας, αλλά να αγγίζουν το 30% του συνολικού πληθυσμού. Το Κ.Κ. ήταν με αυτή την έννοια η πιο δυνατή οργάνωση ενός νέου κοινωνικού στρώματος, των “μακροχρόνια ανέργων”. Εκρηκτικός προοπτικά συνδυασμός αν το σκεφτεί κανείς, πράγμα που σήμαινε πως το Κόμμα διέθετε κοινωνική δύναμη και δυνατότητες για κινητοποίηση, οι οποίες μεγάλωναν ακόμα περισσότερο λαμβάνοντας υπόψη την επιρροή του στη νεολαία των μεγάλων πόλεων.

Ο κατακερματισμός των ανέργων και οι διασπάσεις του εργατικού κινήματος

Μερικά στατιστικά στοιχεία θα επαρκούσαν για να δώσουμε μια ιδέα της έκτασης που είχε πάρει η ανεργία και της δραματικότητας που χαρακτήριζε τα χρόνια της Μεγάλης Κρίσης, όταν τόσο το Κομμουνιστικό όσο και το Ναζιστικό Κόμμα κέρδιζαν τα μεγαλύτερα εκλογικά ποσοστά τους. Έχουμε και λέμε, λοιπόν: το τελευταίο τετράμηνο του 1930 οι άνεργοι έφταναν τους 3.699.000, την αντίστοιχη περίοδο του 1931 ο αριθμός τους άγγιζε τους 5.060.000, ένα χρόνο μετά είχε ανέβει στους 5.353.000 ενώ το πρώτο τετράμηνο του '33 –κι ενώ ο Χίτλερ ήταν ήδη στην εξουσία– είχε φτάσει στο υψηλότερο σημείο, δηλαδή στους 6.100.000. Και φυσικά, σε κάθε περίπτωση μιλάμε μόνο για τους “επίσημους” άνεργους, όσους δηλαδή εί-

χαν καταγραφεί στα γραφεία ανεργίας. Οι ιστορικοί ερευνούσαν αυτά τα νούμερα μέχρι πριν από δέκα περίπου χρόνια. Τότε, χάρη στη μελέτη της ερευνήτριας Χάιντρουν Χόμπουργκ [Heidrun Homburg], η προσοχή στράφηκε σε στοιχεία της περιόδου που συνηγορούσαν υπέρ της ύπαρξης ενός “κρυμμένου” στρώματος ανέργων. Η δουλειά δε της Χόμπουργκ έθεσε τη βάση για την ανακατασκευή της θέσης του Βίνκλερ¹⁹. Η εξατομικευμένη διάρθρωση του εργατικού δυναμικού στις μικροεπιχειρήσεις και η παρουσία μιας περιφερόμενης μάζας από επισφαλείς εργάτες σήμαινε πως υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που δεν είχε δουλέψει αρκετά ώστε να δικαιούται το επίδομα ανεργίας. Ταυτόχρονα, και όπως θα δούμε παρακάτω, υπήρχαν επιπρόσθετοι λόγοι που συνέβαλαν στο να κρατούνται οι άνεργοι μακριά από τα Γραφεία Εργασίας.

Παίρνοντας, λοιπόν, υπόψη την κρυμμένη αυτή ανεργία φτάνουμε στα ακόλουθα στοιχεία: 4.115.000 άνεργοι στο τελευταίο τετράμηνο του 1930, εκ των οποίων το 32,5% ζούσε χωρίς το επίδομα, 5.943.000 το 1931 (33,5% χωρίς επίδομα), 6.704.000 το τρίτο τετράμηνο του 1932 (37,6 % χωρίς επίδομα) και 7.781.000 το πρώτο τετράμηνο του 1933 (το 31,6% των οποίων χωρίς επίδομα). Χωρίς πολλά-πολλά δηλαδή, αν προσθέσουμε την “κρυμμένη” ανεργία στην επίσημη τότε έχουμε μια αύξηση των ανέργων της τάξης του ενός με ενάμισι εκατομμυρίου ανθρώπων. Κι όπως ήταν ανα-

μενόμενο, μια ανεργία τέτοιας κλίμακας προκάλεσε βαθιά ρήγματα στην τεχνική σύνθεση της εργατικής τάξης και επηρέασε εξίσου βαθιά τις ιδέες και την πολιτική συμπεριφορά της. Το πρώτο ρήγμα ήταν μεταξύ εργαζομένων και ανέργων, και κατά συνέπεια ανάμεσα στη βάση του Σοσιαλδημοκρατικού και του Κομμουνιστικού Κόμματος, ενώ το δεύτερο ήταν μεταξύ ανέργων που έπαιρναν το επίδομα, ανέργων που δεν έπαιρναν το επίδομα, αλλά είχαν κάποιου είδους προσωπική στήριξη και ανέργων που δεν είχαν καμία στήριξη. Η ανεργία εξασθένησε το θεσμό του συνδικάτου και το ρόλο του επί του κοινωνικού ελέγχου, μέσω του οποίου δημιουργούσε ένα συνεκτικό κοινωνικό ιστό, μία μεσολάβηση ανάμεσα στα σχετικά εξασφαλισμένα κοινωνικά στρώματα και τα αντίστοιχα περιθωριακά.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, μπροστά σε μια κατάσταση κατά την οποία τόσο το Κομμουνιστικό όσο και το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα είχαν βαθύτατα χτυπηθεί από τη μαζική ανεργία, γεγονός που επηρέαζε την ικανότητα παρέμβασής τους μέσα στην κοινωνία. Το Κομμουνιστικό Κόμμα άρχισε να στρέφεται όλο και περισσότερο σε προπαγανδιστικές δράσεις, την ίδια στιγμή που οι Σοσιαλδημοκράτες εστίαζαν στην τοπική αυτοδιοίκηση και κυρίως στους τομείς της υγείας και της Πρόνοιας –με άλλα λόγια σ' εκείνους τους τομείς που εξακολουθούσε να υπάρχει (έστω και μικρή) δυνατότητα παρέμβασης, με την έννοια της υπεράσπι-

σης των θέσεων εργασίας των μελών τους σε αυτούς- αλλά και στους τομείς διαχείρισης δημόσιων πόρων. Και όλα αυτά, φυσικά, εξαιτίας της παράλυσης που είχε προκαλέσει η Κρίση στη συνδικαλιστική δραστηριότητα στο εργοστάσιο. Εντωμεταξύ βέβαια, υπήρχε τεράστια απόσταση ανάμεσα στη νοοτροπία ενός μέσου στελέχους του Σοσιαλιστικού Κόμματος που ταυτιζόταν (και όχι μόνο ιδεολογικά) με τη γραφειοκρατία της Βαϊμάρης και σε αυτή ενός μέσου μέλους του Κομμουνιστικού. Κάτι το οποίο δεν ήταν τυχαίο, γιατί αν το Κ.Κ. είχε να προσφέρει κάτι στους (νεαρούς, άνεργους, περιφερόμενους, εξαθλιωμένους, αόρατους) αγωνιστές του, αυτό ήταν η Ουτοπία της κατάληψης της εξουσίας ή με άλλα λόγια η καταστροφή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και η εγκαθίδρυση μιας σοβιετικού τύπου δημοκρατίας. Όταν, λοιπόν, οι άνθρωποι σήμερα μιλάνε για τα “δύο κόμματα του εργατικού κινήματος, το Κ.Κ. και το Σ.Κ.” αναπαράγουν τη σύγχυση, διαπράττουν ένα ιστορικό σφάλμα. Πρόκειται, όμως, για ένα ιστορικό σφάλμα στο οποίο είναι εύκολο να υποπέσει κανείς.

Το Κ.Κ. και το Σ.Κ. είχαν τόσο διαφορετικές θέσεις, που μας είναι δύσκολο να τα δούμε ως κομμάτια ενός ενιαίου “εργατικού κινήματος”. Η γενεαλογία της ρήξης τους βρίσκεται πίσω στην επανάσταση του Νοεμβρίου του 1918 και τα συνακόλουθα γεγονότα: τη ρήξη μεταξύ Σοσιαλδημοκρατών και Σπαρτακιστών.

Τη δολοφονία των Ρόζα Λούξεμπουργκ και Καρλ Λίμπκνεχτ. Τη διάσπαση ανάμεσα στα σοσιαλδημοκρατικά συνδικάτα και τους εργοστασιακούς πυρήνες του Κομμουνιστικού Κόμματος κατά την περίοδο του "εξορθολογισμού" (κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, τα συνδικάτα αποπειράθηκαν να στήσουν με την εργοδοσία δομές συνδιαχείρισης, την ίδια στιγμή που οι κομμουνιστικοί πυρήνες είχαν κηρύξει πόλεμο στον εξορθολογισμό. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να ξεριζώνονται οι κομμουνιστές από τα εργοστάσια μέσω συστηματικών απολύσεων που προωθούσε αυτή ακριβώς η συνεργασία συνδικάτων-αφεντικών). Υπήρχαν, λοιπόν, βαθιές πληγές οι οποίες όχι μόνο δεν επουλώνονταν, μα αντίθετα βάθαιναν με τα χρόνια. Πληγές στο σώμα της εργατικής τάξης που επιδείνωναν τους υπόλοιπους διαχωρισμούς, όπως αυτός μεταξύ εργαζομένων και ανέργων. Δεν επρόκειτο απλά για ζήτημα δύο διαφορετικών στρατηγικών από ηγεσίες που βρίσκονταν στα μαχαίρια, αλλά για ζήτημα δύο διαφορετικών πολιτισμών, δύο εχθρικών μεταξύ τους αντιλήψεων, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, που η "ενότητα στη βάση", ή με άλλα λόγια η ενότητα που μπορεί να γεννηθεί πάνω σε ζητήματα επιβίωσης, ήταν εξίσου (αν όχι περισσότερο) δύσκολο να επιτευχθεί με την ενότητα σε επίπεδο ηγεσίας.

Ο Έριχ Φρομ [Erich Fromm], όταν δούλευε στο περίφημο "Ινστιτούτο της Φρανκφούρτης για την Κοινω-

νική Έρευνα", υπό τη διεύθυνση του Μαξ Χορκχάιμερ [Max Horkheimer], είχε το 1929 την ιδέα να οργανώσει μια εργατική έρευνα με σκοπό να εξετάσει τις απόψεις συνηθισμένων ανθρώπων της εργατικής τάξης, ώστε να εντοπίσει πιθανές παρεκκλίσεις προς τον αυταρχισμό. Για να το κάνει αυτό εφάρμοσε μια ψυχαναλυτική μεθοδολογία βασισμένη στην ανάλυση της οικογένειας. Ωστόσο οι μέθοδοί του δεν έγιναν αποδεκτές από τους κοινωνιολόγους του Ινστιτούτου, οπότε τα αποτελέσματα της έρευνας (η οποία τερματίστηκε το 1931 με ένα περιορισμένο δείγμα των μόλις 700 συμπληρωμένων ερωτηματολογίων) δεν κατάφεραν να εκδοθούν. Μόλις το 1939 ήταν που ο Φρομ και η συνεργάτιδά του Χίλντε Βάις [Hilde Weiss] –η οποία έκανε την περισσότερη δουλειά και γι' αυτό θα πρέπει να θεωρείται η πραγματική συγγραφέας της έρευνας– κατάφεραν να εκδώσουν τη δουλειά τους κατά τη διάρκεια της εξορίας τους στις ΗΠΑ. Υπήρχε για καιρό η υποψία ότι η Βάις και ο Φρομ υπήρξαν διστακτικοί στο να προχωρήσουν στην έκδοση το 1931, εξαιτίας της απολυταρχικής χροιάς που είχαν οι απαντήσεις των ερωτώμενων, οι οποίοι ήταν κυρίως μέλη ή συνοδοιπόροι του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Και η αλήθεια είναι πως η ανάγνωση των αποτελεσμάτων της έρευνας (που επανεκδόθηκε το 1983) επιβεβαίωσε την αρχική αυτή υποψία.

Παρά το γεγονός πως η δειγματοληψία υπήρξε πε-

ριορισμένη, μπορεί κανείς να διακρίνει ξεκάθαρα τις διαφορές ανάμεσα στην νοοτροπία ενός μέσου στελέχους του Σ.Κ. και ενός αγωνιστή του Κ.Κ. Είναι επίσης εντυπωσιακό πως οι απαντήσεις που δίνονταν σε δύο κατηγορίες ερωτήσεων (η πρώτη είχε να κάνει με ζητήματα που αφορούσαν στη γυναικεία απελευθέρωση, ένδυση και σεξουαλική συμπεριφορά και η άλλη στην ανατροφή των παιδιών) ήταν πολύ πιο λεπτομερείς από εκείνες που δίνονταν σε ερωτήσεις πάνω στον "εξορθολογισμό" και τις εργασιακές συνθήκες στα εργοστάσια, στις οποίες ένα 50% απαντούσε "δεν ξέρω/δεν απαντώ".

Η Πρόνοια ως σύστημα ελέγχου

Ας επιστρέψουμε, όμως, στο Κ.Κ. για να εξετάσουμε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ακόμα και τη στιγμή της μεγαλύτερης εκλογικής του νίκης. Όπως προαναφέραμε, η εν δυνάμει ισχύς του Κόμματος προέκυπτε από το γεγονός ότι αποτελούσε την οργάνωση με τη μαζικότερη παρουσία εντός του άνεργου πληθυσμού. Κάτι που με τη σειρά του σήμαινε πως ο θεσμικός φορέας με τον οποίο το Κόμμα έπρεπε να διαπραγματεύεται ήταν το διοικητικό τμήμα του Υπουργείου Εργασίας που οργάνωνε τη διανομή του επιδόματος ανεργίας. Επρόκειτο για έναν δαιδαλώδη μηχανισμό που αποτελούσε παράλληλα έναν από τους πυλώνες του κράτους της Βαϊμάρης. Το Κ.Κ. έπρεπε να απο-

δείξει την αξία του, λοιπόν, όχι στην οργάνωση και την καθοδήγηση των αγώνων στους εργασιακούς χώρους, αλλά στην αρένα της κοινωνικής Πρόνοιας.

Την ίδια στιγμή, αν θέλουμε να κατανοήσουμε την κρίση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και τη μετάβασή στο Ναζισμό είναι θεμελιώδες να κατανοήσουμε τους μηχανισμούς ελέγχου και πειθάρχησης που η Πρόνοια είχε στη διάθεσή της.

Η σπειροειδής άνοδος της ανεργίας έδωσε κατά την τελευταία περίοδο της Βαϊμάρης τεράστιες εξουσίες στο μηχανισμό της Πρόνοιας. Και δεν θα αποτελούσε υπερβολή να πούμε πως στα μάτια του απλού πολίτη το μοναδικό αναγνωρίσιμο πρόσωπο του Κράτους υπήρξε αυτός ακριβώς ο μηχανισμός. Μέσω της σταθερής επέκτασης των (κάποτε διακριτικών) εξουσιών του, το σύστημα της Πρόνοιας μετατράπηκε από "υπηρεσία επιδομάτων" σε "υπηρεσία πληροφοριών". Οι τελευταίες κυβερνήσεις της Βαϊμάρης (του Μπρούνινγκ [Brüning], του Φον Πάπεν [Von Papen] και του Φον Σλάιχερ [Von Schleicher]) είχαν πλήρη επίγνωση των ελεγκτικών δυνατοτήτων του μηχανισμού Πρόνοιας. Χρησιμοποίησαν μάλιστα το σύστημα ασφάλισης των ανέργων με χυδαίο κυνισμό και καλοζυγισμένη αποτελεσματικότητα ώστε να παράξουν το μέγιστο δυνατό κατακερματισμό του άνεργου πληθυσμού.

Η πολιτική αυτή τέθηκε σε λειτουργία μέσω μιας σειράς διαταγμάτων (και μιας διαδικασίας που ουσια-

στικά παρέκαμπε το κοινοβούλιο) με τα οποία οι προϋποθέσεις για την απόκτηση του επιδόματος ανεργίας άρχισαν σταδιακά να αλλάζουν. Οι αλλαγές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα πολλές κοινωνικές ομάδες είτε να υποστούν περικοπές στο επίδομα είτε να αποκλειστούν. Σε πολλές περιπτώσεις τα διατάγματα αυτά (που μεταξύ άλλων δημιούργησαν τεράστια γραφειοκρατική σύγχυση αλλά και μια απέραντη αίσθηση ανασφάλειας) εφαρμόστηκαν με σκοπό να χαρτογραφηθούν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες που προορίζονταν για αποκλεισμό από το επίδομα ή την κοινωνική ασφάλιση και για περιόδους που μπορεί να ήταν προσωρινές, ή για πάντα, ή έστω μέχρι το επόμενο διάταγμα.

Τέτοιες ομάδες υπήρξαν, για παράδειγμα, οι νεαρές γυναίκες που δεν είχαν παιδιά, οι νέοι κάτω των 21, αλλά και συγκεκριμένες κατηγορίες εργατών, όπως οι πιο ασθενικοί αλλά και οι πιο απείθαρχοι. Σε κάθε περίπτωση, μιλάμε για περικοπές (ή αποκλεισμούς) που σχεδόν πάντα δικαιολογούνταν από την “αναγκαιότητα για τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος”. Ταυτόχρονα, βέβαια, αυτές οι περικοπές συνοδεύονταν από “δωράκια” σε άλλες κοινωνικές ομάδες, με σκοπό το βάθεμα των κοινωνικών διαχωρισμών.

Κατ’ αυτόν τον τρόπο, εκατομμύρια ανέργων έφτασαν να ζουν υπό ένα καθεστώς διαρκούς απειλής, ακόμα και σε εκείνη την περιοχή των κοινωνικών δικαιω-

μάτων που είχε χτιστεί με τη συμβολή τους. Εκατομμύρια απλών ανθρώπων που είχαν απελπιστεί από τη μακροχρόνια περίοδο ανεργίας ένωσαν πως η κυβέρνηση παίζει ρουλέτα με τη φτώχεια τους. Και παρόλο που η ανασφάλεια και η οργή ενάντια στο καθεστώς μεγάλωναν, ο κατακερματισμός των ανέργων απέτρεπε την κοινωνική τους ανασύνταξη προς την Αριστερά.

Η Αριστερά ήταν αποδυναμωμένη: το Σ.Κ. υπερασπιζόταν το Βαϊμαρινό καθεστώς ως το "δημοκρατικό καθεστώς που είχε κερδηθεί μέσα από εργατικούς αγώνες", την ίδια στιγμή που το Κ.Κ. ήθελε την καταστροφή και την αντικατάστασή του.

Οι αδιάκοπες επιπλέον αλλαγές στους κανονισμούς της Πρόνοιας συνέβαλαν τα μέγιστα στην άνοδο του ποσοστού της "κρυμμένης" ανεργίας, με ολοένα αυξανόμενο αριθμό ανθρώπων να αποκλείεται από οποιουδήποτε τύπου κοινωνική ασφάλιση, την ίδια στιγμή που άλλοι αναγκάζονταν να καταθέτουν διαρκώς αιτήσεις για επιδόματα τα οποία δεν ήταν ποτέ σίγουρο ότι θα πάρουν.

Το σύστημα της Πρόνοιας είχε δομηθεί σε τρεις βαθμίδες. Η πρώτη ήταν το *Arbeitslosenunterstützung* (ALU), το επίδομα ανεργίας που δινόταν κατόπιν νόμου που είχε ψηφιστεί το 1927 σχετικά με την "υποχρεωτική ασφάλιση ανεργίας". Επρόκειτο για ένα επίδομα που αφορούσε μόνο όσους είχαν καταβάλει τις αναγκαίες εισφορές για ένα συγκεκριμένο χρονικό

διάστημα, ή με άλλα λόγια όσους βρίσκονταν υπό καθεστώς διαρκούς απασχόλησης για έναν ορισμένο αριθμό ετών. Η δεύτερη βαθμίδα ήταν το *Krisenunterstützung* (KRU), επίδομα που δινόταν σε ειδικές περιπτώσεις οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν συγκεκριμένες βιομηχανικές περιφέρειες ή εργοστάσια ως αποζημίωση απόλυσης. Ήταν μια παροχή διαθέσιμη κυρίως στους εργάτες που δεν είχαν συμπληρώσει τις απαραίτητες εισφορές για να πάρουν το ALU, ή αλλιώς σε επισφαλείς εργάτες που δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν σταθερή εργασία και ζούσαν με εναλλασσόμενες περιόδους ανεργίας-εργασίας. Επρόκειτο για ένα επίδομα που θεσπίστηκε, επίσης, με το νόμο του 1927. Το τρίτο επίδομα ήταν το πιο παλιό, μιας και κατοχυρώθηκε από νόμο του 1924 που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως "νόμος για τους φτωχούς". Ενόσω οι άλλες επιχορηγήσεις διανέμονταν από τα γραφεία ανεργίας και αποτελούσαν τμήμα του κρατικού συστήματος ασφάλισης, το τρίτο αυτό επίδομα (*Wohlfartsunterstützung*, WU) καταβαλλόταν από τους Δήμους. Η διαφορά του με τα άλλα επίδοματα, έγκειτο στο ότι όσοι δεν είχαν την απαραίτητη προϋπηρεσία που απαιτούσε ο νόμος του '27 έπρεφαν πάνω σε αυτή τη μορφή επιχορήγησης. Ωστόσο επρόκειτο για μια επιχορήγηση που δεν ήταν κομμάτι του συστήματος ασφάλισης, αλλά αποτελούσε περισσότερο μια κίνηση φιλανθρωπίας των Δήμων που δινό-

ταν στη βάση της διακριτικής τους ευχέρειας. Ανάλογα με την προσωπική κατάσταση του αιτούμενου, το εκάστοτε δημοτικό συμβούλιο αποφάσιζε για το αν θα δώσει το επίδομα ή όχι, το οποίο συν τοις άλλοις είχε και τη μορφή δανείου και συνεπώς θα έπρεπε κάποια στιγμή να αποπληρωθεί από τον επιχορηγούμενο.

Προσέξτε λοιπόν το εξής: κατά τη διάρκεια της Κρίσης η ανεργία εξελίχθηκε σε μαζικό φαινόμενο μακράς διάρκειας. Και δεδομένου ότι το σύστημα Πρόνοιας είχε σχεδιαστεί έτσι ώστε να αποτελείται από τρεις βαθμίδες, όλο και πιο πολλοί εργάτες είτε εξέπιπταν των προϋποθέσεων που απαιτούσαν τα δύο πρώτα επιδόματα και συνωστιζόνταν για την απόκτηση του τρίτου, είτε ύστερα από παρατεταμένα διαστήματα ανεργίας έχαναν εντελώς αυτό το δικαίωμα.

Τα τοπικά συμβούλια βρέθηκαν μπροστά σε μια κατάσταση στην οποία είχαν να διαχειριστούν μια πρωτοφανή πληθώρα αιτήσεων. Με λίγα λόγια, στην περίοδο της Κρίσης οι εργάτες μετατρέπονταν από άνεργοι σε “φτωχούς-που-έχρηζαν-βοηθείας” και την απόφαση για το αν, και σε ποιο βαθμό χρειάζονταν όντως αυτή τη βοήθεια δεν την έπαιρνε πια η υπουργική γραφειοκρατία, αλλά η δημοτική, η οποία συν τοις άλλοις ήταν απροετοίμαστη να διαχειριστεί τον τεράστιο όγκο αιτήσεων που την κατέκλυζαν καθημερινά.

Φυσικά, για τις ύστερες κυβερνήσεις της Βαϊμάρης η

κατάσταση αυτή ήταν πλεονεκτική, γιατί μεταβίβασε το πρόβλημα των κοινωνικών παροχών από τον κεντρικό κρατικό σχεδιασμό στο τοπικό δημοτικό επίπεδο. Και τι θα μπορούσε να σημαίνει κάτι τέτοιο για τους άνεργους, και ειδικά για εκείνον τον πυρήνα της εργατικής τάξης που μέσω του προνοιακού συστήματος υποβιβάστηκε στο επίπεδο των φτωχότερων και πιο περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων; Σήμαινε πως οι εργάτες μετατράπηκαν σε "φτωχούς" όχι απλά με υλικούς αλλά και με νομικούς όρους.

Η ύπαρξη του "κράτους Πρόνοιας" υπήρξε πολύ σημαντική για τη σοσιαλδημοκρατία και τα συνδικάτα, με την έννοια πως έδινε μια αίσθηση πολιτικών δικαιωμάτων στην εργατική τάξη της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ενσταλάζοντας παράλληλα την πίστη στους θεσμούς της. Όμως, ο δεσμός αυτός άρχισε να θρυμματίζεται και το αποτέλεσμα ήταν μια περαιτέρω αίσθηση αποξένωσης των ανέργων στη σχέση τους με το κράτος. Οπότε, κάθε φορά που το προλεταριάτο κατηγορείται πως δεν υπερασπίστηκε τη Δημοκρατία, θα πρέπει κανείς να αναλογίζεται πως, μέχρι το σημείο που έχουμε εξετάσει, η Δημοκρατία δεν αντιπροσώπευε παρά ελάχιστα στα μάτια του βασικού πυρήνα της εργατικής τάξης. Η ένταξη των ανέργων σε ένα σύστημα δημοτικής Πρόνοιας δημιούργησε μια στρατιά ανθρώπων υποχρεωμένων να ζητιανεύουν ελεημοσύνη από κάποιον γραφειοκράτη, ο οποίος συχνά έκρινε τις

ανάγκες τους στη βάση των υποκειμενικών του εντυπώσεων. Οι άνεργοι μπορούσαν να αποκτήσουν κοινωνική ασφάλιση μόνο εφόσον κατάφερναν να πείσουν τον αρμόδιο σε μια πρόσωπο-με-πρόσωπο συνέντευξη, με αποτέλεσμα χιλιάδες άνθρωποι να γίνουν πρόσφοροι σε κάθε είδους εκβιασμό. Επιπλέον, η προσωπική ζωή όλων αυτών των ανθρώπων καταγραφόταν λεπτομερώς (κάτι που υπήρξε εξαιρετικά σημαντικό για το μεταγενέστερο ναζιστικό καθεστώς).

Ωστόσο, το πρόβλημα δεν σταματούσε εκεί. Όπως προαναφέραμε, τα επιδόματα που δίνονταν από τα δημοτικά συμβούλια θα έπρεπε κάποια στιγμή να αποπληρωθούν. Με άλλα λόγια, ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων βρέθηκε δεσμευμένος με μακροχρόνια δάνεια απέναντι στις αρμόδιες αρχές (σημειωτέο ότι ο Χίτλερ σε μια επιτήδεια κίνησή του κατήργησε όλα αυτά τα χρέη το 1935 με σχετικό διάταγμα). Οι συνθήκες αυτές εξηγούν και το γιατί, καθώς η Κρίση οξυνόταν, ένας ολοένα αυξανόμενος αριθμός ατόμων επέλεγε να μην πάρει κανένα επίδομα και κατά συνέπεια να μην καταχωρείται στις επίσημες λίστες ανεργίας. Αυτές είναι εξάλλου και οι ρίζες του πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού και στατιστικού προβλήματος της αποκαλούμενης “κρυμμένης ανεργίας” κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Κρίσης. Πιο συγκεκριμένα: στις αρχές της Κρίσης, η συντριπτική πλειοψηφία των ανέργων διατηρούσε το δικαίωμά της στην είσπραξη του

ALU. Αντιθέτως, μέχρι το Μάρτη του 1933, με τον Χίτλερ να βρίσκεται ήδη στην εξουσία και την ανεργία να καλπάζει, το ALU δεν δινόταν παρά μόνο σε μια μειοψηφία ανέργων. Η συντριπτική πλειοψηφία κατέληξε στον τρίτο λάκκο κι εξαρτιόταν από το έλεος της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Σε όλα αυτά πρέπει να προσθέσουμε και εκείνη την κατηγορία ανέργων που αρνήθηκε να υποβληθεί σε τέτοιες διαδικασίες διακρίσεων και κατά συνέπεια να καταγραφεί, κουβαλώντας ταυτόχρονα και την υποχρέωση αποπληρωμής του πενιχρού επιδόματος-δανείου. Αυτή η κατηγορία είναι που στελέχωσε με αυξητικούς ρυθμούς την "κρυμμένη ανεργία". Θα έλεγα πως οι συγκεκριμένοι άνθρωποι αντιπροσώπευαν το 32,5% επί του συνόλου όσων θα μπορούσαν να διεκδικήσουν το επίδομα το 1930, το 37% το 1932 και το 36,6% στα τέλη του 1933 (θα πρέπει να έχουμε κατά νου πως η μικρή αυτή πτώση κατά τη διάρκεια του 1933, οφειλόταν στο σύστημα της καταναγκαστικής εργασίας που εισήγαγαν οι Ναζί, θέμα στο οποίο θα επανέλθουμε σύντομα).

Στην περίοδο της Κρίσης, λοιπόν, έχουμε μια κατάσταση όπου τα πιο αδύναμα κομμάτια του προλεταριάτου είτε είχαν υποβληθεί σε ένα σύστημα φακελώματος και εκβιασμού, είτε αρνούνταν να πάρουν το επίδομα, πράγμα που είχε σαν συνέπεια να μην έχουν κανένα κοινωνικό ή θεσμικό σημείο αναφοράς εκτός

(για μια μειοψηφία) από τις πολιτικές οργανώσεις. Ανάμεσα στις οργανώσεις αυτές, οι δύο πιο δημοφιλείς στις μάζες των ανέργων ήταν το Εθνικοσοσιαλιστικό και το Κομμουνιστικό Κόμμα, που είχαν και τις μεγαλύτερες εκλογικές επιτυχίες τόσο στις εθνικές όσο και στις δημοτικές εκλογές.

Τέλος, ας το επαναλάβουμε ώστε να είμαστε απόλυτα ξεκάθαροι: ο καθοριστικός παράγοντας δεν ήταν απλά το πρόβλημα της ανεργίας, αλλά η διαχείριση της ανεργίας (και των επιδομάτων). Αυτό το σύστημα διαχείρισης, κι αυτό ακριβώς υποδεικνύουν οι πρόσφατες έρευνες που έγιναν για εκείνη την περίοδο της Κρίσης, στόχευε συνειδητά στον κατακερματισμό των προλετάρων.

Το στρώμα των "αντι-κοινωνικών": από τα γραφεία Πρόνοιας στα Lager

Ορισμένα σύγχρονα ερευνητικά πρότζεκτ κατέδειξαν τους τρόπους με τους οποίους το γερμανικό προλεταριάτο αντιστάθηκε στη γραφειοκρατία της Πρόνοιας. Στο τελευταίο τεύχος του περιοδικού "*Werkstattsgeschichte*" παρατίθενται μια σειρά μαρτυριών από ανθρώπους που περιγράφουν τις προσωπικές τους οδύνες όταν ως άνεργοι αναγκάζονταν να στήνονται στις ουρές των γραφείων ανεργίας τη δεκαετία του 1920. Οι μαρτυρίες αυτές καλύπτουν τρεις διαδοχικές περιόδους: την περίοδο του Μεζονος Πληθωρισμού (1923), την περί-

οδο του Μεγάλου Εξορθολογισμού (1924-1928), και την περίοδο της Κρίσης (1929-1933). Σε κάθε περίπτωση τα όσα ξεδιπλώνονται μέσα από τις μνήμες των ανθρώπων αυτών φανερώνουν μια συγκρουσιακή σχέση με τους γραφειοκράτες της Πρόνοιας. Η Κρίση υποβίβασε στο επίπεδο της φτώχειας άτομα που προέρχονταν από μια γκάμα κοινωνικών στρωμάτων –για παράδειγμα υπαλλήλους, καταστηματαρχες και τεχνίτες– οι οποίοι αναγκάζονταν να σταθούν στην ίδια ουρά μαζί με γέρους, πρώην πόρνες, άπορα νεαρά ζευγάρια, άνεργους βιομηχανικούς εργάτες, ανύπαντρες μητέρες και ανάπηρους. Μία φορά τη μέρα, μία φορά την εβδομάδα ή μία φορά το μήνα, έπρεπε να πηγαίνουν και να πείθουν τις αρμόδιες αρχές για την εγκυρότητα των αιτημάτων τους και να επαναλαμβάνουν την προσωπική τους ιστορία με δόσεις εξευτελισμού και δουλικότητας.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα, από την πρώτη κιόλας στιγμή θέσπισης του συστήματος Πρόνοιας, ξεκίνησε δουλειά ανάμεσα στους δικαιούχους των επιδομάτων και τους κινητοποίησε στην κατεύθυνση της συλλογικής δράσης. Σκοπός του ήταν να να τους μάθει να ξεπερνούν τις διασπαστικές απόπειρες της γραφειοκρατίας και να πηγαίνουν στις αρμόδιες υπηρεσίες όχι με σκυμμένο κεφάλι, αλλά με τον αέρα ανθρώπων που διεκδικούν τα νόμιμα δικαιώματά τους. Σαν αποτέλεσμα λοιπόν της κομμουνιστικής προπαγανδιστικής

δουλειάς (αλλά όχι αποκλειστικά αυτής), η συμπεριφορά μιας μερίδας ανέργων γινόταν ολοένα πιο απαιτητική και επιθετική, προκαλώντας τις αντιδράσεις των υπαλλήλων της Πρόνοιας και κάνοντας το σύστημα ακόμα πιο ανελαστικό. Το ίδιο τεύχος έχει καταγεγραμμένα δεκάδες επεισόδια επιθέσεων, συγκρούσεων και απειλών στους αξιωματικούς της Πρόνοιας που κατέληγαν στην επέμβαση της αστυνομίας. Πρόκειται για επεισόδια που συνέθεταν την καθημερινότητα στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και ειδικά στις μεγάλες πόλεις. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, δε, πως παρόλο που το κράτος ήταν αυτό που έδινε τις επιδοτήσεις και χάραζε τα γενικά κριτήρια λήψης τους, ήταν τα δημοτικά συμβούλια αυτά που διαχειρίζονταν τα επιδόματα με βάση τις δικές τους οικονομικές δυνατότητες. Αυτό σημαίνει πως στους μικρούς δήμους (όπου ζούσε και η συντριπτική πλειοψηφία του γερμανικού πληθυσμού) οι πόροι για την κοινωνική ασφάλιση ήταν εξαιρετικά περιορισμένοι. Κατά συνέπεια, το ύψος των επιδομάτων, οι προϋποθέσεις, αλλά και η μορφή του επιδόματος (μπορούσε εν μέρει να παρέχεται σε είδος ή ως ανταλλάγμα για κάποια κοινωφελή εργασία) διέφεραν από περιοχή σε περιοχή και από δήμο σε δήμο.

Επιπλέον, υπήρχε το μεγάλο πρόβλημα των χιλιάδων εσωτερικών μεταναστών που ταξίδευαν από το ένα μέρος στο άλλο και αναγκάζονταν να ζητούν το επίδομα όχι από την αρμόδια αρχή της ιδιαίτερης πατρί-

δας τους, αλλά από εκείνη της περιοχής στην οποία βρίσκονταν τη δεδομένη στιγμή. Κι αν η κατάσταση αυτή προκαλούσε εντάσεις και αναταραχές κατά την περίοδο πριν από τη Μεγάλη Ύφεση, μπορούμε εύκολα να φανταστούμε τι παρήγαγε με την έλευση της κρίσης, τη ραγδαία αύξηση της ανεργίας και τη μεταβίβαση της ευθύνης ενίσχυσης των ανέργων από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο. Ήταν σε εκείνο ακριβώς το σημείο που ο ρόλος του συστήματος της Πρόνοιας ως συστήματος ελέγχου και επιτήρησης ήρθε στο προσκήνιο. Με την πόλωση της σχέσης μεταξύ διοικητικής δομής και ανέργων κατά τη διάρκεια της Κρίσης, η Πρόνοια έχασε προοδευτικά όλα σχεδόν τα χαρακτηριστικά της ως κοινωνική υπηρεσία και μετατράπηκε σε συμπληρωματικό όργανο αστυνόμευσης της εργατικής τάξης. Μετατράπηκε, με άλλα λόγια, σε όργανο διακρίσεων, διαχωρισμών και υποτίμησης, το οποίο περισσότερο από οτιδήποτε άλλο επικύρωνε θεσμικά τις κοινωνικές αντιθέσεις.

Αυτά, λοιπόν, ήταν τα θεμέλια του ναζιστικού συστήματος. Γι' αυτό κι ένα από τα κύρια στοιχεία της έρευνας για τις περιθωριοποιημένες πληθυσμιακές ομάδες κατά την τελευταία περίοδο της Βαϊμάρης είχε να κάνει με το ρόλο του συστήματος Πρόνοιας. Το Ίδρυμά μας έχει κάνει εξαιρετικά σημαντική δουλειά στον τομέα αυτό και πιο συγκεκριμένα πάνω στην ιστορία της δημοτικής Πρόνοιας στο Αμβούργο²⁰. Τι αποκαλύπτει

η έρευνα αυτή; Αποδεικνύει πως το –γυναικείο κατά βάση– προσωπικό της Πρόνοιας προσχώρησε χωρίς μεγάλη δυσκολία από τους Σοσιαλδημοκράτες στους Ναζί. Όταν οι Ναζί ήρθαν στην εξουσία, παρέλαβαν το ίδιο σχεδόν προσωπικό και του ζήτησαν να συνεχίσει να δουλεύει όπως πριν, ασκώντας τις ίδιες λειτουργίες επιτήρησης, καταγραφής και κατηγοριοποίησης που είχαν ήδη μπει σε κίνηση την προηγούμενη περίοδο. Την ίδια στιγμή, η ναζιστική κυβέρνηση έστηνε μια παράλληλη δομή με σκοπό την καταγραφή και το διαχωρισμό ατόμων στη βάση βιολογικών και φυλετικών κριτηρίων. Έτσι, η δομή της Πρόνοιας, που στελεχωνόταν πλέον από “φυλετικά καθαρούς” διοικητικούς υπαλλήλους, ήταν σε θέση να παρέχει πληροφορίες για μια πληθώρα πολιτών ή “μεμονωμένων περιπτώσεων”. Πληροφορίες που ωθούσαν στην επέμβαση των αρχών με σκοπό το διαχωρισμό και τη φυσική εξόντωση των ατόμων αυτών (με πιο συνήθη πρακτική τον εγκλεισμό τους σε στρατόπεδα εργασίας ή “ψυχιατρικές κλινικές” όπου και υποβάλλονταν σε εξαναγκαστικές στερώσεις και άλλες ευγονικές επεμβάσεις).

Η πλειοψηφία των κατάλληλων για γκετοποίηση και αφανισμό ανθρώπων ήταν περιπτώσεις που για μια πληθώρα λόγων είχαν χαρακτηριστεί ως *asozialen*, “αντικοινωνικός” με άλλα λόγια. Και οι λόγοι ήταν πολλοί: επειδή είχαν μείνει άνεργοι για πολύ καιρό, επειδή είχαν διαπράξει μικροεγκλήματα, επειδή είχαν μπλε-

χτεί με την πορνεία, επειδή διέθεταν σοβαρή αναπηρία, επειδή υπέφεραν από ασθένειες που θεωρούνταν κληρονομικές, επειδή ο σεξουαλικός τους βίος ήταν ασυνήθιστος, επειδή είχαν κατ' εξακολούθηση επιδείξει αγωνιστική συμπεριφορά είτε στον εργασιακό τους χώρο είτε απέναντι σε εκπροσώπους του κράτους (αυτό αφορά την πλειοψηφία των φιλοκομμουνιστών), επειδή άλλαζαν υπερβολικά συχνά τόπο κατοικίας ή απλά επειδή τους είχαν πιάσει πάρα πολλές φορές να επιβαίνουν στα μέσα μαζικής μεταφοράς χωρίς εισιτήριο.

Με αυτόν τον τρόπο, τεράστιοι αριθμοί φτωχών και περιθωριοποιημένων χαρακτηρίζονταν "αντικοινωνικοί", στη βάση πληροφοριών που είχαν συλλεχθεί από τα γραφεία Πρόνοιας και καταχωρηθεί στους προσωπικούς τους φακέλους. Κι έτσι, στην ουσία συνθλιβόνταν κάτω από έναν μηχανισμό φυλετικής αλλά και κοινωνικής διαλογής. Οι περισσότεροι από αυτούς ενταφιάστηκαν στα στρατόπεδα που δημιουργήθηκαν τα πρώτα χρόνια του καθεστώτος. Ήταν αυτοί που οι ναζί αρχικά αποκαλούσαν "αντικοινωνικά στοιχεία" και αργότερα *gemeinschaftsfremde*, δηλαδή "απόβλητους". Ακόμα και το 1941 υπήρχαν 110.000 μη-Εβραίοι Γερμανοί κρατούμενοι στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, χαρακτηρισμένοι ως *asozialen*. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό δεδομένο γιατί αποδεικνύει πως η πολιτική του φυλετικού διαχωρισμού δεν ξεκίνησε με τον αντισημιτισμό ή για εθνικούς λόγους, αλλά σαν εργα-

λείο διαχείρισης του κοινωνικού ζητήματος. Ο σκοπός ήταν η φυσική εξόντωση των περιθωριοποιημένων. Αυτό ήταν που οδήγησε στην εφαρμογή της “ευγονικής” ή της –όπως ονομαζόταν– “δημογραφικής” πολιτικής (*Bevölkerungspolitik*). Στο ίδιο πλαίσιο, τα πρώτα “*Lager*”, τα πρώτα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ήταν οι “οίκοι εργασίας” (*Arbeitshäuser*) ή τα οικοτροφεία στα οποία ζούσαν όσοι εξωθούνταν σε καταναγκαστική εργασία με αντάλλαγμα το επίδομα της Πρόνοιας. Κι εδώ είναι που θα πρέπει να αναζητήσουμε την καταγωγή των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Ο ίδιος ο νόμος του 1924 που εισήγαγε την κοινωνική ασφάλιση για τους φτωχούς, είχε επίσης εισαγάγει και την καταναγκαστική εργασία. Όταν λοιπόν ο Χίτλερ θεσμοθέτησε τα πρώτα μέτρα καταναγκαστικής εργασίας ώστε να μειώσει την ανεργία, το έκανε στη βάση του παλιού αυτού νόμου. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος του 1933 “Για τη Μείωση της Ανεργίας” (*Gesetz zur Verminderung von Arbeitslosigkeit*), ένας από τους πιο καθοριστικούς στη διαμόρφωση της ναζιστικής εργασιακής πολιτικής, βασίστηκε πάνω στο νόμο του 1924 περί υποχρεωτικής εργασίας. Επρόκειτο για άμισθη εργασία συνδεδεμένη με την Πρόνοια και έξω από το νομικό πλαίσιο που ρύθμιζε τις εργασιακές σχέσεις. Από τη στιγμή, λοιπόν, που ο εργάτης δεν είχε δικαίωμα μισθού, οι παροχές σε είδος που απολάμβανε (με άλλα λόγια, σίτιση και στέγαση) θεωρούνταν, απλά, προ-

νοιακές παροχές που προβλέπονταν από τους αντίστοιχους διοικητικούς κανονισμούς. Μέσω τέτοιων μέτρων κατάφερε συνεπώς η χιτλερική κυβέρνηση να "μειώσει" την ανεργία μέσα στα επόμενα δύο χρόνια.

Το ναζιστικό καθεστώς καυχιόταν, για παράδειγμα, πως κατάφερε να απορροφήσει κάπου 8.000.000 ανέργους σε διάστημα δύο χρόνων. Δε θα πρέπει να ξεχνάμε, ωστόσο, πως περίπου το 70% των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν από το καθεστώς ήταν στα πλαίσια του προγράμματος δημόσιων έργων, όπως οι αυτοκινητόδρομοι (*Autobahnen*), και ότι το εργατικό δυναμικό που απασχολούνταν στα έργα αυτά υπαγόταν στο νόμο περί υποχρεωτικής εργασίας (*Pflichtarbeit*). Αυτή ήταν εξάλλου και μία από τις βασικές αιτίες της αυξανόμενης δυσαρέσκειας που κέρδιζε έδαφος ανάμεσα στους εργάτες και που την περίοδο 1935-1936 γέννησε αυτό που κάποιοι ονόμασαν "κύκλο απεργιών". Οι αστυνομικές αρχές και τα όργανα του Κόμματος κατέγραψαν την περίοδο εκείνη 260 περιπτώσεις στάσεων εργασίας, οι περισσότερες από τις οποίες λάμβαναν χώρα στα εργοτάξια των αυτοκινητοδρόμων ή σε άλλα δημόσια έργα. Είναι, επιπλέον, ενδεικτικό πως τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν σχετικά με τους υποκινητές αυτών των στάσεων σημαίνει πως η πλειοψηφία των εργατών που πρωτοστατούσαν στις εν λόγω διαμαρτυρίες είχαν ήδη μία, έστω και μικρή, εμπειρία από τα στρατόπεδα εργασίας.

Όλα τα παραπάνω, μαζί με το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία των εργατών δούλευε σε θέσεις λίγο ως πολύ καταναγκαστικής εργασίας, καθιστούν εν πολλοίς αναξιόπιστη τη θεωρία πως το ναζιστικό καθεστώς αποτελούσε μια αναβαθμισμένη εκδοχή ενός εφαρμοσμένου Κεϋνσιανισμού. Θα ήταν, αντίθετα, πιο ακριβές να πούμε πως το καθεστώς συνδύαζε έναν αριθμό λειτουργιών που θα μπορούσαμε να τις ονομάσουμε κεϋνσιανές (με την έννοια της χρηματοδότησης δημοσίων έργων για τη δημιουργία θέσεων εργασίας) με προνοιακού τύπου μηχανισμούς κληρονομημένους από τη Βαϊμάρη· και όλα αυτά ταγμένα στην υπηρεσία ενός συστήματος βίας και καταπίεσης που είχε τοποθετήσει τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο κέντρο της εργασιακής του πολιτικής. Με λίγα λόγια, το ξόδεμα δημοσίου χρήματος στην κατεύθυνση της μείωσης της ανεργίας λειτούργησε μόνο στα πλαίσια μιας εργασιακής πολιτικής όπου τεράστιες περιοχές της εργασίας είχαν εκπέσει των διατάξεων του αστικού κώδικα και είχαν περιέλθει στη διακριτική ευχέρεια των εκτελεστικών μηχανισμών. Δηλαδή, σε ένα περιβάλλον στρατιωτικοποιημένης εργασίας. Έτσι, η κυρίαρχη στάση του Ναζισμού απέναντι στην εργατική τάξη δεν οδήγησε στην αναβάθμιση ή τη χειραφέτησή της (όπως ισχυρίζεται ο Τσίττελμαν), μα στη στρατιωτικοποίησή της.

Τα χρόνια του ακήρυχτου εμφυλίου

Θα ήθελα, τώρα, να θίξω ένα πρόβλημα που έχει απασχολήσει πολλές φορές τους ιστορικούς και συμπυκνώνεται στο εξής ερώτημα: γιατί η γερμανική εργατική τάξη δεν εξεγέρθηκε (με οδοφράγματα, γενικές απεργίες, καταλήψεις εργοστασίων, σιδηροδρομικών σταθμών κλπ) εναντίον του Χίτλερ το 1933; Γιατί δεν όρθωσε μια αξιοπρεπή αντίσταση την προγενέστερη περίοδο; Η αλήθεια είναι πως το ερώτημα αυτό ανήκει σ' ένα ρεπερτόριο ψευδών προβληματισμών. Προβληματισμών που κατασκευάστηκαν από μια συγκεκριμένη μερίδα ιστορικών πάνω στην προσπάθειά τους να αποκρύψουν μια σημαντική αλήθεια. Το ότι ένα τμήμα του γερμανικού προλεταριάτου –ειδικά στα μεγάλα αστικά και βιομηχανικά κέντρα– οργανωμένο εν μέρει από το Κ.Κ. αλλά και έχοντας δημιουργήσει αυτόνομες μορφές αυτοάμυνας, επιχείρησε με κάθε μέσο να αντισταθεί στους Ναζί κατά τα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης. Μια απόπειρα που έλαβε χώρα την ίδια περίοδο που οι ομάδες κρούσης του Χίτλερ και οι πυρήνες Ναζιστών στα εργοστάσια γίνονταν μέρα με τη μέρα όλο και πιο επιθετικοί, κατακτώντας κομμάτι κομμάτι νέα εδάφη.

Σε μια προσπάθεια να “υπερασπιστούν” τη γερμανική εργατική τάξη από την ατιμωτική κατηγορία πως “δεν σήκωσε κεφάλι”, κάποιοι ιστορικοί υποστήριξαν πως το προλεταριάτο που θα μπορούσε υποθετικά να

ορθώσει κατά τόπους αντιστάσεις στους Ναζί, ζούσε μια ζωή τόσο φριχτά φτωχική (δεδομένου πως αποτελείτο σχεδόν εξολοκλήρου από μακροχρόνια ανέργους), που ακόμα και να υπήρχε κάποια υποκειμενική διάθεση για αγώνα, η διάρκειά του θα ήταν εξαιρετικά εφήμερη. Η αντίληψη αυτή μπορεί να εμπεριέχει ένα μεγάλο ποσοστό αλήθειας (εξαιτίας της λειτουργίας του συστήματος Πρόνοιας που περιγράψαμε παραπάνω), ακόμα κι έτσι όμως εξακολουθεί να αποφεύγει το ακανθώδες ερώτημα. Το πώς, δηλαδή, θα μπορούσε να οργανωθεί η βίαιη σύγκρουση στις πόλεις, εν μέσω μιας κατάστασης με έντονα στοιχεία κοινωνικής αποσύνθεσης, και με αντίπαλο μια πάνοπλη κρατική δομή που διέθετε όλα τα αναγκαία μέσα για την υπεράσπιση του νόμου και της τάξης.

Πρόκειται για ένα εξαιρετικά σύνθετο ζήτημα μιας και έχει να κάνει με την έρευνα ενός πολύ ιδιαίτερου φαινομένου: αυτού της πολιτικής βίας. Σε γενικές γραμμές, οι ιστορικοί εξετάζουν το θέμα από την οπτική του υπουργείου Εσωτερικών και της αστυνομίας, κι αυτό δε συμβαίνει μόνο επειδή μελετούν τους αστυνομικούς φακέλους και τα σχετικά αρχεία. Στην πραγματικότητα τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα. Γι' αυτό θα ήταν καλύτερα να τα προσεγγίσουμε από την υποκειμενική οπτική των ανθρώπων που εκείνη την περίοδο κλήθηκαν να πάρουν την απόφαση για το αν θα αναμετρηθούν ανοιχτά με τις ναζιστικές συμμορίες ή

όχι. Οπότε προτείνω σε αυτό το σημείο να κάνουμε ένα μικρό βήμα πίσω και να εξετάσουμε κάποιες από τις βασικές ιστορικές συνθήκες στις οποίες αναπτύχθηκε η βίαιη σύγκρουση προλετάριων και Κομμουνιστών αγωνιστών εναντίον των Ναζί ακτιβιστών.

Όπως γνωρίζουμε, η Δημοκρατία της Βαϊμάρης κυβερνιόταν από την περίοδο του Μείζονος Πληθωρισμού (1924) μέχρι την έναρξη της Μεγάλης Κρίσης (1929) από κεντροαριστερούς συνασπισμούς, με ισχυρή την παρουσία των Σοσιαλδημοκρατών, ενώ στα χρόνια 1930-1933 από κεντροδεξιούς. Σε αυτή την ύστερη φάση, η Βουλή είχε παρακαμφθεί παντελώς μιας και η διακυβέρνηση βασιζόταν σε προεδρικά και κυβερνητικά διατάγματα που έτειναν να προσπερνούν τους επίσημους μηχανισμούς της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Επιπλέον, η Δημοκρατία της Βαϊμάρης συνιστούσε ένα περίεργο κρατικό σύστημα: η περιοχή της Πρωσίας αποτελούσε πάνω από το μισό της επικράτειάς της όπου –στα πλαίσια του ομοσπονδιακού συντάγματος– κυβερνούσε μια κυβέρνηση που δεν αντανakλούσε τις ίδιες σχέσεις εξουσίας με το εθνικό κοινοβούλιο. Στην πραγματικότητα, η Πρωσία κυβερνιόταν από τους Σοσιαλδημοκράτες, που ναι μεν μοιράζονταν την εξουσία με άλλα Κόμματα, αλλά στην ουσία κατείχαν τον έλεγχο τόσο της δημόσιας διοίκησης όσο και της κυβέρνησης. Το πολύπλοκο αυτό σύστημα μπήκε σε κρίση το 1931-32, ξεκινώντας από το Βερολίνο, το οποίο ήταν μεν η πρωτεύουσα του κράτους,

ΦΑΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

1. Αγώνας ενάντια στην ανεργία.
Προπαγανδιστική αφίσα του
Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος
Γερμανίας, ένα χρόνο μετά την
ανάληψη της εξουσίας από τον
Χίτλερ. Τα εκατομμύρια των
ανέργων αποτελούσαν ένα τερά-
στιο πολιτικό πρόβλημα που
έπρεπε να λυθεί πάση θυσία -
ακόμη και με τη βία.

2. Ουρές ανέργων έξω από γραφείο ανεργίας στο Αννόβερο. Η χρονιά είναι
το 1932. Στο βάθος το σύνθημα λέει "Ψηφίστε Χίτλερ".

3. Ουρές έξω από γραφείο ανεργίας στο Mitte του Βερολίνου, 1933

4. Άνεργοι σε γραφείο ανεργίας στο Βερολίνο, 1933

5. Κι άλλη προπαγανδιστική αφίσα του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας. Αυτή τη φορά απεικονίζεται ο αυξανόμενος αριθμός εργατών που βρήκαν δουλειά στην κατασκευή των γερμανικών αυτοκινητοδρόμων. Φυσικά η πλειοψηφία των δεκάδων χιλιάδων πρώην ανέργων κατέληξαν στις Autobahnen με το ζόρι.

6. Κατασκευάζοντας τους γερμανικούς αυτοκινητόδρομους, 1936.

7. Διαμαρτυρία ανέργων έξω από κάποιο γραφείο ανεργίας στο Βερολίνο. Το πλακάκι λέει: "Ο δήμος Βερολίνου μας προσέχει: δίνει μηνιαίως 42 μάρκα για κάθε άτομο, 63 μάρκα για κάθε ζευγάρι και 18 μάρκα για ένα παιδί. Μ' αυτά πρέπει να περάσουμε το μήνα!"

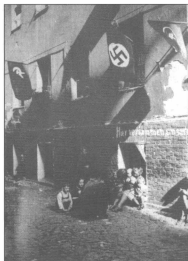
8. Έφηβοι εργάζονται μαζί σε κάποιο από τα εργοστάσια της Siemens. Βρισκόμαστε στα μέσα της δεκαετίας του '30.

9. Αψηφώντας την απαγόρευση για τις δημόσιες πρωτομαγιάτικες εκδηλώσεις του 1929, οι Κομμουνιστές οργάνωσαν διαδήλωση στο κέντρο της πόλης. Οι 200.000 διαδηλωτές χτυπήθηκαν από την αστυνομία κι έτσι η μάχη μεταφέρθηκε στις κόκκινες γειτονιές της πόλης (το Neukölln και το Wedding). Τα τελευταία οδοφράγματα διαλύθηκαν τρεις μέρες μετά. Οι νεκροί διαδηλωτές έφτασαν τους 30, οι τραυματίες τους 200 και οι συλληφθέντες τους 1200.

10. Συμπλοκές Κομμουνιστών (σε πρώτο πλάνο) με τους Ναζί και την αστυνομία (στο βάθος).

11,12. Σεπτέμβρης του 1932. Οι ένοικοι της εργατικής πολυκατοικίας στην οδό Richardstrasse 35 κατεβαίνουν σε απεργία ενοικίου με αίτημα να φύγουν οι Ναζί, που σιγά σιγά καταλάμβαναν τη γειτονιά. Το σύνθημα στο βάθος (δίπλα) γράφει: "Πρώτα ψάξτε κι ύστερα νοίκι".

Εντωμεταξύ η μάχη στα μπαλκόνια, με το σφυροδρέπανο από τη μια και τη σβάστικα από την άλλη, δείχνουν ότι το μέτωπο των ενοικιαστών δεν ήταν αυτό που θα λέγαμε ενιαίο.

13. Ομάδα της Κομμουνιστικής Νεολαίας Γερμανίας στη γειτονιά Νευκöllη του Βερολίνου, Ιούλιος 1926.

14. Γερμανοί Κομμουνιστές στους δρόμους του Βερολίνου το 1927. Στ' αριστερά ο Ernst Thälmann εκ των ηγετών του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας.

15. Αφίσα του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας στα μέσα της δεκαετίας του '20. "Θάνατος στο γαστρομό! Χτίστε την προλεταριακή αυτοάμυνα!"

16. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας αποφάσισε στις ταραγμένες εποχές της φασιστικής ανόδου την ίδρυση του *Ενιαίου Μετώπου Δράσης (Einheitsfront Aktion)*, μιας πολιτικής πλατφόρμας που σκόπευε να οργανώσει την αντιφασιστική πάλη ενάντια στους Ναζί. Πολύ σύντομα (το 1932) η πλατφόρμα αυτή μετονομάστηκε σε *Antifaschistische Aktion* και απέκτησε ως μόνιμο έμβλημα τις δύο κυρτατιστές σημαίες.

17. Σε μια επίδειξη δύναμης τα S.A. και τα S.S. πραγματοποίησαν στις 22 Ιανουαρίου του 1933 (δηλαδή λίγο πριν ο Χίτλερ πάρει την εξουσία) συγκέντρωση έξω από το *Karl Liebknecht Haus* (το σπίτι του Καρλ Λίμπκνεχτ, που στέγαζε τα γραφεία του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας).

18. Ενώ ένα μήνα αργότερα (αφότου ο Χίτλερ έχει εκλεγεί καγκελάριος) η αστυνομία εισέβαλε "για έρευνα" στα γραφεία και τελικά τα σφράγισε οριστικά.

Butskearbeiter!

Wo bleiben die besseren Waschräume und Toiletten?

Wo bleibt die längere Frühstück- und Mittagspause?

Wann hört die Lehrlingsgeschinderei auf?

Wann zahlt man die abgesogene Löhne wieder?

Jahrelang haben Euch die Nazis mit ihren Parolen gefangen, nun sind sie bereits über 7 Monate an der Macht und was haben sie gehalten? Statt Lohnerhöhung, Lohnabbau durch zwangsweise Kinsiehung von Spenden aller Arten. Lohnabbau durch vertenerung der Lebensmittel und die Fahrpreise der B.V.G.
Deutschland ist in ein einziges Leuchthaus verwandelt worden Mit Festen und grossen Reden will man Euch von der immer grösseren Krise und der Verelendung des Proletariat ablenken. Wer auch nur etwas sagt, kommt ins Konzentrationslager.

Lasst Euch aber nicht einschüchtern!!

Verlangt die sofortige Einlösung aller oben genannten Lösungen. Entlarvt die verräterischen Nazibosses. Weicht nicht zurück vor diesen Kapitals-knechten.

Hinein in die rote Oppositionszelle der M.S.B.O.

.....

Alle antifaschisten gleich welcher Partei, sammeln sich und kämpfen gemeinsam in der sozialistischen Freiheitsaktion,

gegen die Absehlachtung revolutionärer Arbeiter,

für die Freilassung von Tählmann, Tergler und aller antifaschistischer Kämpfer,

gegen die Kriegsvorbereitungen und die Militarisierung der Jugend.

Die rote Betriebszelle.

19. Προκήρυξη Κομμουνιστών εργατών που μοιράστηκε το 1934 στο εργοστάσιο Butzke & Co με υπογραφή "Κόκκινος Εργοστασιακός Πυρήνας". Ανάμεσα σε άλλα η προκήρυξη λέει:

"Η Γερμανία έχει μετατραπεί σε μια οπλοποθήκη. Προσπαθούν με γιορτούλες και παχιά λόγια να σας κάνουν να μην ασχολείστε με την Κρίση που γιγαντώνεται και την εξαθλίωση του προλεταριάτου. Όποιοι αντιμυλήσει οδηγείται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μην τους φοβάστε! [...]

Επισχύστε τους κόκκινους αντιπολιτευτικούς πυρήνες, κι όχι τους Ναζί. Αντιφασίστες από κάθε πολιτικό Κόμμα ενωθείτε και πολεμήστε μαζί, με τη σοσιαλιστική δράση για την ελευθερία.

Ενάντια στις βολοφονίες των επαναστατών εργατών!

Λευτεριά στον Tählmann, στον Tergler και σ' όλους τους αντιφασίστες αγωνιστές.

Ενάντια στις πολεμικές προετοιμασίες και τη στρατιωτικοποίηση της νεολαίας!"

20. "Για κάθε δολοφονημένο εργάτη, θα τρώμε δυο μπάτσους. Ζήτω το κόκκινο μέτωπο. Εκδίκηση". Το σύνθημα αυτό γραμμένο σε κάποιο τοίχο του Βερολίνου αναφέρεται στη διπλή εκτέλεση των αρχηγών της βερολινέζικης αστυνομίας Paul Anlauf και Franz Lenck στις 9 Αυγούστου του 1931 από μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας. Την επίθεση σχεδίασαν οι Kippenberger και Neumann και εκτέλεσαν οι έφηβοι ακόμη Erich Mielke και Erich Ziemer που στελέχωναν τις ομάδες αυτοάμυνας που είχε ιδρύσει το Κ.Κ.Γ.

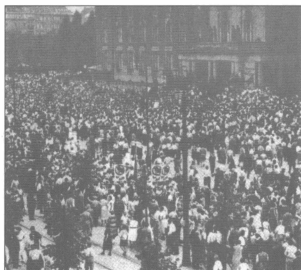
21. Μέσα της δεκαετίας του '30. Ομάδα νεολαίας του Κομμουνιστικού Κόμματος φωτογραφίζεται ένστολη σε κάποια γειτονιά του Βερολίνου.

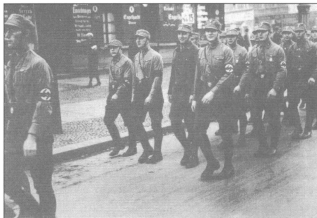
22. Συγκέντρωση του Rot Front την Πρωτομαγιά του 1928.

23. Βερολίνο, Κρόντσμπεργκ. Τα γραφεία του ΚΚΓ

24. Συγκέντρωση της Antifaschistische Aktion στο Βερολίνο τον Ιούλη του 1932. Στη μέση της φωτογραφίας διακρίνεται το πασίγνωστο πια έμβλημα με τις δυο σημαίες.

25. Η μαζική οργάνωση του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος, τα S.A., στο δρόμο το 1932.

26. Συνδικαλιστές-μέλη των εθνικοσοσιαλιστικών πυρήνων παρελαύνουν στους δρόμους του Βερολίνου το Μάρτη του 1933.

27. S.A. μαζεμένα σε κάποιο καπηλειό - στέκι στην περιοχή του Κρόντσμπεργκ.

28. Επίσκεψη του Χίτλερ και του ναζιστικού επιτελείου στους υπό κατασκευή αυτοκινητόδρομους στο Μόναχο (Μάρτις του 1934).

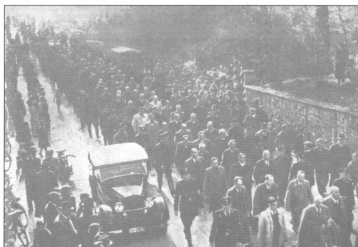
29. Προπαγανδιστικό τρυκάκι. Γράφει:

ΒΕΡΟΛΙΝΕΖΟΙ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ!

Σώστε ό,τι μας έχει απομείνει!

Σώστε το Βερολίνο! Θάνατος στις χιτλερικές συμμορίες!

Η ζωή είναι δική μας, το μέλλον μας ανήκει!

30. Οι Ναζί μεταφέρουν μέσα από τους δρόμους του Βερολίνου φυλακισμένους πολιτικούς κρατούμενους, 1933.

αλλά παράλληλα ανήκε στην πρωσική επικράτεια, πράγμα που δημιουργούσε προβλήματα αλληλοεπικάλυψης μεταξύ εθνικής και περιφερειακής κυβέρνησης.

Η Πρωσία, τώρα, δεν κυβερνιόταν τόσο από το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα όσο από κάποια επιφανή μέλη της ακροδεξιάς του πτέρυγας που διέθεταν μεγάλη δύναμη. Πρόσωπο κλειδί στην Πρωσία ήταν ο Όττο Μπράουν [Otto Braun], άνθρωπος με δηλωμένες αυταρχικές τάσεις που θεωρούσε πως ο ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας ως μέσο διατήρησης του νόμου και της τάξης περνούσε μέσα από την πρωτοκαθεδρία της κρατικής γραφειοκρατίας και τη συνεργασία συνδικάτων και μεγάλου κεφαλαίου. Σύμφωνα με τον Τεοντόρ Έσενμπουργκ [Theodor Eschenburg], συγγραφέα ενός εξαιρετικού βιβλίου πάνω στην "ακυβερνησία" της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ο Μπράουν ήταν υπέρ της "ανακλητής δικτατορίας". Βασικός του συνεργάτης ήταν ο Άλμπερτ Γκρεζίνσκι [Albert Grzesinski] που διετέλεσε Υπουργός Εσωτερικών της Πρωσίας, αλλά και αρχηγός της βερολινέζικης αστυνομίας από το 1930.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως την περίοδο εκείνη οι Σοσιαλδημοκράτες διέθεταν σημαντική δύναμη στον τομέα της δημόσιας τάξης, κυρίως λόγω του διορισμού του Καρλ Σέβερινγκ [Carl Severing] ως Υπουργού Εσωτερικών του Ράιχ το 1928. Το Σ.Κ. εκμεταλλεύτηκε το γεγονός αυτό, ξεκινώντας μια εξαιρετικά αποτελεσματική αναδιοργάνωση της αστυνομίας, με βασικό

στόχο τη δημιουργία ειδικών σωμάτων καταστολής των μπολσεβίκικων εξεγέρσεων. Δεν χρειάζεται, φυσικά, ν' αναφέρουμε πως τα εν λόγω σώματα δεν υπήρξαν ούτε στο ελάχιστο αποτελεσματικά όταν είχαν να κάνουν με την καταστολή του ναζιστικού γκανγκστερισμού. Κι όπως ήταν αναμενόμενο, η κατάσταση αυτή επιδείνωσε την ιστορική ρήξη μεταξύ Σοσιαλδημοκρατών και Κομμουνιστών, μια ρήξη που βαστούσε από την εποχή της δολοφονίας των Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ και έφτασε στο "σημείο δίχως γυρισμό" την Πρωτομαγιά του 1929.

Όπως ίσως γνωρίζετε, η Πρωτομαγιά δεν ήταν αργία στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Ο Χίτλερ ήταν αυτός που την ανακήρυξε σε Εργατική και αυτό μόλις το 1933. Ο εορτασμός της συνεπώς είχε μετατραπεί σε ζήτημα υψίστης σημασίας αλλά και σε πρόβλημα δημοσίας τάξης. Από τη μία, υπήρχαν οι Κομμουνιστές, οι κοινωνικοί επαναστάτες, οι αναρχικοί που επιθυμούσαν να την μετατρέψουν σε ημέρα πάλης, σε ένα ανοιχτό προλεταριακό φεστιβάλ, σε μια πρόκληση για το κεφάλαιο και την εξουσία. Κι από την άλλη, υπήρχαν οι Σοσιαλδημοκράτες, που παλινδρομούσαν ανάμεσα στη νομιμότητα και στην ανάγκη του να κάνουν μια τέτοια μέρα αισθητή την παρουσία τους. Η Πρωτομαγιά του 1929 στο Βερολίνο βρέθηκε να διεξάγεται μέσα σε ιδιαίτερα τεταμένο κλίμα, λόγω της αναδυόμενης οικονομικής κρίσης, αλλά και της ταυτόχρονης κρίσης του

πολιτικού συστήματος. Ο αρχηγός της αστυνομίας στο Βερολίνο (ένας Σοσιαλδημοκράτης με το όνομα Zorgiebel) είχε ήδη απαγορεύσει όλες τις διαδηλώσεις στην πόλη από το Δεκέμβριο του 1928. Το Μάρτη του 1929 επέκτεινε την απαγόρευση σε όλη την Πρωσία για να την ανανεώσει την Πρωτομαγιά του 1929, ζητώντας από τα συνδικάτα να απέχουν από τις συγκεντρώσεις και τις διαδηλώσεις και να οργανώσουν εκδηλώσεις αποκλειστικά σε κλειστούς χώρους. Οι Κομμουνιστές απεναντίας αποφάσισαν να αψηφήσουν την απαγόρευση και να κατέβουν στο δρόμο. Την ίδια στιγμή που οι Σοσιαλδημοκράτες διοργάνωναν τις πρωτομαγιάτικες εκδηλώσεις τους σε θέατρα και κομματικά γραφεία, οι Κομμουνιστές αντέτασσαν το "Δεν δεχόμαστε την απαγόρευση. Θα διαδηλώσουμε στους δρόμους και αν η αστυνομία μας επιτεθεί θα καλέσουμε γενική απεργία την επόμενη μέρα". Κι όντως έτσι έγινε.

Όπως προέκυψε έπειτα από έρευνες στα αρχεία της, η αστυνομία προχώρησε σε προσχεδιασμένη επίθεση, οργανωμένη από τις ειδικές μονάδες καταστολής. Η κίνηση αυτή οδήγησε στο ξέσπασμα βίαιων επεισοδίων τα οποία έφτασαν να συμπεριλάβουν ακόμα και τους εργάτες που έφευγαν από τις "εσωτερικού χώρου" εκδηλώσεις των σοσιαλδημοκρατικών συνδικάτων. Συνεπές στις διακηρύξεις του, το Κομμουνιστικό Κόμμα κάλεσε σε γενική απεργία την αμέσως επόμενη μέρα, αλλά παρά τις πιέσεις από πολλούς αγωνιστές του για

διανομή όπλων δεν προχώρησε σε κάτι τέτοιο. Εντούτοις, τα οδοφράγματα που στήθηκαν στις γειτονιές του *Neukölln* και του *Wedding* ανάγκασαν την αστυνομία να πολιορκήσει την περιοχή επί τρεις μέρες πριν καταφέρει τελικά να επιβάλει την τάξη.

Ο τελικός απολογισμός ήταν εξαιρετικά βαρύς: 30 νεκροί (όλοι τους διαδηλωτές), 200 τραυματίες, 1.200 συλληφθέντες, εκ των οποίων οι 44 προφυλακίστηκαν. Ο Πρώσος Υπουργός Εσωτερικών αδράττοντας την ευκαιρία έθεσε σε απαγόρευση όλες τις μαζικές οργανώσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος. Οι σχέσεις Κομμουνιστών και Σοσιαλδημοκρατών είχαν πια ραγίσει για τα καλά και δεν σήκωναν γιατρεία. Χρόνια αργότερα, έρευνες που βασίστηκαν σε προφορικές πηγές απέδειξαν πως τα γεγονότα αυτά εγγράφηκαν στη μνήμη πολλών αγωνιστών (και όχι αποκλειστικά Κομμουνιστών) ως το “σημείο χωρίς επιστροφή”: το σημείο όπου κάθε αίσθηση συγγένειας με το Σ.Κ. εγκαταλείφθηκε οριστικά. Σε αντίθεση με την περίπτωση της δολοφονίας των Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ –η οποία δεν είχε αποδοθεί πλήρως στο Noske²¹ αλλά και στα Freikorps²²–, οι ευθύνες για την καταστολή της Πρωτομαγιάς του 1929 αποδόθηκαν χωρίς περιστροφές στην ηγεσία των Σοσιαλδημοκρατών. Ο Μάης του 1929 ήταν συνεπώς μια πληγή που χώρισε την γερμανική εργατική τάξη στα δύο, παραμονές της τελικής σύγκρουσης με τα ναζιστικά τάγματα.

Θα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας πως η γιγάντωση του Εθνικοσοσιαλισμού έλαβε χώρα αρχικά στο Νότο και πιο συγκεκριμένα στη Βαυαρία, προτού εξαπλωθεί στην αγροτική περιφέρεια της Κεντροανατολικής Γερμανίας και κατόπιν βορειοανατολικά στην υφαντουργική περιοχή της Θουριγγίας και της Σαξωνίας, αλλά και βορειοδυτικά στις καθολικές περιοχές του Μπάντεν, της Ρηνανίας και της Βεστφαλίας. Η κίνησή του προς τα βόρεια έμοιαζε με κλοιό που στόχευε τις κόκκινες μητροπόλεις και τα λιμάνια του Βορρά και ειδικά το Βερολίνο, αυτό το μεγάλο προλεταριακό φρούριο.

Την περίοδο εκείνη το Βερολίνο ήταν μια πόλη με πολύ ισχυρό προλεταριάτο, τόσο στο βιομηχανικό τομέα (ηλεκτρικών ειδών) όσο και στον τριτογενή (μεταφορές). Το βερολινέζικο προλεταριάτο είχε υπό τον έλεγχό του ολόκληρες γειτονιές κι όταν μιλάμε για προλεταριακές γειτονιές, όπως το *Neukölln* και το *Treptow*, πρέπει να έχουμε κατα νου ότι μιλάμε για περιοχές της τάξης των 400.000 κατοίκων. Η μάχη συνεπώς για τον έλεγχο του Βερολίνου και της περιφέρειάς του κράτησε τρία χρόνια ακολουθώντας όλες τις αναταράξεις της Κρίσης των ιδίων ετών. Κι αυτή τη μάχη θα περιγράψουμε.

Οι Ναζί ανέθεσαν αυτό το καθήκον σε ανοιχτόμυαλα στελέχη που εκπροσωπούσαν την “ακροαριστερή” πτέρυγα του Κόμματος, άτομα δηλαδή με ριζοσπαστι-

κό προπαγανδιστικό στυλ που στάθηκαν ικανά να τραβήξουν το χαλί από τα πόδια όχι μόνο των σοσιαλδημοκρατικών σωματείων αλλά και των κομμουνιστικών. Τα στελέχη αυτά υιοθέτησαν μια “εργατίστικη” προπαγάνδα υπό την αιγίδα των NSBO (Εθνικοσοσιαλιστικών Εργοστασιακών Πυρήνων), συνδυάζοντάς τη με μια συστηματική πολιτική τρομοκράτησης από πολιτοφυλακές και ομάδες τραμπούκων.

Η κεντρική ωστόσο φιγούρα του Ναζιστικού Κόμματος στη μάχη για τον έλεγχο του Βερολίνου ήταν ο Γιόζεφ Γκέμπελς [Josef Goebbels], ο μέγας ειδικός των μήντια και της μαζικής προπαγάνδας. Όσο για τους άλλους δύο ριζοσπάστες ηγέτες της εποχής, τον Όττο [Otto] και τον Γκρέγκορ Στράσερ [Gregor Strasser], ο πρώτος εγκατέλειψε το Κόμμα το 1930 και ο δεύτερος πετάχτηκε στο περιθώριο λίγο πριν την εκλογή του Χίτλερ στη θέση του Καγκελάριου το 1933.

Μαχητές του δρόμου και “wilde Cliquen”: ποιος πολέμησε στους δρόμους του Βερολίνου;

Καθόλη την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης το πεδίο της πολιτικής δεν περιοριζόταν στα Κόμματα. Εκτεινόταν επίσης στην εξωκοινοβουλευτική δράση που συχνά περιλάμβανε συγκρούσεις αγωνιστών, που βρίσκονταν σι’ αριστερά του Σ.Κ., με την αστυνομία, τις επίσημες αλλά και τις παραστρατιωτικές ομάδες κρούσης της Δεξιάς. Σε αυτές τις ομάδες είχαν αρ-

χίσει να αποκτούν δυναμική παρουσία και οι διάφορες εθνικοσοσιαλιστικές συμμορίες.

Είναι σημαντικό να εστιάσουμε σε αυτή την όψη του πολιτικού αγώνα στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Ο χρόνος είναι τα τελευταία τρία χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και ο χώρος το Βερολίνο. Είναι η περίοδος των μεγάλων εκλογικών επιτυχιών τόσο για το Κ.Κ. όσο και για τους Εθνικοσοσιαλιστές. Είναι η περίοδος της Κρίσης με τη μάχη για την κατάληψη του Βερολίνου να είναι για τον Χίτλερ κάτι περισσότερο από καθοριστική. Οπότε θα πρέπει, τελικά, να απαντήσουμε στο ερώτημα αν το γερμανικό προλεταριάτο αντιστάθηκε ή όχι στις επερχόμενες ναζιστικές δυνάμεις. Ανασυνθέτοντας τα γεγονότα των τελευταίων αυτών τριών χρόνων στο Βερολίνο, μπορούμε να απαντήσουμε με σιγουριά πως ναι, αντίσταση υπήρξε, και ήταν μάλιστα ένοπλη. Το προλεταριάτο υπερασπίστηκε εκατοστό με εκατοστό εκείνες τις περιοχές και τις κοινότητες που έπειτα από δεκαετίες αγώνων είχαν μετατραπεί σε εργατικά οχυρά. Για περισσότερες λεπτομέρειες της αντίστασης αυτής, παραπέμπω στην έρευνα της Αγγλίδας ιστορικού Υβ Ρόζενχαφτ [Eve Rosenhaft] που εκδόθηκε από το Cambridge University Press το 1983 υπό τον τίτλο *"Beating the Fascists? The German Communists and Political Violence 1929-1933"* [Τσακίζοντας τους φασίστες; Γερμανοί Κομμουνιστές και πολιτική βία, 1929-1933]. Σε αυτό το βιβλίο θα βρούμε μια

λεπτομερή καταγραφή της ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ Κομμουνιστών και Ναζί στο Βερολίνο.

Ας αναρωτηθούμε λοιπόν: πώς εξελίχτηκε αυτή η σώμα-με-σώμα σύγκρουση της προλεταριακής κοινότητας (που είχε εκείνη την περίοδο υπό τον έλεγχό της ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα) με τους Εθνικοσοσιαλιστές; Και ποια ήταν τα πολιτικά, κυρίως, προβλήματα –και λιγότερο τα στρατιωτικά– στη δρομίσια αυτή πάλη; Έχουμε και λέμε, λοιπόν:

Ο στρατιωτικός βραχίονας του Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν πολύ ισχυρός (αν μη τι άλλο επειδή η δρομίσια δουλειά του ήταν ελκυστική στην άνεργη νεολαία), ενώ το ίδιο το Κόμμα αρθρωνόταν σε μια σειρά οργανώσεων. Η μεγαλύτερη από αυτές ήταν η *Kampfbund gegen den Faschismus* [Αγωνιστική Ένωση ενάντια στο φασισμό], η οποία μέχρι τα τέλη του 1931 άγγιζε τα 100.000 μέλη και διέθετε στο Βερολίνο μόνο, περισσότερους από 7.000 αγωνιστές: αριθμός πολύ μεγάλος για πολιτική οργάνωση προσανατολισμένη στην αγωνιστική δράση. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη ενός εξαιρετικά περίπλοκου μηχανισμού αυτοάμυνας που προωθούνταν μεν από το Κ.Κ. αλλά επεκτεινόταν πέρα από τις κοινότητες που αυτό έλεγχε. Ο μηχανισμός αυτός, αποτελώντας το “στρατιωτικό” βραχίονα της πολιτικής δράσης του Κ.Κ., αποκτούσε όλο και μεγαλύτερο βάρος όσο η επιθετικότητα των ναζιστικών συμμοριών κέρδιζε έδαφος. Όμως

αναπόφευκτα, ο μηχανισμός αυτοάμυνας γέννησε αντιπαραθέσεις και οδήγησε σε οργανωτική κρίση το βερολινέζικο παράρτημα του Κόμματος. Αναφέρω τούτο το πρόβλημα, γιατί είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου τις δυσκολίες που έθετε την περίοδο εκείνη στο γερμανικό προλεταριάτο ο αγώνας στο επίπεδο της στρατιωτικής αντιπαράθεσης.

Η πρώτη μεγάλη δυσκολία αφορούσε στις υλικές συνθήκες και το βιοτικό επίπεδο της συντριπτικής πλειοψηφίας των πρωταγωνιστών αυτού του αγώνα. Η βάση των Κομμουνιστών αποτελούνταν κυρίως από άνεργους κι εργάτες που δούλευαν σε μικρά εργοστάσια ή σ' εκείνα τα τμήματα του τριτογενούς όπου κυριαρχούσε η περιστασιακή εργασία. Στα τέλη του 1929, το Κόμμα δήλωνε πως διέθετε 135.160 μέλη, εκ των οποίων το 50% δούλευε στα εργοστάσια ενώ δύο μόλις χρόνια αργότερα, στα τέλη του 1931, διέθετε 381.000 μέλη από τα οποία μόνο το 17% δούλευε εκεί. Στην περιφέρεια του Βερολίνου-Βρανδεμβούργου, την οποία και εξετάζουμε, είχε κάπου 30.000 μέλη, με ποσοστό ανέργων που ανερχόταν στο 51%, ενώ στο οργανωτικό συνέδριο της ίδιας περιφέρειας που πραγματοποιήθηκε το Σεπτέμβρη του '31, οι 88 από τους 96 εκπροσώπους ήταν άνεργοι. Πρόκειται, φυσικά, για άνεργους που ανήκαν στην τρίτη βαθμίδα του συστήματος Πρόνοιας: αυτό της δημοτικής κοινωνικής ασφάλισης. Πράγμα που σημαίνει ότι ήταν οι πιο φακελωμέ-

νοι, οι πιο ευάλωτοι σε εκβιασμούς, γι' αυτό και προκειμένου να ξεφύγουν από το κρατικό φακέλωμα επέλεξαν συχνά να μην πάρουν τα επιδόματα. Μιλάμε, ταυτόχρονα, για ανθρώπους που ήταν νέοι έως και εξαιρετικά νέοι, από διαλυμένες οικογένειες, που δεν είχαν δουλέψει ποτέ και δεν είχαν προοπτικές να εργαστούν στο μέλλον, οι οποίοι έμπαιναν και έφευγαν από το Κόμμα και τις οργανώσεις του με χαρακτηριστική ευκολία.

Ο κόσμος συνηθίζει να λέει πως, από μια άποψη, οι άνθρωποι αυτοί έμοιαζαν πολύ με τους συνομήλικούς τους που προσχωρούσαν στις εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις. Η αλήθεια, ωστόσο, είναι πως παρά το γεγονός της ηλικιακής συμβατότητας, η στρατολόγηση των δύο Κομμάτων προερχόταν από διαφορετικές περιοχές του κοινωνικού. Βάσει των "εκλογικών" ερευνών του Φάλτερ μα και άλλων Αμερικανών ιστορικών, μπορούμε να αποδείξουμε πως η ναζιστική ψήφος υπήρξε σχετικά χαμηλή στις περιοχές με μεγάλη ανεργία (σε αντίθεση με την περίπτωση του Κ.Κ.) και αδιαμφισβήτητα υψηλή στις περιοχές με μικρή ανεργία. Παράλληλα, και παρά τα όποια κοινά ηλικιακά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, οι συνθήκες διαβίωσης των Κομμουνιστών και των Ναζί ακτιβιστών διέφεραν καθολικά. Την ίδια στιγμή που οι χρηματοδοτήσεις προς το χιτλερικό Κόμμα τού έδιναν τη δυνατότητα να συγκροτεί συμμορίες και να τους παρέχει μια μίνιμουμ δομή

μισθοφορικού στρατού, οι Κομμουνιστές αγωνιστές συστρατεύονταν σε εθελοντική βάση και μπορούσαν να ελπίζουν σε οικονομική βοήθεια μόνο στην περίπτωση που είχαν νομικά μπλεξίματα (η *Rote Hilfe*²³, ή αλλιώς *Red Aid*, αποτελούσε ισχυρή και καλά οργανωμένη δομή, ωστόσο στα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης επηρεάστηκε κι αυτή από την κρίση στο εσωτερικό του Κόμματος). Είναι σαφές, λοιπόν, πως οι συνθήκες για τους προλετάριους αγωνιστές που εμπλέκονταν στις καθημερινές συγκρούσεις με τους Ναζί ήταν εξαιρετικά αντίξοες, ακόμα κι έτσι όμως πολέμησαν με θαυμαστή προσηλωση και αυταπάρνηση.

Φυσικά, η κρίση που ξέσπασε στο Κόμμα το Μάη του 1932 είχε συντριπτικές συνέπειες και στη δομή του συγκρουσιακού του βραχίονα. Συνέπειες που οδήγησαν σε μια σειρά ανακατατάξεων κατά τις οποίες περιθωριοποιήθηκαν οι καθοδηγητές του Κόμματος Χανς Νόυμαν [Hans Neumann], Τάλμαν [Thälmann] και Ρέμελε [Remmele], ενώ διαγράφηκαν οι Άλμπερτ Κουντζτ [Albert Kuntz] (γενικός καθοδηγητής στο Βερολίνο), Άλφρεντ Χίλερ [Alfred Hiller] και Κουρτ Μύλλερ [Kurt Müller] (ηγέτες της κομμουνιστικής νεολαίας). Η κρίση αποτελούσε ουσιαστικά την εξωτερική εκδοχή της σύγκρουσης που μαινόταν στο εσωτερικό του Κόμματος (με ιδιαίτερα οξυμένο τρόπο μετά την εκλογική νίκη του 1930) και είχε να κάνει με τη σχέση μεταξύ μεμονωμένων βίαιων ενεργειών και μαζικής

δράσης. Η πρόσφατη εκλογική επιτυχία είχε ενισχύσει την κοινοβουλευτική τάση και απομάκρυνε ακόμα περισσότερο την προοπτική να βρεθεί κάποια ισορροπία ανάμεσα στη νόμιμη και την ημιπαράνομη δράση. Επίσης, την ίδια περίοδο –και υπό τη πίεση της Κομιντέρν– το Κ.Κ. άλλαξε την τακτική του. Πιο συγκεκριμένα, άρχισε να καταδικάζει τις μεμονωμένες βίαιες δράσεις και ξεκίνησε την προσπάθεια δημιουργίας ενιαίου μετώπου βάσης μεταξύ αγωνιστών και συνοδοιπόρων του Σ.Κ., αλλά ακόμα και εργατών προσκείμενων στους Εθνικοσοσιαλιστές. Ωστόσο, και σε πείσμα της ηγεσίας του Κόμματος, η βίαιη πάλη δεν έσβησε. Αντιθέτως, η ένοπλη υπεράσπιση των “κόκκινων περιοχών” από τις ναζιστικές επιδρομές μετατράπηκε σε καθημερινό στοιχείο της προλεταριακής ζωής, μιας και πολλοί νέοι εργάτες (που είχαν εγκαταλείψει το Κόμμα μετά την περιθωριοποίηση των αρχηγών τους και τη συνακόλουθη πρωτοκαθεδρία του Μετώπου) είχαν διατηρήσει τις δομές αυτοάμυνας και τη δέσμευσή τους στη βίαιη σύγκρουση. Κι αυτό συνέβη επειδή στα προλεταριακά οχυρά του Βερολίνου το βαθύ μίσος για την αστυνομία είχε μακρά παράδοση από τα χρόνια, ήδη, του Βιλχελμιανού Ράιχ. Αλλά και κατά την περίοδο της Βαϊμάρης, και ειδικά σε κάποιες από τις φτωχότερες συνοικίες, οι κάτοικοι προτιμούσαν να οργανώνουν οι ίδιοι εθελοντικές πολιτοφυλακές ενάντια στην εγκληματικότητα από το να φωνάζουν την αστυ-

νομία. Κάθε φορά που η αστυνομία σκόπευε να κάνει κάποια σύλληψη στις περιοχές αυτές έπρεπε να συνοπλογίζει την πιθανή αρνητική αντίδραση των κατοίκων. Σε αυτήν ακριβώς την παράδοση πάτησαν και οι Κομμουνιστές²⁴ που οργάνωσαν με τη σειρά τους πολιτοφυλακές γειτονιάς και ομάδες που προστάτευαν συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών, όπως ήταν για παράδειγμα οι “ομάδες ενάντια στις εξώσεις” (*Mieterschutz*). Επιπλέον, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως μια μεγάλη μερίδα των νεαρών προλετάριων που επέλεξαν να συγκρουστούν με τους Ναζί δεν ανήκαν σε κάποια πολιτική οργάνωση ή ανήκαν μόνο με μια οριακή έννοια, πράγμα που σήμαινε πως δεν καταλάβαιναν από πράγματα όπως η κομματική πειθαρχία.

Ο Ντέτλεφ Πούκερτ έχει κάνει έρευνα πάνω στις νεολαιίστικες συμμορίες του Βερολίνου (τις αποκαλούμενες και ως *Wilde Cliquen*) εκείνης της εποχής. Δεν επρόκειτο για συμμορίες με την παραδοσιακή έννοια του όρου: από τις 600 συμμορίες που υπήρχαν στο Βερολίνο το 1930, μόλις το 10% διατηρούσε σχέσεις με το οργανωμένο έγκλημα, ενώ το 70% αντιπροσώπευε τις αποκαλούμενες “ομάδες περιπλάνησης” (*Wandercliquen*). Αυτές οι τελευταίες ήταν συμμορίες που μετακινούνταν μεταξύ πόλης και υπαίθρου, φορώντας τα λευκοπράσινα μπερέ τους και με προσφιλές χόμπι τις συγκρούσεις με τη *Hitlerjugend*²⁵. Μέσα στο 1931 τα μέλη των συμμοριών υπολογίζονταν στα 14.000, το 50% των

οποίων θεωρείτο απολίτικο και μόνο το 15% οριζόταν ως φίλα προσκείμενο στη ριζοσπαστική Αριστερά. Επιπλέον, είναι σημαντικό να θυμόμαστε πως ανάμεσα σε αυτούς που συγκρούστηκαν με τη χιτλερική νεολαία εκείνης της περιόδου, ήταν οι αυτοοργανωμένες ομαδοποιήσεις του μητροπολιτικού προλεταριάτου, που δίχως να είναι συνδεδεμένες με τις διάφορες κομμουνιστικές οργανώσεις, χαρακτηρίζονταν από ελευθεριακές τάσεις. Η στάση και ο τσαμπουκάς τους ήταν η χαρακτηριστική στάση και ο τσαμπουκάς μιας νεολαιίστικης κουλτούρας που πήγαζε από τον "έλεγχο της περιοχής" και τη δύναμη της "ταυτότητας της παρέας", σε μια πόλη (το Βερολίνο) και σε μια περίοδο (το 1933) όπου το 63% των νέων ανδρών κάτω των 25 ήταν άνεργοι. Επρόκειτο για μια συμπεριφορά που δεν είναι συγκρίσιμη με αυτήν των σημερινών νεολαιίστικων συμμοριών που υπάρχουν στο Λος Άντζελες ή στις νοτιοαμερικανικές πόλεις, ούτε στο επίπεδο των όπλων ούτε στο επίπεδο της βίας γενικότερα.

Η Υβ Ρόζενχαφτ προσπάθησε να μετρήσει τα ποσοστά όσων συγκρούονταν στο δρόμο με τους Ναζί αναλόγως της εργασίας τους. Βάσει στοιχείων από την αστυνομία και τα δικαστήρια, το 43% ήταν εργάτες στις μεταφορές, το 25% βιομηχανικοί εργάτες, 8,7% ήταν οικοδόμοι, 7% ξυλουργοί και επιπλαποιοί, 6,4% εργάτες στα τρόφιμα, 2% τυπογράφοι και βιβλιοδέτες, 1,7% εργάτες στην ένδυση, ενώ υπήρχε και ένα ακαθόριστο 3%.

Κοντολογίς, οι εργάτες στον κλάδο των μεταφορών (ανάμεσα τους λιμενεργάτες, ναύτες και σιδηροδρομικοί υπάλληλοι) αποτελούσαν ένα μεγάλο ποσοστό όσων οργάνωσαν την αντίσταση στους Ναζί και ανέλαβαν δράσεις που δεν ήταν μόνο προπαγανδιστικές αλλά και πράξεις σαμποτάζ.

Κνείρεν-Καμπagne: η καμπάνια για τον έλεγχο των καπηλειών

Ποια τακτική χρησιμοποίησε το Ναζιστικό Κόμμα για να διεισδύσει στις προλεταριακές γειτονιές; Μία από τις πλέον αξιοσημείωτες στιγμές της “Μάχης του Βερολίνου” υπήρξε η καμπάνια για τον έλεγχο των Κνείρεν, ή με άλλα λόγια, των συνοικιακών καπηλειών. Βλέπετε, οι εργατικές γειτονιές του Βερολίνου κατοικούνταν κυρίως από οικογένειες ανέργων με το δείκτη ανεργίας σε κάποιες από αυτές να φτάνει στο 75%. Και όπως ήταν φυσικό, οι άνεργοι των γειτονιών αυτών μιας και δεν είχαν πού να πάνε κατά τη διάρκεια της μέρας, συνήθιζαν να μαζεύονται στις ταβέρνες. Τα Κνείρεν, άλλωστε, έπαιζαν πάντοτε σημαντικό ρόλο στην ιστορία του προλεταριάτου. Αποτελούσαν εστίες κοινωνικότητας, λειτουργούσαν συχνά ως σημεία συνάντησης και πολιτικών ζυμώσεων, σαν σταυροδρόμια όπου διασταυρώνονταν πληροφορίες και οργανώνονταν πρωτοβουλίες και δράσεις. Δυστυχώς, τα καπηλειά στις εργατικές περιοχές στηρίζονταν εκείνη την

περίοδο σε μια πελατεία με ελάχιστα στην τσέπη, που συχνά δεν είχε να πληρώσει ούτε καν για τα λιγοστά που κατανάλωνε. Οι ιδιοκτήτες τους κινδύνευαν από χρεοκοπία και ενίοτε βρίσκονταν στη δυσάρεστη θέση να πουλήσουν την ταβέρνα τους σε κάποιον που δεν μοιραζόταν τις δικές τους πολιτικές προτιμήσεις.

Στα πλαίσια αυτά, οι Ναζί υιοθέτησαν μια τακτική κατά την οποία προσέγγιζαν κι έπειθαν τους ιδιοκτήτες των ταβερνείων πως "αν έρχονταν με το μέρος τους θα μπορούσαν να υπολογίζουν σε ένα σίγουρο εισόδημα". Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που η τακτική αυτή απέδωσε και η εκάστοτε επίμαχη ταβέρνα μετατρεπόταν από στέκι φιλοκομμουνιστών σε στέκι Ναζιστών. Από ένα σημείο κι έπειτα δε, η συστηματική διείσδυση των ναζιστικών συμμοριών απέκτησε ανησυχητικές διαστάσεις και τα προλεταριακά στέκια μετατράπηκαν σταδιακά σε ορμητήρια των Ναζί μισθοφόρων. Εκείνη ήταν και η στιγμή που το Κομμουνιστικό Κόμμα αποφάσισε να ξεκινήσει μια εκστρατεία επαναδιεκδίκησης των χώρων αυτών, την *Kneipe-Kampagne*, η οποία περιλάμβανε συστηματικές επιθέσεις στις ταβέρνες όπου σύχναζαν οι εθνικοσοσιαλιστές. Αν και η νέα γραμμή του Κόμματος όριζε τη διεξαγωγή της ένοπλης δράσης μέσα σ' ένα πλαίσιο παράλληλης μαζικής πάλης (ώστε η πρώτη να μη μετατραπεί σε καθαρή αντιτρομοκρατία), όπως θα δούμε κι από τη δουλειά της Υβ Ρόζενχαφτ, η πρακτική του μαζικού αγώνα είχε γί-

νει εξαιρετικά δύσκολη λόγω των υλικών συνθηκών με τις οποίες ερχόταν αντιμέτωπο το προλεταριάτο. Για του λόγου το αληθές, θα παραθέσουμε ένα εξαιρετικά γνωστό, όσο και κακόφημο περιστατικό, από το βιβλίο της: την εξαγορά από τα SA²⁶ ενός ιδιοκτήτη ταβέρνας στο *Neukölln*, περιοχή-οχυρό της Αριστεράς.

“Το κτίριο στον αριθμό 35 της *Richardstrasse* ήταν από πολλές πλευρές μια μικρογραφία της κοινωνίας του *Neukölln*. Ήταν ένα από τα μεγαλύτερα κτίρια εργατικών κατοικιών στην περιοχή· χτίστηκε το 1905 και διέθετε 6 υπαίθριους χώρους και 144 διαμερίσματα. Τα 4/5 από αυτά ήταν κλασικά εργατικά διαμερίσματα με κουζίνα, σαλόνι και κοινό μπάνιο και στέγαζαν περί τα 500 άτομα. Τα κατοικούσαν καμιά 12αριά μαγαζάτορες και αρχιμάστορες, 9 υπάλληλοι, πωλητές και υπηρετικό προσωπικό, δύο καλλιτέχνες, εικοσιένas συνταξιούχοι και κάπου 90 ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι εργάτες από τα κυριότερα βερολινέζικα επαγγέλματα.

Οι ένοικοι του κτιρίου οργανώθηκαν ενάντια στα SA. Στις ηγετικές φιγούρες ήταν ένας τυπογράφος, ένας σωληνός, ένας ράφτης, δύο οικοδόμοι, ένας μεταλλεργάτης, δύο ανειδίκευτοι εργάτες και ένας ανάπηρος βετεράνος. Στο ισόγειό του βρισκόταν μια ταβέρνα που είχε αγοραστεί τον Οκτώβρη του 1929 από τον Χάινριχ Μπόου (Heinrich Böwe), έναν εργολάβο που έπειτα από μια σειρά αποτυχη-

μένων επενδύσεων στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το Μαγδεμβούργο, αποφάσισε να ξεκινήσει μια επιχείρηση με ό,τι είχε απομείνει από τις οικονομίες του. Επρόκειτο για μια ταβέρνα που φιλοξενούσε αρχικά τις δραστηριότητες μιας θρησκευτικής νεανικής ομάδας και αργότερα, μετά τον πόλεμο, τις συγκεντρώσεις αριστερών ομάδων, κάτι που συνεχίστηκε και μετά την ανάληψη της διεύθυνσης από τον Μπόου. Καθώς όμως η κρίση κάλπαζε, όλο και πιο πολλοί από τους θαμώνες της ταβέρνας δυσκολεύονταν να βρουν δουλειά: περνούσαν μεν τα μερόνυχτά τους εκεί, αλλά το πενιχρό χαρτζιλίκι που έπαιρναν από το γραφείο ανεργίας και την Πρόνοια δεν τους επέτρεπε να τρώνε, να πίνουν και να ξεδεύουν όπως παλιά. Οπότε, όταν τα SA πλησίασαν τον Μπόου για να του εγγυηθούν την ελάχιστη κατανάλωση ενός βαρελιού μπύρας την ημέρα σε περίπτωση που αυτός έθετε την ταβέρνα στη διάθεσή τους, η απόφαση για τον ιδιοκτήτη ήταν εύκολη. Αφότου, λοιπόν, συμβουλευτήκε πρώτα τον τοπικό αστυνομικό διοικητή για να βεβαιωθεί πως μια ενδεχόμενη αποδοχή της πρότασης δεν θα τον έβαζε σε κίνδυνο, ο Μπόου προχώρησε σε συνεργασία με τα SA, ενώ λίγο καιρό αργότερα γράφτηκε και στο Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα για "επαγγελματικούς λόγους". Όπως ήταν φυσικό, οι τακτικοί θαμώνες της ταβέρνας την εγκατέλειψαν ταχέ-

ως, παρόλο που “ο Μπόου θα κρατούσε ευχαρίστως κάποιους από αυτούς, ειδικά όσους χρησιμοποιούσαν τους διαδρόμους του *bowling*”. Μ’ αυτά και μ’ αυτά, στις 26 Αυγούστου το τοπικό παράρτημα της *Sturm 21*²⁷ μετακόμισε στο 35 της *Richardstrasse* εκπληρώνοντας έτσι τις προσδοκίες του νέου ιδιοκτήτη, με περισσότερα από 100 άτομα να μαζεύονται στην αίθουσα που υπήρχε στο πίσω μέρος και κάπου 30 πεινασμένους άντρες των SA να εμφανίζονται καθημερινά για φαγητό.

Η εγκατάσταση της *Sturm 21* στη *Richardstrasse* είναι ενδεικτική του τρόπου κατάληψης πολλών ταβερνείων από τα SA τους μήνες εκείνους. Αντανακλούσε επίσης το δυνάμωμα των βερολινέζικων SA, η ραγδαία εξάπλωση των οποίων είχε ρίζες στο παρελθόν. Βλέπετε, οι Ναζί δεν ήταν και τόσο παρείσακτοι όσο λεγόταν. Γιατί τα SA είχαν μακρά ιστορία στο *Neukölln*. Ο τοπικός πυρήνας του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος λειτουργούσε από το 1926 και ο ηγέτης της *Sturm 21* (ένας 25χρονος πωλητής) ήταν μέλος του Κόμματος από την ίδρυσή του. Μέχρι τα μέσα του 1931, το *Neukölln* διέθετε τρία *Sturme* και, σύμφωνα με τις πληροφορίες των ίδιων των Κομμουνιστών, στο τέλος του Αυγούστου το Ναζιστικό Κόμμα είχε περί τα 1.300 μέλη και 9 ταβέρνες-αρχηγεία. Την ίδια στιγμή Κομμουνιστές και Ναζί γνωρίζονταν καλά από παλιά. Οι Κομμου-

νιστές αναγνώρισαν και αντιμετώπισαν τα SA ως φυσική απειλή ήδη από τον Οκτώβριο του 1929, όταν η πρώτη ομάδα των SA εκεί αριθμούσε 70 μέλη. Ο αρχηγός των SA θεωρεί από πλευράς του ως κομβικό σημείο όξυνσης των εχθροπραξιών ανάμεσα στις δύο ομάδες κάποιο περιστατικό κατά την προεκλογική περίοδο του 1930. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι το 1931 η αντιπαλότητα ανάμεσα στα δύο Κόμματα δυνάμωσε περισσότερο τις τάξεις των αντιφασιστών της *Kampfgrund*²⁸ παρά τα SA. Από την άλλη βέβαια, υπήρξαν και ορισμένες απώλειες, όταν για παράδειγμα κατά τη διάρκεια των διώξεων που ακολούθησαν μια επίθεση στην ταβέρνα του Μπούου, ένας ηγέτης των Κομμουνιστών αγωνιστών προσχώρησε στα SA.

Φυσικά το ότι τα SA είχαν παρουσία στο *Neukölln* δεν σήμαινε πως ήταν και καλοδεχούμενα στη *Richardstrasse*. Την περίοδο που η *Sturm 21* μετακόμιζε στην περιοχή, η δημόσια προσοχή ήταν στραμμένη στα εγκλήματα των βερολινέζικων SA, εξαιτίας της δίκης για τη δολοφονική δράση μελών της *Sturm 33* –του περιβόητου τάγματος που λυμαινόταν το Σαρλότενμπουργκ²⁹. Δεδομένων λοιπόν του χαρακτήρα και της ιστορίας του κτιρίου, αλλά και των αισθημάτων που είχε προκαλέσει η παρουσία των Εθνικοσοσιαλιστών, η ένταση δεν θα αργούσε να ξεσπάσει ανάμεσα στους ενοίκους και

τους νέους καλεσμένους του Μπόου. Πόσο μάλλον, όταν λίγο μετά την άφιξη της *Sturm 21* υπήρξαν αναφορές για άντρες των SA να κατουράνε στους διαδρόμους, να κραδαίνουν τα πιστόλια τους σε παιδιά που έπαιζαν στην αυλή, απειλώντας να πυροβολήσουν στα παράθυρα των διαμερισμάτων.

Στις 28 Αυγούστου ο υπεύθυνος του Κ.Κ. για τον πυρήνα της *Richardstrasse 35* οργάνωσε συνέλευση των κατοίκων στην οποία τέθηκε ως επιτακτική η έναρξη απεργίας ενοικίου. Η πρόταση υιοθετήθηκε και λίγες μέρες αργότερα η *Rote Fahne*³⁰ μιλούσε για επιτυχία σε κάθε επίπεδο: η εφημερίδα πούλησε 300 φύλλα περισσότερα, οι Σοσιαλδημοκράτες εκδήλωσαν ενδιαφέρον, η ομάδα αυτοάμυνας του κτιρίου αριθμούσε ήδη 60 μέλη και οι ένοικοι συγκρότησαν επιτροπή δράσης. Η απόφαση έλεγε πως η απεργία θα ξεκινούσε την 1η του Σεπτεμβρίου σε περίπτωση που τα SA δεν εκδιώκονταν από την περιοχή, ωστόσο η πρώτη απόπειρα πραγματοποίησης της απέτυχε. Ο ίδιος ο Γκέμπελς εξάλλου είχε δώσει διαταγές να κρατηθεί η *Richardstrasse* με κάθε κόστος. Τις εβδομάδες που ακολούθησαν, η ένταση οξύνθηκε με αμφότερο τον κομματικό τύπο να ρίχνει λάδι στη φωτιά. Στις 3 του Σεπτεμβρίου η Εθνικοσοσιαλιστική *Der Angriff* [Επίθεση] έγραφε πως "όπως και να 'χει, τα πράγματα έχουν χειροτερέψει τόσο που ένας άντρας των SA δεν τολμά να ξεστρατίσει

μόνος προς τη *Richardstrasse*". Την ίδια περίοδο, τα κεντρικά γραφεία του Κ.Κ. στο Βερολίνο λάμβαναν ειδοποιήσεις πως τα κορίτσια δεν είναι πλέον ασφαλή τα βράδια. Η κατάσταση μύριζε μπαρούτι. Στην αυλή πίσω από την ταβέρνα άρχιζαν να μαζεύονται ομάδες που φώναζαν "*Schlagt die Faschisten*" (Τσακίστε τους φασίστες) και "Συνεχίστε την κόκκινη απεργία". Τα παράθυρα της ταβέρνας που έβλεπαν στην αυλή είχαν θρυμματιστεί και μέχρι τα μέσα του Οκτώβρη είχε εγκατασταθεί στη γειτονιά ειδική μονάδα της αστυνομίας που απαγόρευε τις συναθροίσεις στο μπροστινό μέρος του κτιρίου. Ομάδα στελεχών του Κ.Κ. που επισκέφτηκε τη *Richardstrasse* απογευματινή ώρα βρήκε το δρόμο παντελώς εγκαταλελειμμένο –εικόνα ασυνήθιστη για εργατική συνοικία αλλά και σημάδι καθαρότερο από κάθε μπάχαλο πως κάτι πήγαινε στραβά.

Στο μεταξύ, η απεργία ενοικίου θα άρχιζε ξανά. Στις 29 Σεπτεμβρίου, οι κάτοικοι συναντήθηκαν και αποφάσισαν ως ημέρα επανεκκίνησης της απεργίας την 1η Οκτώβρη, έχοντας προετοιμαστεί και δημοσιοποιήσει την προσπάθεια τους καλύτερα από την πρώτη φορά. Η *Vorwärts*³¹ κάλυψε ευνοϊκά το ζήτημα, αναφέροντας τον τραυματισμό αντρών τόσο της *Reichsbanner*³² όσο και Κομμουνιστών. Κολλήθηκαν αφίσες που ανακοίνωναν την απεργία

και μοιράστηκαν πολυγραφημένα φυλλάδια που εξηγούσαν τις αιτίες αναστολής της πρώτης απόπειρας. Πιο συγκεκριμένα, ανέφεραν πως η απεργία είχε αναβληθεί, γιατί η διεύθυνση του κτιρίου έχοντας υποκύψει στις πιέσεις υποσχέθηκε να διώξει τα SA –ισχυρισμό που η ίδια η διεύθυνση αρνήθηκε. Επιπλέον, καταγγελλόταν η στάση της αστυνομίας που (σύμφωνα με μαρτυρίες) είχε δηλώσει πως το κτίριο θα έπρεπε να “απολυμανθεί”³³ μιας και οι μισοί ένοικοι ήταν ούτως ή άλλως εγκληματίες. Οι πολιορκημένοι κάτοικοι συνειδητοποίησαν πως το μόνο που τους είχε απομείνει ήταν η αλληλοβοήθεια: όποιος πλήρωνε το ενοίκιο του θα θεωρούνταν απεργοσπάστης και συνεργάτης των εχθρών. Επίσης, ορίστηκε συμβολαιογράφος στον οποίο θα μπορούσαν γίνονται οι καταθέσεις των ενοικίων με σκοπό την υποστήριξη της απεργίας.

Ωστόσο, παρά την προετοιμασία εβδομάδων και την οργανωτική υποστήριξη από το Κ.Κ., η απεργία του Οκτωβρίου απέτυχε. Κι αυτό, γιατί βασίστηκε σε δυνάμεις που ουσιαστικά δεν υπήρχαν καθώς, όπως φάνηκε, οι ένοικοι της Richardstrasse στάθηκαν πρακτικά αδύναμοι απέναντι στον ιδιοκτήτη. Η απειλή της έξωσης που εκτόξευε ο διαχειριστής του κτιρίου κάθε φορά που υπήρχαν σημάδια ενδεχόμενης δραστηριοποίησης αποτέλεσε κρίσιμο ανασταλτικό παράγοντα. Αυτό που έσπασε, ωστόσο, τη

ραχοκοκαλιά της απεργίας ήταν η ύπαρξη ενός αριθμού ενοίκων που ζούσαν από την Πρόνοια, πράγμα που με τη σειρά του σήμαινε πως δεν μπορούσαν να παρακρατήσουν το νοίκι τους μιας και αυτό πληρωνόταν κάθε μήνα από το αρμόδιο γραφείο κατευθείαν στο διαχειριστή του κτιρίου. Μετά από δύο εβδομάδες απεργίας, ο διαχειριστής ανακοίνωσε πως έχει εισπράξει το 80% των ενοικίων, κάνοντας στη συνέχεια επίσημη πρόταση για τη λήξη της. Η μαζική απάντηση των εργατών του *Braunschweig*³⁴ στη βία των SA στις 18 του Οκτώβρη έδωσε μια νότα αισιοδοξίας που έκανε τους Κομμουνιστές να το ξανασκεφτούν. Αλλά η συνέλευση των κατοίκων που θα συζήταγε αυτά τα πράγματα στις 21 του ίδιου μήνα θα ήταν και η τελευταία της απεργίας. Στη δέκατη όγδοη ημέρα της απεργίας, ο Μπόου υπέκυψε στα τραύματα που είχε υποστεί μετά από επίθεση που έγινε στην ταβέρνα του. Στη συνέχεια, η συνέλευση των ενοίκων διαλύθηκε από την αστυνομία, καταλήγοντας σε 30 συλλήψεις".

Αυτά όσον αφορά στην εξιστόρηση των γεγονότων από την Υβ Ρόζενχαφτ. Η επίθεση στην οποία αναφέρεται έλαβε χώρα στις 15 Οκτώβρη από 30 διαδηλωτές, οι οποίοι ανοίγοντας πυρ κατά της ταβέρνας τραυμάτισαν κάποιους πελάτες αλλά και (θανάσιμα τελικά) τον Μπόου.

Όπως βλέπουμε, η απόπειρα ενοποίησης της μαζι-

κής και της ένοπλης πάλης απέτυχε, αν μη τι άλλο επειδή η απεργία είχε καταστεί αδύνατη εξαιτίας αυτού του ισοπεδωτικού μηχανισμού ελέγχου που αποτελούσε το σύστημα Πρόνοιας και τον οποίο περιγράψαμε παραπάνω. Η πλειοψηφία των ενοίκων ήταν γραμμένοι στη δημοτική Πρόνοια, η οποία κατέβαλε ολόκληρο ή τμήμα του ενοικίου κατευθείαν στον ιδιοκτήτη: ακόμα και να το ήθελαν, οι άνθρωποι αυτοί δεν θα μπορούσαν να προχωρήσουν σε απεργία ενοικίου. Η αντεκδικητική ένοπλη δράση δεν ήταν δύσκολο να οργανωθεί και να πραγματοποιηθεί, αλλά το γεγονός πως δεν ήταν αρθρωμένη στη μαζική δράση έδωσε τη νίκη στους Ναζί που από εκείνη τη στιγμή κι έπειτα έπαψαν να συναντούν οποιαδήποτε αντίσταση στο τετράγωνο της *Richardstrasse 35*. Ταυτόχρονα, η ομάδα των ενοίκων που πρωτοστάτησε στην απεργία πέρασε το κατώφλι μιας περιόδου τρόμου, καθώς τα μέλη της είτε ήταν ύποπτα είτε ήταν υπόδικα για το θάνατο του Μπούου.

Πρόκειται φυσικά για ένα μεμονωμένο επεισόδιο, είναι ωστόσο ενδεικτικό του είδους των συνθηκών που είχε να αντιμετωπίσει το γερμανικό προλεταριάτο όταν επιχειρούσε να αντισταθεί στη ναζιστική προέλαση: την καταστολή της σοσιαλδημοκρατικής αστυνομίας, την πείνα και την ανέχεια της ανεργίας, τους ελεγκτικούς μηχανισμούς του συστήματος Πρόνοιας, τις αντιφάσεις και την αναποφασιστικότητα του Κ.Κ., τη θλιβερή ανεπάρκεια του εξοπλισμού μπροστά σε έναν κα-

λύτερα αρματωμένο, πληρωμένο και οργανωμένο αντίπαλο. Στοιχεία που φυσικά καταδεικνύουν ακόμη πιο έντονα τον ηρωισμό και την αυταπάρνηση εκείνων των Γερμανών εργατών που επιχείρησαν να προστατέψουν τις "κόκκινες περιοχές" από τους εισβολείς.

Το γενικό συμπέρασμα από αυτά τα κομμάτια της ιστορίας είναι ότι η άποψη που υποστηρίζει πως το γερμανικό προλεταριάτο παραδόθηκε αμαχητί είναι ψευδής. Η ουσία του ζητήματος είναι πως οι δυνατότητες της προλεταριακής αντίστασης είχαν ήδη φθαρεί κατά τη διάρκεια των χρόνων της Κρίσης, όταν η Δημοκρατία της Βαϊμάρης κυβερνιόταν με ημι-διδασκατορικές μεθόδους από εκείνες που άνοιξαν το δρόμο στον Χίτλερ. Οι δυνάμεις όσων αντιστάθηκαν συνάντησαν τα όριά τους. Τα χρόνια που προηγήθηκαν της κατάληψης της εξουσίας από τους Ναζί ήταν χρόνια ενός ακήρυχτου εμφυλίου. Στις συνθήκες που αναγκάστηκαν να ξεδιπλώσουν την αντίστασή τους είναι πολύ δύσκολο να φανταστούμε πώς θα μπορούσαν να τα έχουν καταφέρει καλύτερα. Γι' αυτό και η γνώμη εκείνων των ιστορικών που λέει πως η γερμανική εργατική τάξη υποτάχτηκε στον Χίτλερ δίχως αντίσταση είναι ταυτόχρονα άδικη και λαθεμένη, είναι μια παρωδία της πραγματικότητας, είναι μια θέση που αντανακλά μόνο την άγνοια και τη μεροληψία των εκφραστών της.

Επίσης, παράλληλα με την αναγνώριση του ηθικού και του πολιτικού σθένους στην αντίσταση του γερμα-

νικού προλεταριάτου ενάντια στη ναζιστική τρομοκρατία, θα πρέπει επίσης να αναγνωρίσουμε πως το Κομμουνιστικό Κόμμα υπήρξε η οργάνωση εκείνη που με αποφασιστικότητα και ριζοσπαστισμό διεξήγγε τον αγώνα αυτό χρησιμοποιώντας όλα τα αναγκαία μέσα –ακόμα και τα παράνομα. Στα πλαίσια αυτά θα ήταν λογικό να αναρωτηθούμε σε ποιο βαθμό η εκπαίδευση των “στρατιωτικών στελεχών” του Κ.Κ. (εκείνων δηλαδή που είχαν εκπαιδευτεί στη Σοβιετική Ένωση πάνω σε συνθήκες εμφύλιου πολέμου, ένοπλης παρανομίας και εξέγερσης) ήταν κατάλληλη για την πολιτική-στρατιωτική κατάσταση όπου βρέθηκαν αναμεμειγμένοι. Μια κατάσταση που καθοριζόταν από άλλου τύπου παραβατικές προλεταριακές συμπεριφορές και από διαφορετικές μορφές ελέγχου του μητροπολιτικού πεδίου. Με άλλα λόγια, μιλάμε για μια κατάσταση που δεν είχε να κάνει ούτε με κάποιο “προ-εξεγερσιακό στάδιο”, ούτε με τη μάχη για την κατάληψη της εξουσίας, ούτε με τις επιχειρήσεις του Κόκκινου Στρατού.

Είμαι βέβαιος πως σημαντικό ρόλο θα πρέπει να έπαιξαν και οι αυθόρμητες, ανεπίσημες μορφές αντίστασης, από μη κομματικούς κύκλους και νεανικές ομαδοποιήσεις –κοντολογίς, από εκείνη την κληρονομιά της αυτονομίας και της ανταγωνιστικής κουλτούρας που είχε συσσωρευτεί στις προλεταριακές μητροπόλεις και εκδηλώθηκε δίχως οι φορείς της να περάσουν από κομματικές σχολές. Παράλληλα, πρέπει να

θυμόμαστε πως ταυτόχρονα με την ευρέως διαδεδομένη κουλτούρα των κομμουνιστικών οργανώσεων, υπήρχε και μια απέραντη περιοχή του πολιτικού επηρεασμένη από σοσιαλεπαναστατικές και αναρχο/ελευθεριακές κουλτούρες. Ένα ευμέγεθες κομμάτι του πολιτικοποιημένου προλεταριάτου εντοπιζόταν στην αναρχοσυνδικαλιστική οργάνωση *Freie Arbeiter Union* (FAU), η οποία είχε φτάσει να αριθμεί μέχρι και 400.000 μέλη (κατά βάση οικοδόμους και εργάτες στην υφαντουργία, ενώ αργότερα επεκτάθηκε σε εργάτες από μικρά και μεγάλα εργόστασια και στους ανθρακωρύχους). Επρόκειτο για μια καθαρόαιμη προλεταριακή οργάνωση χωρίς διανοούμενους ή στελέχη από τα μικροαστικά ή μεσαία στρώματα.

Σε σύγκριση με αυτές τις τάσεις του κινήματος που αντιπροσώπευαν την ενεργητική, καθημερινή, δρόμο-το-δρόμο αντίσταση στο Ναζισμό, η δράση και η πολιτική των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων έτειναν περισσότερο προς τις διαδηλώσεις και λιγότερο προς τη σύγκρουση. Είναι, βέβαια, αλήθεια πως εκατοντάδες μέλη του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος και των συνδικάτων του είχαν συμμετάσχει από ταξική αλληλεγγύη σε ποικίλες ενέργειες αντίστασης στη ναζιστική επέλαση. Ωστόσο, η κριτική μας στην ηγεσία και τους μηχανισμούς του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (που μέχρι και τα τέλη του 1932 εξακολουθούσαν να πιστεύουν πως ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την αποκα-

λούμενη Δημοκρατία της Βαϊμάρης ήταν ο Μπολσεβικισμός) δεν μπορεί παρά να είναι η καταδίκη και η περιφρόνηση για τον βαθύ αντι-προλεταριακό σεχταρισμό τους, την τρομακτική πολιτική τους μυωπία και την απύθμενη δειλία που επέδειξαν απέναντι στην έλευση του Ναζισμού.

Όσον αφορά δε το Κ.Κ., θεωρώ πως θα μπορούσαμε να πούμε ότι εξαιρώντας κάποιους δισταγμούς αλλά και μια μεγάλη σειρά λαθών, αγωνίστηκε αποφασιστικά για να ανακόψει τη ναζιστική προέλαση. Το περιεργό, ωστόσο (όσο και αντιθετικό με όλα αυτά), είναι πως στα ιστορικά βιβλία βρίσκουμε συχνά τη θέση πως "οι Κομμουνιστές και οι Ναζί πολέμησαν δίπλα-δίπλα και ενάντια στους θεσμούς της Βαϊμάρης". Βρίσκουμε μάλιστα συχνές αναφορές στα δύο επεισόδια όπου βρέθηκαν να συμμετέχουν σε μέτωπο εναντίον του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος: την απεργία στις δημόσιες συγκοινωνίες στο Βερολίνο το φθινόπωρο του 1932 και το δημοψήφισμα κατά της πρωσικής κυβέρνησης υπό τον Όττο Μπράουν. Πάντα ακούς γι' αυτά και σχεδόν ποτέ για τις σώμα-με-σώμα συγκρούσεις ανάμεσα στους οργανωμένους στο Κ.Κ. προλετάριους και τις ναζιστικές συμμορίες.

Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να εστιάσω στον κεντρικό ρόλο που έπαιξε εκείνα τα χρόνια στο Βερολίνο ο μεγάλος αντίπαλος του Γιόζεφ Γκέμπελς, ο Βάλτερ Ούλμπριχτ [Walter Ulbricht]. Κάνοντας κάτι τέτοιο

δεν σκοπεύω να εξάρω τον μετέπειτα ρόλο του ως αρχηγού του SED³⁵ και πρωθυπουργού της Ανατολικής Γερμανίας. Γιατί η αλήθεια είναι πως με το που άγγιξε την εξουσία, ο Ούλμπριχτ προτίμησε να ξεχάσει τα ηρωικά βαιϊμαρινά του κατορθώματα, μιας και η ανάκληση των πραγματικών γεγονότων της περιόδου αυτής θα έθετε σε κίνδυνο τη σχέση του με τους Σοσιαλδημοκράτες και θα αμαύρωνε το νομιμόφρον και καθωσπρέπει προφίλ που ο μεταπολεμικός Κομμουνισμός αναζητούσε για τον εαυτό του.

Από τη συνθηκολόγηση των συνδικάτων στα πρώτα μέτρα της χιτλερικής κυβέρνησης για τη βιομηχανία

Στις 30 Ιανουαρίου του 1933 ο Χίτλερ έγινε καγκελάριος. Στις 21 Μαρτίου τα ναζιστικά τάγματα επιτέθηκαν σε διάφορα γραφεία συνδικάτων, κυρίως της ομοσπονδίας ADGB, η οποία αν και το 1921 είχε φτάσει τα 8 εκατομμύρια μέλη, μέχρι το τέλος του 1932 είχε πέσει στα 4,5 (αν και ο αριθμός δεν είναι αντιπροσωπευτικός λόγω των συνθηκών). Την ίδια ημέρα, ο Λάιπαρτ [Leipart] –πρόεδρος της ADGB– έγραφε στον Χίτλερ πως: *“Τα συνδικάτα δεν σκοπεύουν να δράσουν στο πεδίο που άπτεται της πολιτικής του κράτους. Σκοπός τους είναι περισσότερο να ευθυγραμμίσουν τα δίκαια αιτήματα των εργατών με την κοινωνική και οικονομική πολιτική της κυβέρνησης”*. Λίγες μέρες μετά, ο Λάιπαρτ έγραψε ξανά στον Χίτλερ για να τον ενημερώσει πως τα συνδικάτα δεν έ-

χουν καμία σχέση με το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και ότι είναι πρόθυμα να συνεργαστούν με την κυβέρνηση. Εντωμεταξύ, τα χριστιανικά συνδικάτα αυτοανακηρύχθηκαν "απολίτিকা" και τα σωματεία των λευκών κολλάρων (που ελέγχονταν από τα χριστιανικά και τα κεντροδεξιά σωματεία) ανακοίνωσαν την υποταγή τους στο καθεστώς.

Μερικές μέρες αργότερα, ο Χίτλερ ανακήρυξε την Πρωτομαγιά σε εθνική αργία και η ηγεσία της πρώην σοσιαλιστικής ομοσπονδίας ADGB κάλεσε τα μέλη της να συμμετάσχουν στους εορτασμούς. Αυτό ήταν και το σημείο της ολοκληρωτικής συνθηκολόγησης. Στις 2 Μαΐου, σε μία συντονισμένη πανγερμανική δράση, κομάντος των SS και της SA κατέλαβαν τα γραφεία των συνδικάτων, όλα τα γραφεία του συνδικαλιστικού Τύπου, τα κεντρικά γραφεία της "Τράπεζας των Εργατών, Υπαλλήλων και Διοικητικών" στο Βερολίνο καθώς και τα υποκαταστήματά της σε όλο το Ράιχ, χωρίς να συναντήσουν αντιστάσεις. Ο ίδιος ο Λάιπαρτ συνελήφθη μαζί με όλους τους συνδικαλιστές ηγέτες επιμέρους σωματείων, τους διοικητές της Τράπεζας των Εργατών, όλα τα μεσαία και ανώτερα συνδικαλιστικά στελέχη και τους εκδότες του συνδικαλιστικού Τύπου. Σε όλη τη χώρα οι κομάντος των Ναζί έδρασαν με ειρηνικό και πειθαρχημένο τρόπο, σαν να υπήρχε μια σιωπηρή συμφωνία ανάμεσα στους επιτιθέμενους και τα θύματά τους. Τα περιστατικά αντίστασης ήταν ελάχιστα

και μεμονωμένα. Ακόμη και οργανώσεις με την πιο μακρόχρονη παράδοση στο εργατικό κίνημα συνθηκολόγησαν επαίχοντα μπροστά στη βία της δικτατορίας.

Όλα αυτά συνέβησαν πριν από εξήντα ακριβώς χρόνια. Ο σκοπός της σημερινής συνάντησης είναι να ανακαλέσουμε μερικούς από τους παράγοντες που κατέστησαν εφικτή τη νίκη του Εθνικοσοσιαλισμού και την ήττα της γερμανικής εργατικής τάξης και των οργανώσεών της. Κλείνοντας, λοιπόν, θα ήθελα να σκιαγραφήσω μερικές από τις συνθήκες που επέτρεψαν στο ναζιστικό καθεστώς να εδραιώσει την εξουσία του, να μειώσει την ανεργία και σε τελικό βαθμό να δημιουργήσει ένα σύστημα πειθάρχησης/αφομοίωσης του εργατικού δυναμικού.

Έχουν γίνει πολλές μελέτες πάνω στην εργατική πολιτική των πρώτων τριών χρόνων του ναζιστικού καθεστώτος, πριν δηλαδή από την έναρξη του "Τετραετούς Πλάνου". Οι ερευνητές έχουν ψάξει όχι μόνο τους μετασχηματισμούς της βιομηχανικής εργασίας, αλλά και τις συνθήκες διαβίωσης της εργατικής τάξης, τη στάση και τις συμπεριφορές της, τις συνδικαλιστικές κινήσεις των Εθνικοσοσιαλιστών, το Γερμανικό Εργατικό Μέτωπο, τις δομές της εργοστασιακής διοίκησης κλπ. Εν ολίγοις, σήμερα διαθέτουμε ένα τεράστιο υλικό που επιβεβαιώνει τις βασικές θέσεις του Τιμ Μείσον.

Στις σημειώσεις που ακολουθούν, θα χρησιμοποιήσω τέσσερις βασικές πηγές: τη δουλειά που έγινε από

το Ίδρυμά μας πάνω στο "Ίνστιτούτο για την Επιστήμη της Εργασίας" του Γερμανικού Εργατικού Μετώπου και ειδικότερα την έκθεση για τις κοινωνικές πολιτικές του ναζιστικού καθεστώτος από τον Καρλ Χάινς Ροθ, που πρόκειται να δημοσιευτεί το 1994. Το βιβλίο του Ρούντιγκερ Χάχτμαν [Rüdiger Hachtmann] "*Industriearbeit im Dritten Reich*" (1989) ("Η βιομηχανική εργασία στο Τρίτο Ράιχ"), με υπότιτλο "Έρευνα για τις συνθήκες εργασίας και τους μισθούς στη Γερμανία από το 1933 μέχρι το 1945". Το βιβλίο του Ματίας Φρέσε [Matthias Frese], "*Betriebspolitik im Dritten Reich*" (1989), ("Εταιρική πολιτική στο Τρίτο Ράιχ, με υπότιτλο "Γερμανικό Εργατικό Μέτωπο, Υπάλληλοι και Κρατική Γραφειοκρατία στη Γερμανική Βιομηχανία, 1933-39". Και το βιβλίο του Γκούντερ Μορς [Günther Morsch], "*Arbeit und Brot*" (1993) ("Δουλειά και Ψωμί": Μελέτες πάνω στις συνθήκες, στάσεις και συμπεριφορές των Γερμανών εργατών, 1933-37"). Θα προσθέσω στοιχεία από έρευνες πάνω σε συγκεκριμένες βιομηχανίες (για παράδειγμα από αυτήν του Ιδρύματός μας για το *Daimler Benz-Buch*) και σε συγκεκριμένες περιοχές (για παράδειγμα από τη "*Bremen im Dritten Reich*" ("Η Βρέμη στο Τρίτο Ράιχ" των Ίνγκε Μάρσολεκ [Inge Marbolek] και Ρενέ Οτ [René Ott]).

Προκειμένου να καταλάβουμε την πολιτική του χιτλερικού καθεστώτος απέναντι στην εργατική τάξη δεν αρκεί να εξετάσουμε μόνο το πρόβλημα της ανεργίας

και τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν για να την απορροφήσουν. Πρέπει να εξετάσουμε και τα μέτρα που πάρθηκαν για τους εργάτες που είχαν δουλειά. Τα μέτρα αυτά δεν προβλήθηκαν ως μέτρα υπέρ της απασχόλησης, αλλά ως πρωτοβουλίες για την τόνωση της βιομηχανικής ανάπτυξης και για το λόγο αυτό εισήχθησαν μέσω της σφικτής συνεργασίας του κρατικού μηχανισμού με το μεγάλο κεφάλαιο. Αυτό θα ήταν και το κατάλληλο σημείο για να ανοίξουμε το θέμα των ταξικών μετασχηματισμών τους οποίους, μέχρι στιγμής, έχουμε προσεγγίσει μόνο επιφανειακά. Αυτό που έχουμε εδώ είναι ένα περιβάλλον τεχνολογικών καινοτομιών και κρίσιμων αλλαγών στην οργάνωση της εργασίας (και πιο συγκεκριμένα στην εξειδίκευση). Ένα περιβάλλον αναδιάρθρωσης με χαρακτηριστικά πολύ διαφορετικά από αυτά της περιόδου 1924-28 (δηλαδή της φάσης της αποκαλούμενης "ορθολογικοποίησης", της δραστηκής μείωσης των θέσεων εργασίας εξαιτίας της εισαγωγής των μηχανών και της αναδιοργάνωσης της εργασιακής διαδικασίας κλπ).

Τα νούμερα που ακολουθούν δίνουν μια γεύση των επιπτώσεων της πρώτης μεγάλης περιόδου αναδιάρθρωσης και σκιαγραφούν τη σύνθεση της εργατικής τάξης τη στιγμή που ο Χίτλερ κατέλαβε την εξουσία. Από το 1925 ως το 1929, η συνολική αύξηση της παραγωγικότητας στη βιομηχανία έφτασε το 25%, ενώ στον κλάδο των κεφαλαιουχικών αγαθών η αύξηση άγγιξε

το 30%. Το 1925 οι βιομηχανικοί εργάτες αντιπροσώπευαν το 46% του εργατικού δυναμικού, ενώ το 1933 το 46,3%. Δεν υπήρξε, επίσης, κάποια σημαντική αλλαγή στις ισορροπίες ανάμεσα στα διάφορα επαγγελματικά στρώματα: οι δημόσιοι υπάλληλοι και το στρατιωτικό προσωπικό έφταναν το 17%, ενώ τα ποσοστά των αυτοαπασχολούμενων είχαν ανέβει κατά μισή μονάδα το 1933, δηλαδή στο 16,4% των εργαζομένων. Στο σύνολο όμως της περιόδου από το 1925 ως το 1933, ένα από τα πιο χτυπητά φαινόμενα ήταν η αποβολή των γυναικών από την παραγωγική διαδικασία (με 12% μείωση).

Το 1933 το 25% των βιομηχανικών εργατών δούλευαν στον ηλεκτρομηχανολογικό κλάδο. Το 15% στην επεξεργασία τροφίμων, το 13,1% στην κλωστοϋφαντουργία, το 12,5% στις οικοδομές, το 9,7% στον ιματισμό, το 6,5% στην ξυλεία, το 5,4% στα ανθρακωρυχεία, στα κεραμοποιεία το 4,5%, στα χημικά το 3,1%, στα τυπογραφεία το 2,3%, στην παρασκευή χαρτιού το 2,1%, και στις υπηρεσίες ύδρευσης, ηλεκτρισμού και αερίου το 1,9%. Η αλήθεια βέβαια είναι πως ο ηλεκτρομηχανολογικός τομέας συγκέντρωνε τους περισσότερους εργάτες της χώρας, καθώς το 1933 και μόνο ο εν λόγω κλάδος περιλάμβανε έναν πληθυσμό της τάξης των 3.068.500 εργατών, εκ των οποίων μόνο οι 1.862.600 είχαν δουλειά (με άλλα λόγια ο κλάδος είχε 1.194.100 άνεργους). Κι αν συνεχίσουμε με αυτήν τη

μέθοδο –να προσθέτουμε, δηλαδή, τους άνεργους στους εργαζόμενους του κάθε κλάδου– θα βρούμε τον κατασκευαστικό κλάδο στη δεύτερη θέση με έναν πληθυσμό των 2.002.800 εργατών, εκ των οποίων μόνο οι 1.105.600 είχαν δουλειά.

Τα μεγέθη αυτά (αν και σχηματικά) μας δείχνουν πως ο βασικός πυρήνας της γερμανικής βιομηχανικής εργατικής τάξης ήταν συγκεντρωμένος στον ηλεκτρομηχανολογικό κλάδο. Έτσι, αν το ναζιστικό κράτος ήθελε να πάρει μέτρα για την εκ νέου διαμόρφωση της εργατικής τάξης, θα έπρεπε να ασχοληθεί με τους συγκεκριμένους κλάδους. Από εκεί και πέρα, σε ό,τι αφορά τους άλλους τομείς, οι εργάτες του κλάδου των κατασκευών είχαν πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτούς της βιομηχανίας, ενώ οι κλάδοι της υφαντουργίας και του ιματισμού χαρακτηρίζονταν από την ισχυρή παρουσία γυναικών. Για παράδειγμα, το 1933 οι γυναίκες αριθμούσαν το 56,4% του εργατικού δυναμικού στην υφαντουργία και το 68,2% στον ιματισμό.

Τώρα, η γεωγραφική διασπορά των εργοστασίων στη Γερμανία είχε σε γενικές γραμμές ως εξής: η υφαντουργία και ο ιματισμός παρουσίαζαν μεγάλη συγκέντρωση στη Σαξονία και στις γειτονικές περιοχές, με ένα γυναικείο επίπεδο εργασίας υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο, που άγγιζε το 70%. Η περιοχή με τα μεγάλα λιμάνια του Βορρά (Αμβούργο, Βρέμη και Κίελο), καθώς και οι περιοχές του Βερολίνου, της Κάτω

Σαξονίας, της κεντρικής και νότιας Γερμανίας είχαν τις μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες, τα ναυπηγεία, τα εργοστάσια μηχανολογικού και ηλεκτρολογικού εξοπλισμού. Η βαριά βιομηχανία, τα ανθρακωρυχεία και η βιομηχανία χάλυβα ήταν συγκεντρωμένα στη Ρουρ και στη μεγάλη βιομηχανική ζώνη της Βεστφαλίας και της Ρηνανίας.

Γενικά μιλώντας, αυτά ήταν τα τρία οχυρά της βιομηχανικής εργατικής τάξης που ο Χίτλερ σκόπευε να ενσωματώσει στο ολοκληρωτικό του κράτος. Ο λόγος βέβαια ήταν ότι επρόκειτο για τους πιο μαχητικούς τομείς της βιομηχανικής εργατικής τάξης, με τις βαθύτερες κομμουνιστικές και σοσιαλιστικές παραδόσεις και το ισχυρότερο συνδικαλιστικό υπόβαθρο.

Οπότε, αν εξετάσουμε την πολιτική που υιοθετήθηκε για τη βιομηχανία εκείνη την περίοδο, σε συνδυασμό με τις αναδιαρθρώσεις και τις τεχνολογικές καινοτομίες, ορισμένα πράγματα γίνονται προφανή.

Για παράδειγμα, οι βιομηχανικές περιοχές που χαρακτηρίζονταν από μεγάλους αριθμούς γυναικών εργατριών (οι οποίες στα μάτια των εργοδοτών συνιστούσαν ένα όχι και τόσο επιτακτικό πρόβλημα πειθαρχίας) αφήνονταν στο περιθώριο των αναδιαρθρώσεων και των καινοτομιών. Έτσι, οι βιομηχανίες υφαντουργίας και ιματισμού δεν είχαν σημαντικές εξελίξεις και δεν γνώρισαν μεγάλους μετασχηματισμούς. Οι πιο σημαντικές αλλαγές έγιναν στον μηχανολογικό κλάδο,

και ειδικότερα στην κατασκευή μέσων μεταφοράς και μηχανημάτων.

Γιατί όμως οι γυναίκες θεωρήθηκαν το πιο πειθήνιο κομμάτι της εργατικής τάξης; Ήδη από την εποχή της δημοκρατίας της Βαϊμάρης οι γυναίκες υποβάλλονταν σε διακρίσεις. Οι μισθοί τους ήταν 30-40% μικρότεροι από τους αντρικούς, ενώ στην αυτοκινητοβιομηχανία η αμοιβή με το κομμάτι αντιστοιχούσε στο μισό της αντιστοιχίας αντρικής. Μεγάλο κομμάτι των εργαζόμενων γυναικών είχε αποκλειστεί από το ασφαλιστικό σύστημα. Όπως προαναφέραμε, οι τελευταίες κυβερνήσεις της Βαϊμάρης είχαν περάσει νέους κανονισμούς που στόχευαν στον αποκλεισμό από τα κοινωνικά επιδόματα συγκεκριμένων πληθυσμιακών στρωμάτων, ανάμεσα στα οποία οι γυναίκες και πιο ειδικά οι νεαρές και ανύπαντρες. Κατα την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης, η κοινωνική κατάσταση του γυναικείου πληθυσμού επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο εξαιτίας μιας προπαγανδιστικής εκστρατείας ενάντια στις παντρεμένες γυναίκες που εργάζονταν: κατηγορούνταν πως έκλεβαν τις δουλειές των αντρών και πως είχαν δύο μισθούς, το δικό τους και των συζύγων τους. Πράγμα που σήμαινε πως όταν ερχόταν η ώρα για περικοπές, οι γυναίκες αυτές ήταν οι πρώτες που απολύονταν.

Τώρα βέβαια δεν είναι η ώρα να θίξουμε το ζήτημα για τη γυναικεία πολιτική του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους, παρότι με αυτό το θέμα έχουν ήδη ασχοληθεί

ορισμένοι από τους καλύτερους ιστορικούς της ναζιστικής περιόδου. Φτάνει μόνο να αναφέρουμε ότι το χιτλερικό κράτος δεν προωθούσε τη γυναικεία εργασία. Για την ακρίβεια, προωθούσε την εικόνα της γυναίκας που είναι ολοκληρωτικά αφοσιωμένη στον άντρα της και την αναπαραγωγή. Αυτό, βέβαια, δεν σήμαινε πως στις περιπτώσεις όπου η γυναικεία απασχόληση ήταν υψηλή, οι γυναίκες αντικαθίσταντο από άντρες. Παρόλο που η γυναίκα επί Χίτλερ παρουσιαζόταν ως ο κατεξοχήν εκτροφέας καθαρόαιμων τέκνων, η γυναικεία εργασία στη βιομηχανία δεν μειώθηκε στα χρόνια πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (και για να μιλήσουμε με ποσοστά, από το 29,3% το 1933 έπεσε στο 25,2% το 1938). Σε απόλυτους αριθμούς, οι γυναίκες που εργάζονταν στην βιομηχανία αυξήθηκαν από τις 1.205.000 το 1933 στις 1.549.000 το 1936. Όπως επίσης και σε διάφορους κρίσιμους τομείς, π.χ. της μηχανολογίας (όχι όμως στην αυτοκινητοβιομηχανία) και της ηλεκτρομηχανικής, η γυναικεία απασχόληση αυξήθηκε. Κατ' αντιστοιχία, έφτασε από το 40,1% και 37% το 1933 στο 41,6 και 38,8% το 1938.

Στην κλωστοϋφαντουργία της Σαξονίας όπου το 70% του εργατικού δυναμικού ήταν γυναίκες, τα χρόνια πριν τον Πόλεμο σημειώθηκαν απολύσεις και μείωση μισθών, λόγω έλλειψης πρώτων υλών που προκλήθηκε από την πολιτική των Ναζί περί αυτάρκειας. Έτσι οι μισθοί στην κλωστοϋφαντουργία –ακόμα και αυτοί

των ειδικευμένων αντρών— ήταν πέντε φορές μικρότεροι από τους αντίστοιχους στην αυτοκινητοβιομηχανία. Αυτό σήμαινε πως οι κλωστοϋφαντουργικές περιοχές της Σαξονίας, της Θουριγγίας και της Ρηνανίας ήταν περιοχές μεγάλης φτώχειας καθ' όλη την περίοδο πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και οι εργάτες ενθαρρύνονταν να μετακινηθούν σε άλλες βιομηχανικές περιοχές όπου (από το 1936 και μετά) βιομηχανικοί τομείς-κλειδιά αντιμετώπιζαν έλλειψη ειδικευμένων εργατών. Το καθεστώς εκμεταλλευόταν αποτελεσματικά τέτοιες ανισορροπίες μεταξύ διαφορετικών κλάδων ή περιοχών προκειμένου να εξασφαλίσει την πειθαρχία της εργατικής τάξης.

Η κατάσταση συνεπώς στις υψηλά βιομηχανοποιημένες περιοχές διέφερε δραματικά από την κατάσταση στις κλωστοϋφαντουργικές περιφέρειες, λόγω μάλιστα της επέκτασης των τεχνολογικών καινοτομιών. Ωστόσο, πριν φέρουμε παραδείγματα από τις βιομηχανίες αυτοκινήτων και αεροναυπηγικής, ας επιμείνουμε λίγο ακόμη σε εκείνο το σημαντικό παράγοντα που χαρακτήριζε την ταξική σύνθεση στη Γερμανία την εποχή που ο Χίτλερ πήρε την εξουσία. Αναφερθήκαμε και προηγουμένως στο δραματικό κατακερματισμό της εργατικής τάξης. Έναν κατακερματισμό που γιγαντωνόταν καθόλη την περίοδο της Βαϊμάρης. Πιο συγκεκριμένα: το 1925 το 30,4% των εργατών δούλευε σε επιχειρήσεις με λιγότερους από 200 υπαλλήλους και έ-

να 22,7% σε επιχειρήσεις με το πολύ τρεις υπαλλήλους. Αυτό αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο αν θέλουμε να καταλάβουμε γιατί ο Χίτλερ δεν συνάντησε καμία σημαντική δυσκολία στο να ενσωματώσει και να πειθαρχήσει την εργατική τάξη από τη στιγμή που πήρε την εξουσία. Όπως, δυστυχώς, προαναφέραμε οι ιστορικοί δεν ασχολήθηκαν με τα χαρακτηριστικά των μικρών επιχειρήσεων εκείνης της περιόδου κι έτσι δεν γνωρίζουμε τη φύση των τεχνικών και οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στην τεράστια περιοχή των μικροεπιχειρήσεων (που κάλυπτε το 96,3% του συνόλου των επιχειρήσεων) και τις μεγάλες εταιρίες. Για παράδειγμα, να ήταν άραγε κάτι αντίστοιχο με το σύγχρονο outsourcing; Αυτή η έλλειψη συνεπώς δυσχεραίνει την κατανόηση των σχέσεων ανάμεσα στους εργαζόμενους σε μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις.

Όπως και να 'χει, η πολιτική των Ναζί για τη βιομηχανία έτεινε σαφώς προς τη συγκεντροποίηση. Μέσω σχετικών διαταγμάτων, αποθάρρυναν τους αυτοαπασχολούμενους και τους τεχνίτες από την άσκηση του επαγγέλματος, ενώ ταυτόχρονα ενθάρρυναν την απασχόληση στα μεγάλα εργοστάσια μιας κι εκεί –όπως θα δούμε και με στατιστικά στοιχεία παρακάτω– η εκμετάλλευση ήταν πιο έντονη, πειθαρχημένη και εγγυημένη. Και φυσικά εκεί ίσχυε ένα από τα πιο χτυπητά χαρακτηριστικά της εργοστασιακής πολιτικής των Ναζί, δηλαδή η επιμήκυνση του εβδομαδιαίου εργάσιμου χρόνου.

Αν αφήσουμε στην άκρη την κλωστοϋφαντουργία, όπου λόγω των πολιτικών αυτάρκειας ο εβδομαδιαίος εργάσιμος χρόνος είχε συρρικνωθεί στις 14 έως τις 36 ώρες, στους υπόλοιπους τομείς, και ειδικά στους πιο κομβικούς, από το 1934-35 και μετά η εργάσιμη ημέρα επεκτεινόταν σταδιακά πολύ πέραν του οκταώρου. Η αγορά εργασίας βρισκόταν σε κρίση, εξαιτίας του γεγονότος πως στα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης η μαθητεία και η επαγγελματική εκπαίδευση είχαν απονήσει, κάτι που σήμαινε πως οι εργάτες στις πιο εξειδικευμένες δουλειές δούλευαν κατά μέσο όρο 12 με 16 ώρες την ημέρα. Ένα διάταγμα της 26ης Ιουλίου του 1934 επέτρεψε την επέκταση των εργάσιμων ωρών στις κατασκευές και τις υπηρεσίες μέχρι και τις 60 ανά εβδομάδα. Αυτό το διάταγμα άνοιξε το δρόμο για τη γενικότερη αύξηση των εργάσιμων ωρών στο σύνολο της βιομηχανίας, με αποτέλεσμα σε κάποιες περιπτώσεις να γίνουν τέτοιες καταχρήσεις ώστε να αναγκαστούν να παρέμβουν οι ίδιες οι ναζιστικές αρχές. Από ελέγχους σε εργοστάσια αποκαλύφθηκε πως οι εργάτες συχνά δούλευαν από 80 έως και 110 ώρες την εβδομάδα. Δηλαδή έκαναν 30 με 40 ώρες υπερωρίες εβδομαδιαίως. Η αύξηση των ωρών εργασίας, ταυτόχρονα με τη σύνδεση των μισθών με την παραγωγικότητα, καθιέρωναν μεταξύ άλλων σημαντικές διακρίσεις ανάμεσα στους εργάτες. Με άλλα λόγια, η εργατική πολιτική του καθεστώτος ευνοούσε την επιβολή ε-

ντατικής εργασίας σε τέτοιο βαθμό που η γερμανική εργατική τάξη δεν είχε πιθανώς υποστεί σε όλη την ιστορία της.

Το ότι οι εργάτες αποδέχτηκαν αρχικά αυτές τις συνθήκες συνέβη κυρίως για δύο λόγους: οι περισσότεροι από αυτούς ήταν πρωτύτερα άνεργοι και μιας και οι μισθοί ήταν πολύ χαμηλοί, ο μόνος τρόπος εξασφάλισης εισοδήματος και ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης ήταν να δεχτούν τις υπερωρίες και τα δεινά της δουλειάς με το κομμάτι. Όμως, αυτοί ακριβώς οι λόγοι ήταν που, από την άλλη, γέννησαν μορφές αντίστασης μέχρι και το σαμποτάζ, όπως έχει καταγράψει ο Τιμ Μείσον. Αυτές οι αντιστάσεις εκδηλώθηκαν βέβαια στο τέλος της συγκεκριμένης περιόδου, όταν η πολεμική οικονομία είχε ήδη σταθεί γερά στα πόδια της.

Στην έρευνά του πάνω στους Ιταλούς εργάτες στα γερμανικά εργοστάσια μετά το 1938, ο Τσέζαρε Μπερμάνι παραθέτει μαρτυρίες όπου οι Γερμανοί εργάτες ζητούσαν από τους Ιταλούς να δουλεύουν πιο αργά. Θα πρέπει βέβαια να θυμίσουμε πως, παρά το γεγονός ότι κατά τη ναζιστική περίοδο ο τεύλορισμός εισαγόταν μαζικά στα περισσότερα γερμανικά εργοστάσια, η οργάνωση της εργασίας δεν βασιζόταν τόσο στη γραμμή συναρμολόγησης, αλλά κυρίως σε μικρές “νησίδες” παραγωγής, δηλαδή σε μικρές ομάδες εργατών που έκαναν δουλειά με το κομμάτι.

Μπορούμε να εντοπίσουμε και καταστάσεις μεγαλύ-

τερης αυτονομίας της εργατικής τάξης (τουλάχιστον ορισμένων τμημάτων της) που συνειδητοποίησε τη δύναμή της ακριβώς τη στιγμή που το κράτος έστηνε με εντατικό ρυθμό την πολεμική του βιομηχανία καθιερώνοντας την πλήρη απασχόληση. Αυτή η δύναμη πήγαζε και από το γεγονός ότι οι εταιρείες διαμαρτύρονταν για την έλλειψη ειδικευμένων εργατών κι έτσι αναγκάζονταν να βελτιώσουν τους όρους και τις συνθήκες δουλειάς ώστε να προσελκύσουν εργάτες.

Έτσι, την περίοδο αυτή έχουμε μια αξιοσημείωτη κίνηση εργατών από εργοστάσιο σε εργοστάσιο, από κλάδο σε κλάδο και από περιοχή σε περιοχή. Το *turnover* για παράδειγμα στην αυτοκινητοβιομηχανία κυμαινόταν από το 17% στο 20% και ήταν αρκετά ενδεικτικό του προβλήματος. Έτσι, παρά το ότι πολλοί εργάτες από την εποχή της Βαϊμάρης είχαν σοσιαλδημοκρατικές και κομμουνιστικές απόψεις, οι εταιρείες έκαναν τα "στραβά μάτια", επειδή τους χρειαζόνταν. Υπάρχουν μάλιστα δυσμενείς αναφορές εκ μέρους του DAF και της Γκεστάπο προς τα αφεντικά γι' αυτή τους τη στάση. Έτσι, την περίοδο 1936-37 καταγράφονται στα ντοκουμέντα του DAF απεργίες και "στιγμές ανυποταξίας" (π.χ. έγιναν πάνω από 200 στάσεις εργασίας από τον Ιανουάριο του 1936 μέχρι τον Ιούλιο του 1937). Πολύ λίγες από αυτές τις δράσεις όμως έγιναν σε μεγάλα εργοστάσια (εξαίρεση αποτελούν το εργοστάσιο της *Opel* στο *Rüsselsheim*, όπου στις 25 Ιουνίου

του 1936 236 εργάτες των κεντρικών εγκαταστάσεων κατέβηκαν σε απεργία, το σωματείο των εργαζομένων στην αυτοκινητοβιομηχανία στο Βερολίνο που κατέβασε σε απεργία 600 εργάτες, όπως και τα ναυπηγεία στη Βρέμη, όπου ο Κομμουνιστής Ερνστ Νόβακ [Ernst Nowak] συνελήφθη και βασανίστηκε μέχρι θανάτου).

Οι υπόλοιπες δράσεις των εργατών έλαβαν χώρα κυρίως στα εργοτάξια των αυτοκινητοδρόμων, σε μικρές και μεσαίου μεγέθους βιομηχανίες, αλλά και στις περιφέρειες της κλωστοϋφαντουργίας όπου βασίλευε η φτώχεια και η πείνα. Απέναντι σε όλα αυτά τα μέτωπα ο μηχανισμός του καθεστώτος ανέλαβε δουλειά. 11.687 άνθρωποι συνελήφθησαν, 609 δίκες πραγματοποιήθηκαν, 3.238 καταδικάστηκαν σε συνολικά 8.294 χρόνια φυλάκιση, από τους οποίους 898 ήταν μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος, 730 μέλη της ADGB και 473 του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Επιδεικνύοντας γραφειοκρατική ακρίβεια, η DAF έχει κατηγοριοποιήσει τους εργατικούς αγώνες ανάλογα με τα αίτιά τους: 21% αποδίδονταν σε “μαρξιστική προπαγάνδα”, 14% σε “υποκίνηση”, 15% σε “κοινωνική αναταραχή”, 25% σε “μισθολογικά ζητήματα” και τέλος το 22% σε “άλλους λόγους”. Την πιο αναλυτική έρευνα αυτού του κύκλου αγώνων τη βρίσκουμε στο βιβλίο του Μορς, *Arbeit und Brot* [Εργασία και Ψωμί], όπου ο συγγραφέας του αφιερώνει εκατό ολόκληρες σελίδες.

Αξιοσημείωτο της περιόδου είναι και το φαινόμενο

της διείσδυσης των Κομμουνιστών στα προσκείμενα στους Ναζί σωματεία (καθώς το Κ.Κ. είχε λίγο καιρό πριν αποφασίσει τον “εισοδισμό” στις εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις). Έτσι από το 1936 και μέχρι τα μέσα του 1937 οι Ναζί πραγματοποίησαν μια τεράστια επιχείρηση εκκαθάρισης 2.700 στελεχών της DAF που κατηγορήθηκαν για εσχάτη προδοσία. Στην πραγματικότητα όμως –και όπως δείχνουν οι έρευνες τόσο του Μείσον όσο και του Μορς– το Κομμουνιστικό Κόμμα δεν έπαιξε ιδιαίτερα μεγάλο ρόλο σε αυτό τον κύκλο αγώνων. Επρόκειτο περισσότερο για αυθόρμητα γεγονότα, υποστηριζόμενα ακόμη και από μέλη των ναζιστικών σωματείων, όταν οι συνθήκες στα εργοστάσια και τα εργοτάξια γίνονταν αβάσταχτες. (Αντίστοιχες καταστάσεις παρατηρήθηκαν και στην Ιταλία το 1929-1931, όταν το καθεστώς αναγκάστηκε να τηρήσει σκληρή γραμμή ακόμη και ενάντια σε πολλούς φασίστες συνδικαλιστές).

Ένας άλλος κρίσιμος παράγοντας που επηρέασε την ταξική σύνθεση ήταν η κρατική υποστήριξη σε τεχνολογικά προηγμένους κλάδους, όπως για παράδειγμα αυτόν της αεροναυπηγικής. Για να δώσουμε μερικά στοιχεία της ανάπτυξης της αεροναυπηγικής στη Βρέμη, η εταιρεία *Focke-Wolf* έφτασε από τους 300 υπαλλήλους το 1933 στους 32.500 το 1944, ενώ η *Weser Flugzeug Bau* από τους 410 το 1934 στους 28.000 το 1944. Τα υπόλοιπα νευραλγικά σημεία της γερμανικής

αεροναυπηγικής βιομηχανίας βρίσκονταν στο Ροστόκ (*Heinkel*), στο Ντεσάου (*Junkers*) και στη Βαυαρία (*Dornier*).

Ειδικά στη Βρέμη, η πολιτική σύνθεση της τάξης έθετε ένα πολύ συγκεκριμένο πρόβλημα στο καθεστώς. Ο κεντρικός πυρήνας της εργατικής τάξης της περιοχής αποτελούνταν από τους βαθιά πολιτικοποιημένους εργάτες στα ναυπηγεία, μεταξύ των οποίων υπήρχαν Κομμουνιστές και Σοσιαλδημοκράτες που είχαν καταφέρει να δημιουργήσουν ισχυρές βάσεις κατά την περίοδο της Βαϊμάρης. Χτυπημένα καθώς ήταν από την κρίση, τα ναυπηγεία καθώς και πολλές τοπικές επιχειρήσεις, μαζί με εταιρείες από τον ναυτιλιακό-εμπορικό κλάδο, αναζητούσαν νέες επενδυτικές ευκαιρίες στη βιομηχανία της αεροναυπηγικής. Ήταν συνεπώς αυτή η μερίδα του κεφαλαίου που ανέλαβε να στήσει τη νέα βιομηχανία και μαζί της ένα νέο τύπο εργατικής τάξης. Όπως αποδείχτηκε, η στελέχωση αυτής της βιομηχανίας δεν στηρίχτηκε στο πλεονάζον δυναμικό των πρώην εργατών των ναυπηγείων αλλά στους ειδικευμένους εργάτες των μικρών βιομηχανικών μονάδων.

Η μαζική παραγωγή αεροσκαφών και η δημιουργία μιας εργατικής τάξης-ελίτ συνάντησε την ενθουσιώδη στήριξη του ναζιστικού καθεστώτος, το οποίο είδε σε αυτό το σχέδιο την υλοποίηση ενός εκ των βασικότερων επιδιώξεών του. Χάρη στις γενναιόδωρες κρατικές παραγγελίες, η αεροβιομηχανία της Βρέμης πα-

ρουσίασε σημαντική διόγκωση. Η *Weser Flugzeug Bau* κατασκεύαζε κατόπιν παραγγελιών, ενώ η *Focke-Wolf* κατασκεύαζε αποκλειστικά δικά της μοντέλα. Στα εργοστάσια της *Focke-Wolf* εργάζονταν υψηλά ειδικευμένοι εργάτες που επεδείκνυαν περηφάνια και αφοσίωση για το έργο τους. Η εταιρεία διευθυνόταν από έναν θρυλικό μηχανικό με το όνομα Τανκ [Tank] που πραγματοποιούσε μόνος του τις δοκιμαστικές πτήσεις των νέων μοντέλων υπό τις επιδοκιμασίες του προσωπικού του. Η *Focke-Wolf* επένδυσε, επίσης, μεγάλα ποσά πειραματιζόμενη πάνω στην τεχνολογία ελικοπτέρων και τα μοντέλα της είχαν κερδίσει πολλά βραβεία σε όλον τον κόσμο.

Η στάση της απέναντι στους εργαζομένους είχε δύο όψεις: από τη μια μεριά γενναιόδωρη κοινωνική πολιτική (σπίτια για τους εργαζόμενους, ευχάριστο περιβάλλον εργασίας, καντίνα 1.000 θέσεων που παραχωρούνταν ακόμη και για κοινωνικές-πολιτικές εκδηλώσεις, ελεύθερη είσοδος στην 11.000 τόμων βιβλιοθήκη), και από την άλλη αδυσώπητος μιλιταρισμός (ταυτότητες, αυστηρή επιτήρηση, παρουσία της Γκεστάπο στους χώρους εργασίας, πέρα από τη συνήθη ιδιωτική φύλαξη του εργοστασίου, με το πρόσχημα της φύλαξης σημαντικών στρατιωτικοβιομηχανικών μυστικών). Το 1937 και στην προσπάθεια της να τονιστεί ο ελίτ χαρακτήρας της αλλά και η στρατιωτική κατεύθυνσή της, η εταιρεία ίδρυσε σχολή για αεροναυπηγούς μη-

χανικούς, στην οποία μπορούσαν να φοιτήσουν μόνο όσοι ανήκαν σε μια ειδική κατηγορία της χιτλερικής νεολαίας. Λίγο αργότερα, ιδρύθηκε και η σχολή *Fliebertechnische Vorschule* στην οποία εκπαιδεύονταν στον τομέα της προηγμένης μηχανικής οι μελλοντικοί τεχνικοί εδάφους της *Luftwaffe*. Οι σπουδαστές αυτοί ζούσαν σε στρατώνες κοντά στο εργοστάσιο σε καθεστώς στρατιωτικής πειθαρχίας.

Περιγραφές εργατών που έζησαν τη ναζιστική περίοδο (και όπως αυτές έχουν καταγραφεί από σύγχρονους ιστορικούς) εκθειάζουν το άριστο περιβάλλον που υπήρχε μέσα στο εργοστάσιο και τη συνεργασία μεταξύ των εργατών. Ωστόσο έφτανε ένα μικρό λάθος, μια αργοπορία, μια αδικαιολόγητη απουσία ή μια θυμωμένη κουβέντα από έναν εργάτη για να καταλήξει σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Έτσι, αρκετές φορές παρατηρούνταν αδικαιολόγητες εξαφανίσεις εργατών για μήνες, οι οποίοι κατά την επιστροφή τους τηρούσαν σιγή ιχθύος σχετικά με το λόγο της απουσίας τους.

Παρόλ' αυτά, η συστηματική χρήση μεθόδων αφομοίωσης και милитарισμού δεν εμπόδισε την εμφάνιση πασιφιστικών φυλλαδίων με το ξέσπασμα του πολέμου, ενώ οι κοπάνες και η άρνηση των εργατών να δουλέψουν υπερωρίες έφτασαν ακόμα και στο επίπεδο του 10%.

Μια άλλη σημαντική πτυχή των πολιτικών που στόχευαν στην αφομοίωση της εργατικής τάξης (και έχει

αναλυθεί πιο συγκεκριμένα στη βιβλιογραφία που αφορά τις γυναίκες εργάτριες) ήταν οι κοινωνικές παροχές των μεμονωμένων εταιρειών. Πρόκειται για παροχές τόσο εκτεταμένες που δεν θα ήταν λάθος να μιλήσουμε για ένα παράλληλο κοινωνικό κράτος στο πλάι του επίσημου. Ένα παράλληλο κράτος που έδειχνε ιδιαίτερη φροντίδα για τα προβλήματα της εργαζόμενης γυναίκας με παιδιά, προστατεύοντας το ρόλο της ως Άριας μητέρας.

Για όλους αυτούς τους λόγους η κοινωνική πολιτική των Ναζί μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα περίπλοκη στο βαθμό που παρενέβαινε επιλεκτικά και διαφοροποιημένα στα διάφορα συστατικά στοιχεία του εργατικού δυναμικού. Γεγονός που γέννησε ένα φαινόμενο που έχει τονιστεί από διάφορους ιστορικούς που μελέτησαν την εργατική τάξη επί Ναζισμού. Το φαινόμενο της υποταγής, της συμμετοχής και της αλλοτρίωσης, της εξατομίκευσης και της επιβεβλημένης απομόνωσης στον ιδιωτικό χώρο, την ίδια στιγμή που ο δημόσιος χώρος δεχόταν την εισβολή των μηχανισμών του καθεστώτος: μηχανισμών που δεν ήταν απλώς προπαγανδιστικοί αλλά προσέφεραν όντως μια εναλλακτική κοινωνία. Οπότε μπορούμε να πούμε πως η ενσωμάτωση δεν ήταν γενικού χαρακτήρα, μα αντίθετα στόχευε σε νέους και συγκεκριμένους τομείς.

Ο Χορκχάιμερ, πρώην διευθυντής του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας της Φρανκφούρτης, συνήθιζε να

λέει: "αν δεν θες να μιλήσεις για τον καπιταλισμό, τότε καλύτερα να μην μιλάς για το Ναζισμό". Στις μέρες μας, ωστόσο, η σχέση μεταξύ Ναζισμού και καπιταλισμού γίνεται όλο και περισσότερο αντικείμενο συζήτησης. Μιας συζήτησης, όμως, που κάποια μέρη της είναι γεμάτα παρανοήσεις και χωρίς καμία χρησιμότητα: τέτοια είναι η συζήτηση για τον λεγόμενο "εκσυγχρονισμό" στον οποίο έχω ήδη αναφερθεί. Δυστυχώς, μια τέτοια συζήτηση θα μας βγάλει εκτός των σκοπών της παρούσας εκδήλωσης. Γιατί για εμάς, ο πρωταρχικός στόχος ήταν, με αφορμή την εξηκοστή επέτειο της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία, να ανασυνθέσουμε τα βασικά βήματα στην ανοδική αυτή πορεία και να εξετάσουμε την πολιτική του Χίτλερ απέναντι στην εργατική τάξη. Εξετάσαμε τη φύση αυτής της κοινωνικής περιοχής που αποκαλούμε "εργατική τάξη" κατά την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης και θυμίσαμε πώς ένα τμήμα του γερμανικού προλεταριάτου αντιστάθηκε και πάλεψε ενάντια στην άνοδο του Εθνικοσοσιαλισμού.

Αναγκαστήκαμε να αφήσουμε απ' έξω σημαντικές πλευρές της περιόδου, όπως για παράδειγμα τη δράση των εθνικοσοσιαλιστικών εργοστασιακών πυρήνων, που έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο, ειδικά στα χρόνια της "μάχης του Βερολίνου", σημειώνοντας σημαντικές επιτυχίες στους εργασιακούς χώρους. Η οργάνωση των ναζιστικών πυρήνων στα εργοστάσια, η NSBO, υπό την ηγεσία των αδελφών *Strasser* ενίσχυσε την "εξτρε-

μιστική" και σοσιαλεπαναστατική πτέρυγα του χιτλερικού κινήματος. Παρ' όλα αυτά, μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους Ναζί, άρχισε σταδιακά να περιθωριοποιείται με ένα κομμάτι της να προσχωρεί στο DAF και το σωματειακό μηχανισμό του και το υπόλοιπο να διαλύεται βιαίως κατά τη διάρκεια των εκκαθαρίσεων που έλαβαν χώρα από το 1934 και μετά.

Αν διοργανώσουμε αντίστοιχες εκδηλώσεις στο μέλλον, θα θέλαμε να ξαναγυρίσουμε σε αυτά τα γεγονότα. Θα θέλαμε να αναλύσουμε πιο διεξοδικά τις κοινωνικές και βιομηχανικές πολιτικές των Ναζί στις εξής τρεις κύριες περιόδους: την περίοδο της μείωσης της ανεργίας (1933-1936), την περίοδο του Τετραετούς Πλάνου (από το 1937 και μετά) και αυτήν της μαζικής εισαγωγής εργατικού δυναμικού από το εξωτερικό, στο οποίο οι Ναζί πρόσθεταν το διαρκώς αυξανόμενο στρατό των αιχμαλώτων πολέμου, με σκοπό να κατασκευάσουν ένα μηχανισμό καταναγκαστικής εργασίας που όμοιό του η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία δεν είχε ξαναδεί.

Όταν προσεγγίζουμε τη σχέση του Εθνικοσοσιαλισμού με το κεφάλαιο, ή καλύτερα του ναζιστικού κράτους με το μεγάλο κεφάλαιο, δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε τη συνεισφορά της ιστοριογραφίας της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, όσον αφορά τόσο στη θεωρητική αποσαφήνιση των σχέσεων αυτών (που χαρακτηριζόταν από ενδεικτικά της κουλτούρας των σοσιαλιστικών κρατών σχήματα) όσο και στην ε-

μπειρική έρευνα, που ήταν εξαιρετικά πλούσια και έχει παράξει αποτελέσματα ανυπολόγιστης αξίας (για παράδειγμα η έρευνα του Ντήτριχ Άιχολτς [Dietrich Eicholz] πάνω στην πολεμική οικονομία).

Μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, ολόκληρο το επιστημονικό και διοικητικό κατεστημένο της πρώην ΛΔΓ χτυπήθηκε από ένα κύμα εκκαθαρίσεων και απολύσεων, στη διάρκεια του οποίου η ακαδημαϊκή κοινότητα της Δυτικής Γερμανίας επέδειξε πνεύμα λιγοψυχίας και εκδικητικότητας, αναντίστοιχο μιας πολιτισμένης χώρας. Ορισμένα διεθνούς φήμης ερευνητικά ινστιτούτα, όπως το *Institut für Wirtschaftsgeschichte* [Ινστιτούτο Οικονομικής Ιστορίας] της πρώην Ακαδημίας Επιστημών του ανατολικού Βερολίνου, που ιδρύθηκε από τον Γιούργκεν Κουτσίνσκι [Jürgen Kuczynski] (έναν σπουδαίο ιστορικό που έκανε μελέτες για την εργατική τάξη) και το "Ινστιτούτο για την Ιστορία του Εργατικού Κινήματος" καταργήθηκαν. Άλλα, όπως το Ινστιτούτο Ιστορίας του πανεπιστημίου *Humboldt* στο Βερολίνο, υπέστησαν ριζικές αλλαγές στο προσωπικό τους.

Το περιοδικό του Ιδρύματός μας είναι η μόνη έκδοση που κατέγραψε με ακρίβεια και λεπτομέρειες αυτή τη διαδικασία εκκαθάρισης των ιστορικών ιδρυμάτων της πρώην Γερμανικής Δημοκρατίας. Οι ιστορικοί και οι ερευνητές της πρώην ΛΔΓ αντέδρασαν σε αυτή την κίνηση με διάφορους τρόπους: κάποιοι τα παράτησαν,

άλλοι όμως, όπως ο Μάνφρεντ Κόσοκ [Manfred Kossok], αντιπρύτανης του πανεπιστημίου της Λειψίας και υπεύθυνος του *Institut für Universal und Kulturgeschichte* [Ινστιτούτο για την Παγκόσμια Ιστορία] (τώρα κάτω από τη διοίκηση του Μάρκοφ [Markow]) αντιστάθηκαν στην επίθεση (Ο Κόσοκ, που είχα την τιμή να συναντήσω το περασμένο καλοκαίρι, πέθανε δυστυχώς το φετινό Φλεβάρη). Κάποιοι ξεκίνησαν μια διαδικασία κριτικής επανεξέτασης της ιστοριογραφίας του φασισμού από τη ΛΔΓ (πάνω σε αυτό μπορεί να δει κανείς τον ενδιαφέροντα τόμο εκθέσεων με τίτλο *Faschismus und Rassismus*, σε επιμέλεια του Βέρνερ Ρορ [Werner Röhr], έκδοση της *Akademie Verlag*, 1992 Βερολίνο).

Αυτή η ομάδα ιστορικών, που περιλαμβάνει και τον Ντήτριχ Αιχολτς, ίδρυσαν στο Βερολίνο τη *Berliner Gesellschaft für Faschismus und Weltkriegsvorschung* [Βερολινέζικη Λέσχη για το Φασισμό και το τέλος του ΒΠΠ], για να εξελίξουν τόσο την ερευνητική δουλειά όσο και τη θεωρητική/μεθοδολογική σκέψη πάνω στο ναζιστικό φαινόμενο. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία που προχώρησε χέρι-χέρι με άλλες αντίστοιχες προσπάθειες στο δυτικό Βερολίνο, όπως το *Berliner Forum für Geschichte und Gegenwart* [Βερολινέζικο Φόρουμ για το Παρελθόν και το Παρόν]. Αυτές οι λίγες αναφορές αρκούν για να δείξουν πως υπάρχει ένα ολόκληρο φάσμα ανθρώπων που δεν σκοπεύουν να παραδοθούν

στην ηγεμονική διάθεση του ιστορικού ρεβιζιονισμού στη Γερμανία.

Τέλος, να μην ξεχάσουμε και το περιοδικό του Ιδρύματός μας, το *"Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts"* [Εφημερίδα της Κοινωνικής Ιστορίας του 20ού και 21ού αιώνα], που έχει 3.000 και πλέον αναγνώστες και πάνω από 1.000 συνδρομητές –πολύ περισσότερους δηλαδή από άλλες αντίστοιχες εκδόσεις. Έτσι μπορεί μεν να υπάρχουν πολλές σκιές στη γερμανική πνευματική ζωή, πολλές τυχοδιωκτικές και ακαδημαϊκές μεθοδεύσεις ανάμεσα στους ιστορικούς, μια ανησυχητική αύξηση του νεοναζιστικού φαινομένου και μια προσπάθεια για την ακύρωση της μνήμης της ΛΔΓ, όμως από την άλλη βρίσκονται σε κίνηση πολλές μαχόμενες δημοκρατικές δυνάμεις.

Πρέπει, ωστόσο, να πούμε πως εδώ και πολλά χρόνια ακόμα και η πλέον στρατευμένη ιστοριογραφία δεν έχει καταφέρει να δημιουργήσει νέα, πλουσιότερα, πιο σύνθετα και πιο ευκρινή ερμηνευτικά σχήματα από αυτά των δεκαετιών του '60 και του '70. Οι προβληματικές έχουν παραμείνει ουσιαστικά ίδιες, ενώ οι έρευνες έχουν με κάποιο τρόπο βαλτώσει. Αυτό που χρειαζόμαστε είναι νέα ιστορικά υποδείγματα και νέες ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Αυτή άλλωστε είναι και η αδυναμία που διατρέχει πολλές εντυπωσιακές και ακριβείς, κατά τα άλλα, έρευνες. Κι αυτό είναι που μας φέρνει σε μειονεκτική θέση απέναντι στα επιφανειακά

λιβελογραφήματα της αναθεωρητικής ιστοριογραφίας που μπορεί να στερείται τεκμηρίωσης, αλλά διαθέτει μια ισοπεδωτική, ανατρεπτική δυναμική που υπόσχεται νέες συνθέσεις και "μύθους". Μια δυναμική που αποκτά χαρακτήρα αληθοφάνειας και ενισχύεται από τα μήντια, δίχως να εξουδετερώνεται από τη σοβαρή έρευνα, μιας και ο ρεβιζιονισμός εμφανίζεται διαφορετικός από τις "παραδοσιακές" ιστορικές διαμάχες. Αυτός ο αναθεωρητισμός δεν είναι επικίνδυνος τόσο γι' αυτά που λέει, όσο για τον τρόπο που τα λέει. Έχει φτιάξει έναν νέο τύπο ιστορικής διαμάχης, εκτοπίζοντας τελείως το πεδίο της πολιτισμικών αντιθέσεων και προσπερνώντας την έρευνα ντοκουμέντων και πηγών. Για να τον αντιμετωπίσουμε είναι αναγκαίο να λάβουμε υπόψη τις αλλαγές αυτές.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν ενδιαφέρον να αναρωτηθούμε πώς η ιταλική ιστοριογραφία, ειδικά η αυτοαποκαλούμενη "αριστερή", τοποθετείται σε σχέση με τις αντίστοιχες γερμανικές και αγγλοσαξονικές έρευνες για τη ναζιστική περίοδο. Κατά την προετοιμασία αυτού του συνεδρίου ο Πάολο Ρότζιο [Paolo Roggio] εξέτασε τα κυριότερα ιστορικά περιοδικά που εκδίδονται στην Ιταλία σήμερα (συμπεριλαμβανομένων και των *Rivista di storia contemporanea*, *Passato e presente*, *Studi storici*³⁶ κλπ). Πηγαίνοντας πίσω μέχρι και 15 χρόνια, βρήκε μόνο ένα άρθρο για τη σχέση ανάμεσα στο Ναζισμό και την εργατική τάξη τη δεκαετία του

’30. Περιττό να πούμε πως πρόκειται για άρθρο του Τιμ Μείσον, που εκδόθηκε μετά το θάνατό του, από τον Γκουστάβο Κόρνι σε μια εφημερίδα του Τρέντο. Κατά τα άλλα, οι μόνες αναφορές που υπάρχουν στην Ιταλία σχετικά με τις προόδους που έχει σημειώσει η γερμανική ιστοριογραφία σε αυτό το θέμα, είναι κάποια περιστασιακά σχόλια του Έντσο Κολότι [Enzo Collotti]. Ούτε καν υπήρξε κάποιο σχετικό ενδιαφέρον στις πολιτιστικές σελίδες της *Unità* ή της *Manifesto*. Και μιας και σίγουρα υπάρχουν ειδικοί που γνωρίζουν τις εξελίξεις στη γερμανική ιστοριογραφία, το μόνο που μπορούμε να υποθέσουμε είναι πως δεν έκριναν τα συμπεράσματά της άξια δημοσίευσης. Έτσι, τα μόνο που γνωρίζει ο κόσμος για την ιστορία του Ναζισμού είναι όσα σερβίρονται από τις οθόνες, όπου η χυδαία δημοσιογραφία χύνει ποταμούς κοινοτοπιών επ’ ευκαιρίας κάποιας ιστορικής επετείου ή από τις δουλειές των αναθεωρητών ιστορικών, που αφού μεταφραστούν με περισσή προθυμία από τους εκδοτικούς μας οίκους γίνονται κατόπιν γνωστές μέσω τηλεοπτικών talk show.

Η συνάντησή μας σήμερα ήταν μια προσπάθεια να αντισταθούμε σε αυτή την τάση, μιας και πιστεύουμε πως αυτή η δραματική σελίδα της ιστορίας δεν πρέπει να αφεθεί στους ειδικούς. Τα διδάγματα και τα προμηνύματα της ιστορικής αυτής περιόδου είναι τόσο πλούσια που θα πρέπει να αποτελέσουν τον άξονα της ιστορικό/πολιτικής κουλτούρας όλων μας. Διαφο-

ρετικά, δεν μπορώ να δω τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαμε να κατακτήσουμε την ουσία της δημοκρατίας. Πρόκειται, λοιπόν, για μια ιστορία που πρέπει να λέγεται σε μια γλώσσα απλή, ξεκάθαρη και βαθιά, να λέγεται με όλο το πάθος των σπουδαίων κοινωνικών και πολιτικών αγώνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κείμενο γράφτηκε το 1993. (σ.τ.μ)
2. Ιστορία και Κοινωνία. (σ.τ.μ)
3. Χίτλερ, εγώ ο επαναστάτης. (σ.τ.μ)
4. *Historikerstreit*: η διαμάχη-σύγκρουση των ιστορικών. Όπως και στο παρόν, έτσι και σε πολλά ακόμα κείμενα, ο όρος συναντάται στα γερμανικά. (σ.τ.μ)
5. Το βιβλίο για την Daimler-Benz. (σ.τ.μ)
6. Η λέξη "camerati" αναφέρεται στους στρατιώτες που κοιμούνται μαζί στους κοιτώνες. Λόγω της μιλιταριστικής της χροιάς, η λέξη χρησιμοποιείται συχνά από τους φασίστες στην Ιταλία, ως συνώνυμο τρόπον τινά της λέξης "σύντροφοι". (σ.τ.μ)
- 7 *ArbeiterKlasse und Volksgemeinschaft* στο πρωτότυπο. Εκδόθηκε στα αγγλικά ως *Social Policy in the Third Reich* [Η κοινωνική πολιτική στο Τρίτο Ράιχ], εκδ. Berg, Οξφόρδη -Νέα Υόρκη, 1993.
8. Η κοινωνική πολιτική του Τρίτου Ράιχ. (σ.τ.μ)
9. Στο πρωτότυπο παρατίθεται στα γερμανικά ως *Alltags-geschichte*. (σ.τ.μ)
10. Ανάμεσα στους βασικούς πρεσβευτές της σχολής των "ι-

στορικών της καθημερινότητας” αξίζει να αναφέρουμε τους Αλφ Λούντκε [Alf Lüdtke] και Λουτζ Νιτχάμερ [Lutz Niethammer]. Ο τελευταίος εξέδωσε πρόσφατα το βιβλίο *Die volkseigene Erfahrung* [Μαρτυρίες από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας] το οποίο μέσω της μεθόδου των συνεντεύξεων επιχειρεί να αποδώσει την υποκειμενική οπτική των πολιτών της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας για το κομμουνιστικό καθεστώς.

11. Ο ακριβής όρος είναι “grass-roots historians” που θα μπορούσε να αποδοθεί και ως “λαϊκοί ιστορικοί”. (σ.τ.μ)

12. Ιστορικοί της καθημερινότητας. (σ.τ.μ)

13. Ιστορικό εργαστήρι και Εργαστήριο της Ιστορίας αντίστοιχα. (σ.τ.μ)

14. Γερμανικά στο πρωτότυπο. Εννοεί τη σχετική με την ομάδα, τον κοινωνικό πυρήνα. (σ.τ.μ)

15. DAF, (Deutsche Arbeitsfront): Γερμανικό Εργατικό Μέτωπο. Πρόκειται για το συνδικάτο των Ναζί.

16. Αναφέρουμε ενδεικτικά το “*Zivilisation und Barbarei: Die widersprüchlichen Potentiale der Moderne*” [Πολιτισμός και Βαρβαρότητα, η αμφιλεγόμενη δυναμική του Μοντέρνου], κείμενα προς τιμήν του Detlev Peukert, επίμ. F. Bajohr, W. Johe και U. Lohalm (1991).

17. *Weg in die Katastrophe*, [Ο δρόμος προς την καταστροφή] εκδ. Dietz Verlag, 1990, 2η έκδοση.

18. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης αποτέλεσε με αυτή την έννοια μεγάλο εργαστήριο της διαδικασίας αυτής.

19. Για τον Βίνκλερ δες σελ. 62. Ο Ρούντιγκερ Χάχτμαν [Rüdiger Hachtman] ξεκίνησε επίσης μια πρωτότυπη έρευνα για την περίοδο μετά το '33, που είχε ωστόσο ως αφηγηρία τις ίδιες μελέτες που χρησιμοποίησε και η Χόμπουργκ.

20. Για παράδειγμα, η εργασία που εκδόθηκε το 1986 υπό τον τίτλο "Opfer und Täterinnen" [Θύματα και Θύτες], σε επιμέλεια της Ανγκέλικα Εμπινγκχάους [Angelika Ebbinghaus].

21. Ο Γκουστάβ Νόσκε [Gustav Noske] ήταν Σοσιαλδημοκράτης, ηγετική φιγούρα της δεξιάς πτέρυγας του Σ.Κ. και διετέλεσε πρώτος Υπουργός Άμυνας της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης την περίοδο 1919-1920. Είναι αυτός που έδωσε την εντολή για τη δολοφονία των Ρόζα Λούξεμπουργκ και Καρλ Λίμπκνεχτ. (σ.τ.μ)

22. Τα Φράϊκορπς (Ελεύθερα Σώματα) ήταν παραστρατιωτικές εθνικιστικές οργανώσεις που συγκροτήθηκαν στη Γερμανία μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Αναμίχτηκαν ενεργά στη βίαιη καταστολή της επανάστασης του 1918. Συμμετείχαν στην απαγωγή, το βασανισμό και τη δολοφονία του Καρλ Λίμπκνεχτ και της Ρόζα Λούξεμπουργκ. Από τις τάξεις των Φράϊκορπς προήλθαν ορισμένα στελέχη της SA, όπως ο Έρνστ Ρεμ και των SS, όπως ο Ρούντολφ Ής. (σ.τ.μ)

23. "Ερυθρά Βοήθεια", 1924-1936: γερμανικό παράρτημα της "Διεθνούς Ερυθράς Βοήθειας" (International Red Aid), οργάνωσης που δημιουργήθηκε από την Κομμουνιστική Διεθνή το 1922. Παρείχε πολιτική και υλική υποστήριξη σε πολιτικούς κρατούμενους. (σ.τ.μ)

24. Ο Βάλτερ Ούλμπριχτ [Walter Ulbricht] έπαιξε κεντρικό ρόλο στην οργάνωση των κομματικών ομάδων κρούσης στο Βερολίνο.

25. Χιτλερική νεολαία. Γερμανικά στο πρωτότυπο. (σ.τ.μ)

26. Τα SA ή Sturmabteilung (Τάγματα Εφόδου) ήταν η βασική παραστρατιωτική δομή των Ναζί που υποστήριξε την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία μέχρι και το 1933. Τα SA ήταν επιφορτισμένα να συγκρούονται στους δρόμους των γερμανι-

κών πόλεων με τους Κομμουνιστές, τους συνδικαλιστές κλπ. Η πρωτοκαθεδρία της οργάνωσης τερματίστηκε το 1934 από τον ίδιο τον Χίτλερ και τα SS (SchutzStaffel, Τάγματα Προστασίας) –που αποτελούσαν αρχικά παράρτημα των SA– με τη σφαγή της ηγεσίας της που ξεκίνησε στις 30 Ιουνίου και συνεχίστηκε για τρεις ολόκληρες ημέρες, μένοντας γνωστή ως “Η νύχτα των μεγάλων μαχαιριών”. Επίσημη αιτιολόγηση της σφαγής αποτέλεσε το σχεδιασμένο από τον αρχηγό της οργάνωσης, Ερνστ Ρεμ, πραξικόπημα εναντίον του Χίτλερ, ωστόσο ο τελευταίος χρησιμοποίησε τις σφαγές για να κλείσει ανοιχτούς λογαριασμούς τόσο με τον Ρεμ, όσο και με οτιδήποτε ο ίδιος θεωρούσε ως δεξιά αντιπολίτευση. (σ.τ.μ)

27. Sturm, δηλαδή Τάγμα. Βλέπε υποσημείωση 26. (σ.τ.μ)

28. Για την Kampfund βλέπε σελίδα 104. (σ.τ.μ)

29. Βερολινέζικο προάστιο. (σ.τ.μ)

30. “Die Rote Fahne” ή “Κόκκινη Σημαία” ήταν η εφημερίδα που ίδρυσαν οι Λούξεμπουργκ και Λίμπκνεχτ το 1918. Μετά την ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γερμανίας το 1919 αποτέλεσε –έως και το 1945– το κεντρικό του όργανο. (σ.τ.μ)

31. Πρόκειται για την εφημερίδα “Εμπρός”, κεντρικό όργανο των Σοσιαλδημοκρατών. (σ.τ.μ)

32. Οργάνωση αυτοάμυνας που συνδέθηκε με το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Δημιουργήθηκε το 1924, ήδη από την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. (σ.τ.μ)

33. Στο πρωτότυπο αναφέρεται ως “smoke out”, που σημαίνει την απολύμανση ενός σπιτιού ή στάβλου από ζωύφια κλπ με τη χρήση καπνού. (σ.τ.μ)

34. Αναφέρεται στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στις 18 Οκτώβρη του 1932 στην περιοχή *Braunschweig* που βρίσκεται

στην Κάτω Σαξωνία. Στα πλαίσια του διήμερου συνεδρίου των SA που βρισκόταν σε εξέλιξη εκεί, τα μέλη της οργάνωσης επιχείρησαν να πραγματοποιήσουν αιφνιδιαστική προκλητική πορεία στις προλεταριακές συνοικίες της περιοχής προκαλώντας τη βίαιη αντεπίθεση των κατοίκων. (σ.τ.μ)

35. SED, *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* ή Σοσιαλιστικό Ενωτικό Κόμμα Γερμανίας: το κυβερνών κόμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ανατολικής Γερμανίας από την ίδρυσή της το 1949 μέχρι και τις εκλογές του 1990. (σ.τ.μ)

36. *Περιοδικό Σύγχρονης Ιστορίας, Παρελθόν και Παρόν, Ιστορικές Μελέτες* αντίστοιχα. (σ.τ.μ)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Όταν η έρευνά μας στράφηκε στις εξειδικευμένες εκδόσεις και τα περιοδικά, η προφανής μας αφετηρία ήταν η τριμηνιαία επιθεώρηση του Ιδρύματος του Αμβούργου "1999. Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts" [Εφημερίδα της Κοινωνικής Ιστορίας του 20ού και 21ού αιώνα], η οποία, εκτός από πραγματείες, αφιερωμένες στην πλειοψηφία τους στην ιστορία των κοινωνικών και βιομηχανικών πολιτικών του ναζιστικού καθεστώτος και στην ιστορία του ναζιστικού επεκτατισμού, περιέχει ένα εκτεταμένο ευρετήριο βιβλιοκριτικών που κατατοπίζει τον αναγνώστη γύρω από την ιστοριογραφική παραγωγή που σχετίζεται με την ιστορία του Εθνικοσοσιαλισμού. Αλλά αυτοί δεν είναι οι μόνοι λόγοι για τους οποίους η συγκεκριμένη επιθεώρηση αποδεικνύεται έξοχο εργαλείο. Χρησιμότητες αποδεικνύονται επίσης οι πολυάριθμες μελέτες και πραγματείες γύρω από τη γερμανική ιστοριογραφία, τις διάφορες ιστορικές σχολές, τις τρέχουσες διαμάχες και συζητήσεις, μελέτες πάντοτε γραμμένες με πολύ κριτικό βλέμμα προς τα κάθε λογής ακαδημαϊκά φέουδα. Από το 1990 και μετά, αυτό το τμήμα του περιο-

δικού εμπλουτίστηκε με ένα ευρετήριο που ασχολείται με τα πεπραγμένα των ιστορικών Ινστιτούτων της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

Στη σειρά σύντομων μελετών του ίδιου ιδρύματος ("Kleine historische Bibliothek") έχουν δημοσιευθεί επιπλέον δύο τόμοι που αφορούν τα τεκταινόμενα στη γερμανική ιστοριογραφία. Ο πρώτος είναι σχετικός με τη διαμάχη των ιστορικών [*Historikerstreit*] (Heinrich Senft, *Kein Abschied von Hitler*, 1989) και ο δεύτερος είναι μια αυτοβιογραφία με τη μορφή συνέντευξης του μεγάλου ιστορικού Walter Markov (*Zwiesprache mit dem Jahrhundert*, σε επιμέλεια Thomas Grimm, Volksblatt Verlag, Κολωνία 1990), συγγραφέα σημαντικών μελετών με θέμα την ιστορία της γαλλικής επανάστασης και ιδρυτή του Ινστιτούτου Παγκόσμιας Ιστορίας του πανεπιστημίου της Λειψίας της πρώην ΛΔΓ.

Το "Archiv für Sozialgeschichte" (AfS) είναι το περιοδικό του Ιδρύματος Friedrich Ebert· εδώ εκπροσωπείται εκείνη η ιστοριογραφική αντίληψη που αντλεί έμπνευση από τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία (το ίδρυμα Friedrich Ebert είναι ο σημαντικότερος πολιτιστικός θεσμός του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος). Το AfS αποτελεί επίσης σημείο αναφοράς για την κοινωνική ιστορία (Jürgen Kocka), καθώς και για την ιστορία της εργασίας και του εργατικού κινήματος (Heinrich A. Winkler).

Το "Geschichte und Gesellschaft" (GG) θεωρείται το πλέον έγκυρο περιοδικό της γερμανικής σχολής κοινωνικής ιστορίας και εδρεύει στο πανεπιστήμιο του Bielefeld.

Αμελήσαμε ως τώρα να αναφέρουμε το "Geschichtswerkstatt", όργανο της Ένωσης Εργατών της Ιστορίας, του κινήματος των ιστορικών της καθημερινότητας, καθώς και την "WerkstattGeschichte", επιθεώρηση που γεννήθηκε πρόσφατα υπό την ευθύνη μιας ομάδας πρώην συνεργατών του προηγούμενου περιοδικού και ειδικά του Alf Lüdtke, ενός από τους κύριους Γερμανούς εκπροσώπους της προφορικής ιστορίας και της ιστορίας της καθημερινής ζωής.

Το "Geschichte in Wissenschaft und Unterricht" είναι το όργανο των Γερμανών Καθηγητών Ιστορίας.

Επίσης συμβουλευτήκαμε το *Bibliographie zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, 1990 und 1991*, εν. Friedrich-Ebert-Stiftung, Dietz Verlag, Βερολίνο 1992.

Για το "Hamburger Stiftung zur Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts" είναι αρκετά αυτά που αναφέρονται στο κυρίως κείμενο. Το "Forschungsstelle für die Geschichte des Nationalsozialismus in Hamburg" (Κέντρο Μελετών για την Ιστορία του Εθνικοσοσιαλισμού στο Αμβούργο) είναι ένα δημοτικό ίδρυμα που υπάρχει εδώ και πολλά χρόνια και έχει στη συλλογή του ενδιαφέρον αρχειακό υλικό γύρω από την εργατική ιστορία το οποίο προέρχεται κυρίως από τα τοπικά συνδικάτα. Στους κατά καιρούς διευθυντές του περιλαμβάνονται καινοτόμοι ιστορικοί όπως ο Detlev Peukert. Το "Forschungs- und Bildungsstätte zur Geschichte der Arbeiterbewegung im Lande Bremen" (Εκπαιδευτικό και Μελετητικό Κέντρο για την Ιστορία του Εργατικού Κινήματος στην Περιοχή της Βρέμης) είναι ένα άλλο δημοτικό ίδρυ-

μα που κάνει αισθητή την παρουσία του τελευταία, κυρίως μέσω των πρωτοβουλιών του καθηγητή Hans Joseph Steinberg, ιστορικού του εργατικού κινήματος. Το κέντρο έχει ξεκινήσει τη συλλογή υλικού και τη συστηματική ταξινόμηση του πρώτου πυρήνα της βιβλιοθήκης του.

Η ενδεδειγμένη ανάγνωση των περιοδικών που προαναφέρθηκαν, η έρευνα του υλικού που φυλάσσεται στα ερευνητικά κέντρα και βέβαια οι συμβουλές των μελετητών που τα λειτουργούν μας επέτρεψαν να αποκτήσουμε μια αρκετά επαρκή αντίληψη της γερμανικής βιβλιογραφίας γύρω από τη σχέση εργατικής τάξης και Εθνικοσοσιαλισμού.

Επίσης εξαιρετικά χρήσιμη αποδέχθηκε η μελέτη του "The Journal of Modern History" (JMH), του περιοδικού που εκδίδεται από το πανεπιστήμιο του Σικάγο και τελευταία έχει καταστεί σημείο αναφοράς των διεθνών ιστοριογραφικών συζητήσεων, καθώς και του "History Workshop" (HW), της βρετανικής επιθεώρησης κοινωνικής ιστορίας, προφορικής ιστορίας και ιστοριογραφίας της καθημερινής ζωής, μεταξύ των ιδρυτών της οποίας βρίσκουμε και το όνομα του Tim Mason.

Το "Social history" (SH) είναι το πλέον έγκυρο περιοδικό κοινωνικής ιστορίας που κυκλοφορεί στην αγγλική γλώσσα. Το "International review of social history" (IRSH) είναι το όργανο του Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας του Άμστερνταμ. Το "German History" (GH) είναι η επιθεώρηση των μελετητών της γερμανικής ιστορίας.

Από τα περιοδικά που εκδίδονται στη γαλλική γλώσσα, με-

λητήθηκαν τα "Annales" και το "Le mouvement social". Τα αποτελέσματα ήταν αρκετά απογοητευτικά, γεγονός που μας οδηγεί να υποπτευθούμε πως οι Γάλλοι κοινωνικοί ιστορικοί, όταν πρόκειται για την ιστορία του Ναζισμού, χαρακτηρίζονται από κάποιου είδους απώθηση. Μια αναζωογόνηση των σχετικών ενδιαφερόντων τους, η οποία παρότι στρέφεται προς τα τεκταινόμενα στην ιστοριογραφία της πρώην ΛΓΔ, καταφέρνει να ανοίγει κάποιο δρόμο, βρίσκουμε στο ειδικό τεύχος του "Vingtième siècle" του 1992 το οποίο είναι αφιερωμένο στα προβλήματα της γερμανικής ιστορίας.

Η μελέτη των περιοδικών που εκδίδονται στην ιταλική γλώσσα ήταν επίσης αρκετά απογοητευτική. Εδώ βρίσκουμε το "Movimento operaio e socialista" (MOS, η έκδοση διακόπηκε), το "Ventesimo secolo" (VS), το "Italia contemporanea" (IC), το "Quaderni storici" (QS), το "Studi storici" (SS), το "Storia contemporanea" (SC), το "Rivista di storia contemporanea" (RSC), το "Quaderno di storia contemporanea" (QSC) και το "Passato e presente" (PP). Σε γενικές γραμμές το ενδιαφέρον στρέφεται στη γερμανική ιστορία από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Παρόλα αυτά, θεωρήσαμε πως θα ήταν χρήσιμο εδώ να παραθέσουμε κάποια από τα σημαντικότερα άρθρα και τις κριτικές που σχετίζονται με το θέμα της διάλεξής μας.

Έτσι, για τον αναθεωρητισμό και τη σχέση μεταξύ ιστορικών και Ναζισμού έχουμε τα εξής: A. Roveri, *L'Historikerstreit in un' antologia tedesca*, στο MOS n. 3, 1988, σελ. 501-505· B.

Mantelli, *Al magazzino della storia. Riflessioni sull'Historikerstreit e i suoi echi italiani*, στο QSC, n. 4, 1988, σελ. 11-19· E. Jäckel, *La meschina pratica dell' insinuare. Non è possibile negare l'unicità dei crimini nazisti*, στο ίδιο, σελ. 21-27· H. Mommsen, *Alla ricerca della storia perduta. Riflessioni su come la RFT ha coscienza della propria storia*, στο ίδιο, σελ. 29-42· J. Petersen, *I tedeschi dopo Hitler: il difficile rapporto con il proprio passato*, στο SC, n. 5, 1987, σελ. 1009-1033· M.L. Salvadori, *Perché un certo passato possa passare senza che lo si dimentichi*, στο ίδιο, n. 2, 1988, σελ. 251-257· G.E. Rusconi, *Di nuovo una questione tedesca alla luce dello Historikerstreit*, στο ίδιο, σελ. 259-272· G.L. Sadun Bordoni, *La "storicizzazione" del nazismo*, στο ίδιο, n. 4, 1989, σελ. 671-682· E. Traverso, *Auschwitz, la storia e gli storici*, στο VS, n. 1, 1991, σελ. 87-126· AA.VV., *Historikerstreit e dintorni. Una questione non solo tedesca*, στο PP, n. 16, 1988, σελ. 9-53· E. Collotti, *A cinquant'anni dalla Machtergreifung: il nazionalsocialismo tra storiografia e cultura politica*, στο RSC, n. 1, 1984, σελ. 1-41· δες επίσης M. Hinz, *Il dibattito sul nazionalsocialismo in occasione del 50° anniversario della presa del potere di Hitler*, στο "Ricerche di storia politica", n. 2, 1987, pp. 83-96.

Το "Movimento operaio e socialista" έχει αφιερώσει ένα τεύχος στη μνήμη του Tim Mason όπου συνεισέφεραν διάφοροι Ιταλοί ιστορικοί, δες *Tim Mason: l' uomo e lo studioso*, στο MOS, n. 3, 1990, σελ. 269-295· επίσης G. Corni, *Tim Mason: l'impegno e il laboratorio della storia sociale*, στο PP, n. 27, 1991, σελ. 107-129.

Στο "Ventesimo secolo" βρίσκουμε επίσης δύο παρεμβά-

σεις στα προβλήματα της ιστοριογραφίας της πρώην ΛΓΔ. Πρόκειται για τα D. Eichholtz, *Note sulla condizione degli storici tedesco-orientali*, στο VS, n. 1, 1991, σελ. 81-83 και το G. Corni, *Il travaglio della storiografia nell'ex RDT: alcune osservazioni a margine*, στο VS, n. 23, 1991, σελ. 333-338. Ο Enzo Collotti έχει αφιερώσει μια περιεκτική πραγματεία στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η γερμανική ιστοριογραφία εν όψει της ενοποίησης της Γερμανίας· ο τίτλος είναι *Il peso del passato: gli storici tedeschi e l'unificazione* και δημοσιεύθηκε στο "Passato e presente" n. 30, 1993, pp. 79-95· σχετικά δες επίσης J. Habermas, *Escussione del passato. La svastica e il pugno*, στο "Belfagor", 31 Ιουλίου 1992.

Για τα προβλήματα της σύγχρονης γερμανικής ιστορίας μπορεί να δει κανείς το G. Cacciatore, "*Neue Sozialgeschichte*" e teoria della storia, στο SS, n. 1, 1984· το G. Corni, *La storiografia nella RDT tra dogmatismo e innovazione*, στο SS, n. 2, 1984, σελ. 569-591· το G. Eley, *Alla ricerca della rivoluzione borghese. Le particolarità della storia tedesca*, στο PP, n. 16, 1988, σελ. 55-80· επίσης του ίδιου συγγραφέα το *Politica dei notabili e crisi del liberalismo nella transizione elettorale degli anni 90 in Germania*, στο QS, n. 71, 1989, σελ. 463-492.

Σχετικά με την ιστοριογραφία της καθημερινής ζωής και το κίνημα των ιστορικών της βάσης ένα από τα καλύτερα πληροφορημένα και διεισδυτικά άρθρα που έχουν γραφτεί από Ιταλό ιστορικό είναι το Antonio Missiroli, *Una storiografia verde nella Germania federale?*, στο PP, n. 9, 1985, σελ. 173-186. Ας μην αφήσουμε τον τίτλο να μας παραπλανήσει.

Τα άρθρα γύρω από το γερμανικό εργατικό κίνημα του μεσοπολέμου είναι λίγα, μεταξύ των οποίων πρέπει να αναφέρουμε το E. Collotti, *Politica e cultura nella repubblica di Weimar: la posizione dei partiti operai*, στο RSC, n. 2, 1981, σελ. 169-198· το L. Hartmann, *L'organizzazione clandestina del Partito Comunista di Germania e la sua evoluzione dall'instaurazione della dittatura nazista alla vigilia della guerra*, στο SC, n. 3, 1983, σελ. 423-459· το D. Langewiesche, *Nuovi mezzi di comunicazione di massa, film, radio e il movimento operaio tedesco nella repubblica di Weimar*, στο MOS, n. 2, 1986, σελ. 283-301· το J. Lehmann, *Lavoratori italiani in Germania 1938-39*, στο VS, n. 1, 1991, σελ. 151-178· δεξ επίσης το Tim Mason, *Storiografia della cultura operaia*, στο IC, n. 167, 1987, σελ. 103-109· και το K. H. Jahnke, *Studi e ricerche sulla Resistenza dal 1933 al 1945 nella ex DDR*, στο "Dimensioni e problemi della ricerca storica", n. 1, 1993, σελ. 197-218.

Ας σημειώσουμε, τέλος, ορισμένες από τις βιβλιοκριτικές που έχουν γραφτεί για τα βιβλία που αναφέρονται συχνότερα στο κείμενο της διάλεξής μας. Πρόκειται για τη βιβλιοκριτική του P. Nello για το Rosenhaft, *Beating the fascists?*, που δημοσιεύθηκε στο SC, n. 3, 1985, σελ. 624-629· επίσης για τη βιβλιοκριτική του G. Vaccarino σχετικά με αρκετές από τις δουλειές του Ιδρύματος του Αμβούργου, *Nuove fonti sull'imperialismo economico nazista*, που δημοσιεύθηκε στο IC, n. 169, 1987, σελ. 85-102· τέλος, να αναφέρουμε την κριτική του G. Corni για τον Zitelmann, *Autoritratto di Hitler*, που δημοσιεύθηκε στο IC, n. 186, 1992, σελ. 172-175.

Παρακάτω χωρίσαμε τη βιβλιογραφία μας σε θεματικές περιοχές, αναφέροντας μόνο το υλικό που συμβουλευθήκαμε για την προετοιμασία της διάλεξης. Συμπεριλάβαμε και κάποιες παλιότερες εκδόσεις οι οποίες παρόλ' αυτά υπήρξαν τόσο σημαντικές που αποτελούν σημείο αναφοράς σήμερα και κατά τη γνώμη μας θα συνεχίσουν να αποτελούν σημείο αναφοράς και στο μέλλον. Για παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τα γραπτά του Arthur Rosenberg (τον οποίο δεν πρέπει να συγχέουμε με τον Alfred Rosenberg, θεωρητικό του ναζιστικού φυλετισμού) για την ιστορία της δημοκρατίας της Βαϊμάρης (ιταλική μετάφραση 1945), τη μελέτη του Hans-Gerd Schumann γύρω από τη σχέση Εθνικοσοσιαλισμού και συνδικάτων (1958), καθώς και το βιβλίο του Enzo Collotti για τη ναζιστική Γερμανία (1962).

1. Γύρω από την εργατική παρουσία στις γραμμές και την εκλογική βάση του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος

Jürgen W. Falter, Dirk Hänisch, *Die Anfälligkeit von Arbeitern gegenüber der NSDAP bei den Reichstagswahlen 1928-1933*, στο "Archiv für Sozialgeschichte", vol. 26, 1986, σελ. 179-216· Günther Mai, "Warum steht der deutsche Arbeiter zu Hitler?". *Zur Rolle der Deutschen Arbeitsfront im Herrschaftssystem des Dritten Reiches*, στο "Geschichte und Gesellschaft", n. 12, 1986, pp. 212-234· Jürgen W. Falter, *Warum die deutsche Arbeiter während des "Dritten Reiches" zu Hitler standen*, στο "Geschichte und Gesellschaft", n. 13, 1987, σελ. 217-231· Rudy Koshar, *From "Stammtisch" to Party: Nazi Joiners and the*

contradictions of grass roots fascism in Weimar Germany, στο "The Journal of Modern History", Μάρτιος 1987, σελ. 1-24· Friedrich Lenger, *Mittelstand und Nationalsozialismus? Zur politischen Orientierung von Handwerkern und Angestellten in der Endphase der Weimarer Republik*, στο "Archiv für Sozialgeschichte", vol. 29, 1989, σελ. 173-198· Jürgen W. Falter, *Anfälligkeit der Angestellten Immunität der Arbeiter?*, στο *Martin Broszat zum Gedenken, 1926-1989*, Verlag Ullstein, Φρανκφούρτη s.M.- Βερολίνο 1990, σελ. 265-290· Jürgen W. Falter, Michael H. Kater, *Wähler und Mitglieder der NSDAP. Neue Forschungsergebnisse zur Soziographie des Nationalsozialismus 1925 bis 1933*, στο "Geschichte und Gesellschaft", vol. 19, 1993, σελ. 155-177· Peter D. Stachura, *National Socialism and the German Proletariat, 1925-1935: old myths and new perspectives*, στο "The Historical Journal", n. 3, 1993, pp. 701-718· *Weimar, the Working Classes, and the Rise of National Socialism. Conference Report*, στο "German History", vol. 11, n. 1, 1993, σελ. 70-74.

2. Γύρω από τη διαμάχη μεταξύ των ιστορικών σχετικά με τα προβλήματα της μεθόδου και της ερμηνείας της γερμανικής ιστορίας

α. Για τα μεθοδολογικά θεμέλια της κοινωνικής ιστορίας: Jürgen Kocka, *Theoretical approaches to social and economic history of modern Germany*, στο "The Journal of Modern History", n. 47, 1975, σελ. 101-119· Jürgen Kocka, *The study of social mobility and the formation of the working class in the 19th century*, στο "Le mouvement social", n. 111, 1980, σελ. 97-

117· Hans-Ulrich Wehler, *What is the "History of Society?"*, στο "Storia della storiografia", n. 18, 1990, σελ. 5-20 (τεύχος αφιερωμένο στη γερμανική κοινωνική ιστορία με γραπτά των Wehler, Helga Schultz, Torstendahl, Evans, Jarausch και Magnusson)· πρόκειται για τμήμα των πρακτικών του συνεδρίου που έλαβε χώρα στο Παρίσι με γενικό τίτλο "Social history at the End of the 80's. A critical international perspective", από τις 26 έως τις 28 Ιουλίου του 1988.

β. Για το πρόβλημα της "διαφοροποίησης" της γερμανικής ιστορίας σε σχέση με την ιστορία των άλλων ευρωπαϊκών κρατών, καθώς και για το πρόβλημα της "συνέχειας": Fritz Fischer, *Bündnis der Eliten. Zur Kontinuität der Machtstrukturen in Deutschland 1871-1945*, Droste Verlag, Düsseldorf 1979· Konrad H. Jarausch, *Illiberalism and Beyond: German History in Search of a Paradigme*, στο "The Journal of Modern History", n. 2, 1983, σελ. 268-284· Dieter Groh, *Le "Sonderweg" de l'histoire allemande: mythe ou réalité?*, στο "Annales", n. 5, 1983, σελ. 1166-1186· Manfred Asendorf, *Fritz Fischer zum 80. Geburtstag*, στο "1999", n. 2, 1988, σελ. 6-7· Frank Trommler, *Germany's Past as an Artifact*, στο "The Journal of Modern History", n. 61, 1989, σελ. 725-735· Geoff Eley, *Wilhelmismus, Nationalismus, Faschismus. Zur historischen Kontinuität in Deutschland*, Westfälisches Dampfboot Verlag, Münster 1991· *Histoires d'Allemagne*, ειδικό τεύχος "Vingtième Siècle. Revue d'Histoire", n. 34, Απρίλιος Ιούνιος 1992.

γ. Για τις σχέσεις μεταξύ της κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας του εργατικού κινήματος και της εργατικής τάξης:

William L. Patch Jr., *German social history and Labor history: a troubled partnership*, στο "The Journal of Modern History", n.3, 1984, σελ. 483-498· Dieter Langewiesche, *The impact of the German Labor Movement on Workers' Culture*, στο "The Journal of Modern History", n. 3, 1987, σελ. 506-523· Ulrich Herbert, *Arbeiterschaft im "Dritten Reich". Zwischenbilanz und offene Fragen*, στο "Geschichte und Gesellschaft", vol. 15, 1989, σελ. 320-360· Tim Mason: a Memorial, στο "History Workshop", n. 30, 1990, σελ. 129-188, όπου περιλαμβάνονται επίσης γραπτά των Raphael Samuel, Anne Summers, Liza Mason, Joaquin R. Maura, Lutz Niethammer, John Corina, Geoff Eley, David Eastwood, Richard Bessel, Patricia Hilden, Patrick Fridenson, John Kenyon, Paola Di Cori, Luisa Passerini και Colin Matthew· Thomas Welskopp, *Perspektiven der Arbeitergeschichtsschreibung*, στο "1999", n. 3, 1993, σελ. 34-53.

δ. Για τις ερευνητικές τάσεις μεταξύ των μελετητών της σύγχρονης γερμανικής κοινωνικής ιστορίας και την "ιστορία από τα κάτω": Robert M. Berdahl και άλλοι, *Klassen und Kultur. Sozialanthropologische Perspektiven in der Geschichtsschreibung*, Φρανκφούρτη s.M., 1982· *Normalität oder Normalisierung? Geschichtswerkstätten und Faschismusanalyse*, επιμέλεια των Heide Gerstenberger & Dorothea Schmidt, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster 1987· Roger Fletcher, *History from below comes to Germany: the New History Movement in the Federal Republic of Germany*, στο "The Journal of Modern History", Σεπτέμβριος 1988, σελ. 557-568· Logie

Barrow, German History Workshop, στο "History Workshop Journal", n. 25, 1988, σελ. 211-213· Thomas Lindenberger, Michael Wildt, *Radikale Pluralität. Geschichtswerkstätten als praktische Wissenschaftskritik*, στο "Archiv für Sozialgeschichte", vol. 29, Sonderdruck, Verlag Dietz Nachf., Bonn 1989· Michael Wildt, *The sixth national meeting of the West German history workshop association*, στο "History Workshop", n. 31, 1991, σελ. 227-229.

ε. Για τα μεθοδολογικά θεμέλια της "ιστορίας της καθημερινής ζωής": Detlev Peukert, *Arbeiteralltag - Mode oder Methode?*, στον τόμο διαφόρων συγγραφέων και επιμέλεια Heiko Haumann, *Arbeiteralltag in Stadt und Land: Neue Wege der Geschichtsschreibung*, ειδικό παράρτημα του "Das Argument", Βερολίνο 1982, σελ. 8-39· Alf Lüdtke, *Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte?* στον τόμο διαφόρων συγγραφέων *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen*, Campus Verlag, Φρανκφούρτη s.M.\New York, 1989, σελ. 9-48· Geoff Eley, *Labor History, Social History, Alltagsgeschichte: Experience, Culture and the Politics of the Everyday - A new Direction for German Social History?*, στο "The Journal of Modern History", n. 61, 1989, σελ. 297-343· Alf Lüdtke, *Eigen-Sinn, Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*, Ergebnisse Verlag, Αμβούργο 1993.

στ. Για τις διαφωνίες μεταξύ "νέας κοινωνικής ιστορίας" και ιστορικών της καθημερινότητας: Jürgen Kocka, *Klassen oder Kultur? Durchbrüche oder Sackgassen in der Arbeitergeschichte?* στο "Merkur" n. 36, 1982 και στο ίδιο τεύχος του περιοδι-

κού η απάντηση του Martin Broszat, *Plädoyer für Alltagsgeschichte*. Richard J.H. Evans, *Social History in the Postmodern Age*, στο "Storia della storiografia", n. 18, 1990, σελ. 36-42.

ζ. Για τα προβλήματα του εκσυγχρονισμού των δεκαετιών του '20 και του '30: David F. Crew, *The pathologies of modernity: Detlev Peukert on Germany's twentieth century*, στο "Social History", vol. 17, n. 2, Μάιος 1992, σελ. 319-328. Inge MarBolek, *Der Januskopf der Moderne: z. B. Nationalsozialismus*, χειρόγραφο, 1992, σελ. 23. Gine Elsner, *Modernisierungselemente in der nationalsozialistischen Sozialpolitik*, στο "1999", n. 4, 1992, σελ. 83-100. Karl Heinz Roth, *Historisierung des Nationalsozialismus?*, in "Berliner Debatte" n. 5, 1993, σελ. 11-22.

η. Για το λεγόμενο *Historikerstreit*, εκτός από τα άρθρα που παρατέθηκαν πιο πάνω από την ιταλόφωνη παραγωγή, έχουμε τα εξής: *Ist der Nationalsozialismus Geschichte?*, (με γραπτά των Peukert, Niethammer, Rusconi, Herbert και άλλων) και επιμέλεια των Dan Diner, Fischer Taschenbuch Verlag, Φρανκφούρτη s.M., 1987. Germania. *Un passato che non passa*, (με γραπτά των Nolte, Habermas, Hildebrand, Fest, Kocka, Hans Mommsen, Broszat, Augstein, Hillgruber και Wolfgang Mommsen) και επιμέλεια του Gian Enrico Rusconi, Einaudi, Τορίνο 1987. Heinrich Senfft, *Kein Abschied von Hitler*, cit., 1989.

3. Γύρω από την αποσύνθεση της εργατικής δύναμης, την ανεργία και το σύστημα Πρόνοιας των τελευταίων χρόνων της δημοκρατίας της Βαϊμάρης (εδώ συμπεριλάβαμε μόνο τα έργα γενικού χαρακτήρα που αναφέρονται στη βαιμαρινή περίοδο και είναι διαθέσιμα στην ιταλική γλώσσα).

Arthur Rosenberg, *Storia della repubblica tedesca*, Edizioni Leonardo, Ρώμη 1945· Erich Eyck, *Storia della Repubblica di Weimar, 1918-1933*, Einaudi, Τορίνο 1966· Claude Klein, *La Repubblica di Weimar*, Mursia, Μιλάνο 1970· Enzo Collotti, *La Germania nazista. Dalla Repubblica di Weimar al crollo del Reich hitleriano*, Einaudi, Τορίνο 1975· Gian Enrico Rusconi, *La crisi di Weimar. Crisi di sistema e sconfitta operaia*, Einaudi, Τορίνο 1977· *Weimar. Lotte sociali e sistema democratico nella Germania degli Anni Venti*, επιμέλεια του Lucio Villari, Il Mulino, Μπολόνια 1978· Rudi Schmiede, *Taylorismus, Zeitökonomie und Kapitalverwertung in der Entwicklung des deutschen Kapitalismus*, στο *Invitation au voyage*, κείμενα προς τιμήν του Alfred Sohn-Rethel, Buchladen Bettina Wassmann, Βρέμη 1979· Rudy Koshar, "Two Nazisms": *the social context of nazi mobilization in Marburg and Tübingen*, στο "Social History", n. 1, 1982, σελ. 27-42· James Wickham, *Working-class movement and working-class life: Frankfurt am Main during the Weimar Republik*, στο "Social History", n. 3, 1983, σελ. 315-364· Theodor Eschenburg, *Die Republik von Weimar. Beiträge zur Geschichte einer improvisierten Demokratie*, Piper Verlag, Μόναχο 1984· Manfred Scharrer (εν.), *Kampflose Kapitulation. Arbeiterbewegung 1933*, Rowohlt

Verlag, Αμβούργο, 1984· Heidrun Homburg, *Vom Arbeitslosen zum Zwangsarbeiter. Arbeitslosenpolitik und Fraktionierung der Arbeiterschaft in Deutschland 1930-1933 am Beispiel der Wohlfahrtserwerbslosen und der kommunalen Wohlfahrtshilfe*, στο "Archiv für Sozialgeschichte", vol. 25, 1985, σελ. 251-298· Martin Broszat, *Da Weimar a Hitler*, Laterza, Μπάρι 1986· Detlev Peukert, *Die Weimarer Republik. Krisenjahre der klassischen Moderne*, Suhrkamp Verlag, Φρανκφούρτη s.M., 1987· Jeffrey Herf, *Il modernismo reazionario: Tecnologia, cultura e politica nella Germania di Weimar e del Terzo Reich*, Il Mulino, Μπολόνια 1988· Richard J. Evans, *Dick Geary (εν.), The German unemployed. Experiences and Consequences of Mass Unemployment from the Weimar Republic to the Third Reich*, Barnes & Noble Books, Τότοβα, Ν.Τζ. 1987· Alf Ldtke, *Hunger in der großen Depression. Hungererfahrungen und Hungerpolitik am Ende der Weimarer Republik*, στο "Archiv für Sozialgeschichte", vol. 27, 1987, σελ. 147-176· Angelika Ebbinghaus (εν.), *Opfer und Täterinnen. Frauenbiographien des Nationalsozialismus*, Greno Verlag, Νορντλίνγκεν 1987· Hans Mommsen, *Die verspielte Freiheit*, Propyläen Verlag, Βερολίνο 1989· Heinrich August Winkler, *Der Weg in die Katastrophe. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1930 bis 1933*, Dietz Verlag, Βερολίνο 1990· Wolfgang Zollitsch, *Arbeiter zwischen Weltwirtschaftskrise und Nationalsozialismus. Ein Beitrag zur Sozialgeschichte der Jahre 1928 bis 1936*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γκέτινγκεν 1990· Adelheid von Saldern, *The workers' movement and cultural patterns on urban*

housing estates and in rural settlements in Germany and Austria during the 1920s, στο "Social History", n. 3, 1990, σελ. 333-354· Anthony McElligott, *Workers' culture and workers' politics on Weimar's new housing estates: a response to Adelheid von Saldern*, στο "Social History", n. 1, 1992, σελ. 101-113· Eric D. Weitz, *State power, Class fragmentation and the shaping of German Communist policy*, στο "The Journal of Modern History", Ιούνιος 1990, σελ. 253-297· Simone Weil, *Sulla Germania totalitaria*, Adelphi Edizioni, Μιλάνο 1990· David Crew, *Gewalt "auf dem Amt". Beispiele aus der Wohlfahrtsverwaltung der Weimarer Republik*, στο "Werkstatt Geschichte", n. 4, Μάρτιος 1993· Alf Lüdtke, *Eigen-Sinn, Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*, Ergebnisse Verlag, Αμβούργο 1993.

4. Γύρω από την εργατική και βιομηχανική πολιτική των πρώτων χρόνων του χιτλερικού καθεστώτος.

Alfred Sohn-Rethel, *Oekonomie und Klassenstruktur des deutschen Faschismus*, με εισαγωγή των Johannes Agnoli, Bernhard Blanke και Niels Kadritzke, Suhrkamp Verlag, Φρανκφούρτη s.M. 1973· Timothy Mason, *Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft. Dokumente und Materialien zur deutschen Arbeiterpolitik*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1975· Detlev Peukert, *Die Edelweisspiraten. Protestbewegungen jugendlicher Arbeiter im Dritten Reich. Eine Dokumentation*, Bund Verlag, Colonia 1980· Timothy Mason, *The workers' opposition in Nazi Germany*, στο "History Workshop", n. 11, 1981, σελ. 120-137·

Jürgen Reulecke, *Die Fahne mit dem goldenen Zahnrad: der "Leistungskampf der deutschen Betriebe" 1937-39*, στο *Die Reihen fast geschlossen. Beiträge zur Geschichte des Alltags unterm Nationalsozialismus*, σε επιμέλεια των Detlev Peukert και Jürgen Reulecke, Peter Hammer Verlag, Wuppertal 1981, σελ. 245-269· Detlev Peukert, *Arbeitslager und Jugend-KZ: die "Behandlung Gemeinschaftsfremder" im Dritten Reich*, στο ίδιο, σελ. 413-435· *Bremer Arbeiterbewegung, 1918-1945*, Elefanten Press, Βερολίνο 1983· "Die Jahre weiss man nicht, wo die man hinsetzen soll", επιμέλεια Lutz Niethammer, Bonn-Berlino 1983· *Soziale Arbeit und Faschismus*, επιμέλεια Hans-Uwe Otto και Heinz Sünker, Suhrkamp Verlag, Φρανκφούρτη s.M. 1989 (1985)· Ulrich Herbert, *Fremdarbeiter*, Dietz Verlag, Βερολίνο 1985· A.A.VV., *Herrenmensch und Arbeitsvölker. Ausländische Arbeiter und Deutsche 1939-1945*, Rotbuch Verlag, Βερολίνο 1985· O.M.G.U.S., *Ermittlungen gegen die Deutsche Bank*, Greno Verlag, Νορντλίνγκεν 1985· O.M.G.U.S., *Ermittlungen gegen die I.G. Farben*, Greno Verlag, Νορντλίνγκεν 1986· O.M.G.U.S., *Ermittlungen gegen die Dresdner Bank*, Greno Verlag, Νορντλίνγκεν 1986· Inge MarBolek, René Ott, *Bremen im Dritten Reich. Anpassung. Widerstand, Verfolgung*, Carl Schönmann Verlag, Βρέμη 1986· Günther Mai, "Warum steht der deutsche Arbeiter zu Hitler?". *Zur Rolle der Deutschen Arbeitsfront im Herrschaftssystem des Dritten Reiches*, στο "Geschichte und Gesellschaft", n. 12, 1986, σελ. 212-234· Detlev Peukert, Frank Bajohr, *Spuren des Widerstands. Die Bergarbeiterbewegung im Dritten Reich und im*

Exil, Verlag Beck, Μόναχο 1987· Rüdiger Hachtmann, *Arbeitsmarkt und Arbeitszeit in der deutschen Industrie 1929 bis 1939*, στο "Archiv für Sozialgeschichte", vol. 27, 1987, σελ. 177-227· Robert Stein, *Von Wehrmachtsstraflager zur Zwangsarbeit bei Daimler-Benz*, στο "1999", n. 4, Οκτώβριος 1987, σελ. 20-51· Alf Lödtke, *Wo blieb die "rote Glut"?*, στο *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Campus Verlag, Φρανκφούρτη s.M., 1987, σελ. 224-282· Dieter Pfliegensdörfer, *Bremer Flugzeugbauer im Nationalsozialismus*, στο "1999", n. 1, 1988, σελ. 44-103· Rüdiger Hachtmann, *Industriearbeit im "Dritten Reich"*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1989· Götz Rower, *Lohnentwicklung bei Daimler-Benz, 1925-1940*, στο "1999", n. 1, 1989, σελ. 52-79· Wolfgang Zollitsch, *Arbeiter zwischen Weltwirtschaftskrise und Nationalsozialismus. Ein Beitrag zur Sozialgeschichte der Jahre 1928 bis 1936*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γκετίνγκεν 1990· Karl Heinz Roth, *Nazismus gleich Fordismus? Die deutsche Autoindustrie in den dreissiger Jahren*, στο "1999", n. 4, 1990, σελ. 82-91· Wolfgang Ayass, *Wanderer und Nichtsesshafte- "Gemeinschaftsfremde" im Dritten Reich*, στο *Ε-δίο*, σελ. 361-387· Klaus Scherer, *"Asozial im Dritten Reich"*, Votum Verlag, Μύνστερ 1990· Matthias Frese, *Betriebspolitik im Dritten Reich. Deutsche Arbeitsfront, Unternehmer und Staatsbürokratie in der westdeutschen Großindustrie 1933-1939*, Schöningh Verlag, Paderborn 1991· Tim Mason, *Resistenza non organizzata delle masse. Scioperi nell' Italia fascista e nella Germania nazionalsocialista*, στο "Archivio trentino di storia

contemporanea", n. 3, 1991, σελ. 41-59· Ronald Smelser, *Robert Ley. Hitlers Mann an der 'Arbeitsfront'. Eine Biographie*, (γερμανική μετάφραση από το αμερικανικό πρωτότυπο), Schöningh Verlag, Paderborn 1991· Alfred Sohn-Rethel, *Industrie und Nationalsozialismus*, επιμέλεια Carl Freytag, Wagenbach, Βερολίνο 1992· George L. Mosse, *Intervista sul nazismo*, επιμέλεια M. Ledeen, Mondadori, Μιλάνο 1992 (1977)· ΑΑ.VV., *Faschismus und Rassismus. Kontroversen um Ideologie und Opfer*, Akademie Verlag, Βερολίνο 1992· Karl Heinz Roth, *Daimler-Benz. Kontroversen und neue Forschungen*, στο "1999", n. 1, 1993, σελ. 40-64· Karl Heinz Roth, *Intelligenz und Sozialpolitik im 'Dritten Reich'*, Saur Verlag, Monaco, New Providence, Londra, Parigi, 1993· *Bremer Großwerften im Dritten Reich*, επιμέλεια Peter Kuckuk, Temmen Edition, Βρέμη 1993· Günther Morsch, *Arbeit und Brot. Studien zur Lage, Stimmung, Einstellung und Verhalten der deutschen Arbeiterschaft 1933-1936/7*, Peter Lang Verlag, Φρανκφούρτη s.M.–Βερολίνο 1993.

Οι φωτογραφίες του βιβλίου προέρχονται από τις εξής πηγές:

- Hans-Rainer Sandvoß, *Widerstand 1933-1945 (Widerstand in Kreuzberg)*, Βερολίνο 1996
- Συλλογικό, *Faschismus*, Elefanten Press, 1976
- Bernd Lager, *Revolution und bewaffnete Aufstände in Deutschland 1918-1923*, Aktiv Druck Verlag, 2009
- Bundesarchiv (εθνικό αρχείο)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Οι εκδόσεις *antifa scripta* είναι ένα συλλογικό εκδοτικό εγχείρημα που έχει στόχο να εμπλουτίσει την ελληνόφωνη κινηματική βιβλιογραφία του αντιφασισμού.

Οι εκδόσεις αποτελούν ένα κομμάτι του εγχειρήματος *antifa scripta* που επιπλέον εκδίδει κάθε ενάμιση μήνα το περιοδικό *antifa*, πόλεμος ενάντια στο φόβο.

Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το περιοδικό και τις εκδόσεις, επισκεφτείτε το site:

[www. antifascripta.net](http://www.antifascripta.net)

Εκεί θα βρείτε επίσης διάφορα άρθρα, συνεντεύξεις και έρευνες (επίκαιρες αλλά και ιστορικού περιεχομένου) για το φασισμό και τον αντιφασισμό στην Ελλάδα και τον κόσμο.

Όπως σε όλα όσα κάνουμε, η χρησιμοποίηση των περιεχομένων είναι ελεύθερη για κινηματική χρήση. Βέβαια, η κινηματική ηθική επιβάλλει να αναφέρονται οι πηγές.

Από την άλλη, το ότι η δουλειά μας δεν προστατεύεται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας, δεν σημαίνει κι ότι δεν προστατεύεται γενικώς...

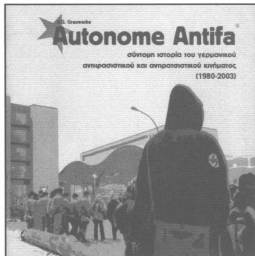
Για επικοινωνία: antifascripta@yahoo.com

A.G. Grauwacke, Autonome Antifa:
σύντομη ιστορία του γερμανικού αντιφασιστικού και
αντιρατσιστικού κινήματος (1980-2003)

Αθήνα, Απρίλιος 2007.

Το φθινόπωρο του 1984, θελήσαμε να διαλύσουμε μια εκδήλωση του NPD στο Wedding. Το ξέραμε το κόλπο: μερικοί ναζί κωλόγεροι, μερικοί κοντοκουρεμένοι νεαροί νταήδες, ίσως και μερικοί μπάτσοι για προστασία –έτσι ήταν κατά κανόνα τα πράγματα στη δεκαετία του '80. Επικίνδυνοι ναζί υπήρχαν μόνο στο Αμβούργο. Ξεκινήσαμε λοιπόν απροετοίμαστοι, μαζευτήκαμε χαλαρά στους ανοικτούς δρόμους... και δίχως να το περιμένουμε δεχτήκαμε επίθεση από μια οργανωμένη ομάδα νεοναζί. Μέσα σε δευτερόλεπτα διαλυθή-

καμε και ένας από εμάς έπεσε βαριά τραυματισμένος.

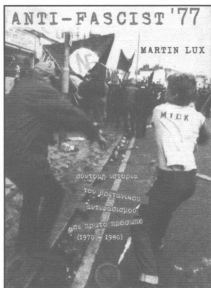
Αυτό σήμαινε τη γένεση ενός νέου antifa στο Βερολίνο. Δημιουργήσαμε μια antifa συνέλευση και βάλαμε μπρος ένα δελτίο πληροφοριών που ξεκίνησε να δουλεύει με φωτογραφικές μηχανές, να εξακριβώνει τα στοιχεία γνωστών νεοναζί, να είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμο για ξύλο, γεγονός που εν τέλει οδήγησε στη βορειογερμανική antifa συνέλευση. Οι ελάχιστοι παλιοί αυτόνομοι antifa, οι οποίοι εν μέρει για πολλά χρόνια έκαναν σκληρή κατασκοπεία, απέκτησαν τελικά ευρύτεροι υποστήριξη. Οι περισσότεροι του χώρου όμως, το αντιμετώπισαν λες και δεν είχε αλλάξει τίποτα, σαν ένα είδος Art-Hobby, πολλοί είχαν τη γνώμη ότι θα μας βοηθούσε να ρίχνουμε περισσότερο ξύλο...

**Martin Lux, Antifascist 77: σύντομη ιστορία του
βρετανικού αντιφασισμού σε πρώτο πρόσωπο
(1970-1980)**

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2008

(...) Γύρισα να ξαναβρώ τις ορδές των αγρίων που εντωμεταξύ είχαν αγριέψει κι άλλο. Καρεκλοπόδαρα, σπασμένα κοντάρια από σημαίες, πάσσαλοι από φράχτες, μπουκάλια και τούβλα, όλα τα απαραίτητα συστατικά μαζεύονταν στις τσέπες και ανέμιζαν στον αέρα, έτοιμα να αναβιώσουν μια παλιά βρετανική παράδοση: μπάχαλο το σαββατόβραδο! Εκείνη την ώρα ξανάρχισε να βρέχει αλλά τώρα πια δεν έφτανε

μια βροχή για να μας διώξει. Ίσα-ίσα που το σκηνικό έγινε πιο ταιριαστό. Παρατημένοι σινεμάδες, χορευτάδικα της κακιάς ώρας, παμπ έτοιμες να καταρρεύσουν, μαγαζιά με τάβλες καρφωμένες στην πόρτα και πίσω απ' τα κράνη των μπάτσων να αχνοφαίνονται εργατικές πολυκατοικίες ψηλές σαν κάστρα. Μπάχαλο το σαββατόβραδο δικέ μου!

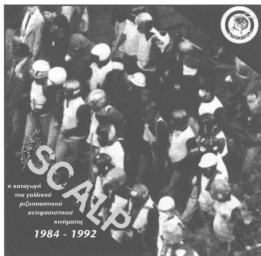

**Scalp: η καταγωγή του γαλλικού ριζοσπαστικού
αντιφασιστικού κινήματος 1984-1992**

Αθήνα, Ιανουάριος 2011

Το scalp αποτέλεσε τη βάση του ριζοσπαστικού αντιφασιστικού κινήματος της περιόδου 1984-1992. Κι αυτό γιατί εκατοντάδες νέοι βίωσαν εκεί την πρώτη τους πολιτική εμπειρία, τις πρώτες τους διαδηλώσεις, τις πρώτες τους συγκρούσεις με τους φασίστες και την αστυνομία. Ένα πλήθος χαρακτηρισμών και ιστοριών που με κάποιο μαγικό τρόπο αναμείχθηκαν...

(...) Υπήρχαν πολλές οπτικές. Ο ριζοσπαστικός αντιφασισ-

σμός δεν απέφυγε τα κλισέ και τα απλουστευτικά συνθήματα του τύπου “*F όπως φασισμός, N όπως ναζισμός*”(…)· δεν απέφυγε τον παραλληλισμό του Λε Πεν με τον Χίτλερ (...). Ένας τέτοιος αντιιστορικός συσχετισμός είχε ως αποτέλεσμα να δώσουμε μία κατά βάση ηθική προσέγγιση στον αγώνα... Παρόλ’ αυτά θα ‘πρεπε να υπογραμμίσουμε ότι οι αριστερές ομάδες χρησιμοποίησαν πολύ περισσότερο αυτόν το συσχετισμό για να πολεμήσουν την ακροδεξιά, όπως φανερώνουν, για παράδειγμα οι συγκεντρώσεις που κατέληγαν στα μνημεία των πεσόντων της περιόδου 1939-1945.

-Ζακ! Το φορτηγό!
-Γαμώτο! Το φορτηγό μου!!!
-Έγινε ατύχημα!
-Το αυτοκίνητο διαλύθηκε!
Σκατά!
-Μπαρζού! Σου μιλάω!
-Για κοιτάχτε! Ακόμα εκεί είναι
ο βρωμοΑραβας!
-Δε θα μας γράφει για πολύ
σκόμα σι' αρχίδια του!
ΦΕΡΕ ΤΟ ΣΤΕΙΛΙΑΡΙ!!!

Μοebius, λευκός εφιάλτης

Αθήνα, Φλεβάρης 2008

Το κόμικ του Μοebius "*Couchetard Blanc*" πρωτοδημοσιεύτηκε το 1974 στο περιοδικό "*L' Echo des Savanes*", τεύχος 8. Αφορμή ήταν η λογοκρισία που επέβαλλαν οι αρμόδιες υπηρεσίες του γαλλικού υπουργείου εσωτερικών σε μια ταινία με θέμα τις ρατσιστικές επιθέσεις.

περιοδικό
antifa

antifa, πόλεμος ενάντια στο φόβο

*σε βιβλιοπωλεία και περίπτερα των εξαρχείων και σε
αυτοδιαχειριζόμενους κοινωνικούς χώρους*

Το συλλογικό εγχείρημα *antifa scripta*, εκτός από τις εκδόσεις, εκδίδει από το 2005 το περιοδικό *antifa* που προσφάτως κυκλοφορεί κάθε ενάμιση μήνα. Το περιοδικό ασχολείται με το φασισμό και τον αντιφασισμό στην Ελλάδα και τον κόσμο, είτε ως θεωρία, είτε ως ιστορία, είτε ως επικαιρότητα. Το περιοδικό κινείται με βάση την κεντρική θέση ότι ο φασισμός δεν ήταν μια παρένθεση στην ιστορία που έκλεισε με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αντιθέτως, ήταν μια ιστορική διαδικασία άρρηκτα συνδεδεμένη με το καπιταλιστικό σύστημα κοινωνικής οργάνωσης. Συνεπώς, βρίσκουμε αυτή τη θέση επίκαιρη καθώς ζούμε ξανά στους καιρούς του φασισμού...

Κείμενα παλαιότερων τευχών θα βρείτε στο site: www.antifascripta.net

Προκειμένου να υποστηρίξουν τη θέση ότι ο Εθνικοσοσιαλισμός βρήκε στήριγμα πρώτα απ' όλα στην εργατική τάξη, οι ιστορικοί «αναθεωρητές» παραθέτουν έναν εντυπωσιακό όγκο στοιχείων, κυρίως εκλογικού τύπου. Είναι πασίγνωστο ότι τα νούμερα δεν μπορεί κανείς να τα αμφισβητήσει εύκολα· παρόλ' αυτά η ανάγνωση και η ερμηνεία τους είναι περίπλοκο πρόβλημα. Δεν είναι πάντα αλήθεια ότι οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους. Χώρια που η ίδια η έννοια της εργατικής τάξης δεν είναι πάντα μονοσήμαντη.

Πρέπει λοιπόν να ξετυλίξουμε το κουβάρι· δεν πρέπει όμως να απορρίψουμε αυτές τις έρευνες εκ των προτέρων, αντιθέτως πρέπει να τις διαβάσουμε προσεκτικά, να τις φέρουμε σε αντιπαράθεση με άλλες έρευνες που συχνά αγνοούνται. Με λίγα λόγια, αν θέλουμε να αναμετρηθούμε με την ανάλυση του σημερινού νεοναζισμού δίχως να καταφεύγουμε σε βεβαιασμένες αναλογίες με το παρελθόν, είτε αυτές προέρχονται από τους ιστορικούς «αναθεωρητές», είτε από την ταριχευμένη ιστορική μνήμη, θα πρέπει να ξανανοίξουμε τη διαμάχη γύρω από την ιστορία του Εθνικοσοσιαλισμού.

Θα πρέπει όμως να το κάνουμε με «πάθος πολιτικό», με εκείνο το είδος διανοητικής έντασης που χαρακτηρίζει όσους γνωρίζουν ότι διεξάγουν μια μάχη πρώτα και κύρια πολιτική.